Fra Det Kgl. Biblioteks tekstportal (tekster.kb.dk)

Forfatter: Rode, Helge

Titel: Regenerationen i vort Aandsliv

Citation: Rode, Helge: ”Regenerationen i vort Aandsliv”, i Rode, Helge: *Regenerationen i vort Aandsliv*, Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, 1923, s. I. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-rode_09-shoot-workid54100.pdf (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Regenerationen i vort Aandsliv

HELGE RODE

REGENERATIONEN
I VORT AANDSLIV

UDVALGTE KRITIKER
I

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
1923

II
III

HELGE RODE

REGENERATIONEN I VORT AANDSLIV
UDVALGTE KRITIKER
I

GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG - KJØBENHAVN - KRISTIANIA
LONDON - BERLIN - MDCCCCXXIII

IV

COPYRIGHT 1923 BY
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK
FORLAG, COPENHAGEN

OPLAG: 1500 EKSEMPLARER

PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKER I
KJØBENHAVN

V

INDHOLD

- Side
- FORTALE..... VII
- LUDVIG FEILBERG..... 1
- GEORG BRANDES..... 13
  - Fugleperspektiv (1913)..... 13
- VILHELM ANDERSEN..... 33
  - Kritik (1914)..... 33
  - Lidt om Ibsen..... 39
  - Lidt om Bjørnson..... 47
- JOHANNES V. JENSEN..... 60
  - Introduktion til vor Tidsalder (1916)..... 60
- GEORG BRANDES BOG OM GOETHE..... 76
- DANSK KRITIK OG AANDSHISTORIE..... 97
- DEN LANGE REJSE..... 126
  - Kunst og Udviklingslære..... 126
- KUNST OG UDVIKLINGSLÆRE..... 148

VI
VII

FORTALE

Som Lejlighedskritiker-Amatør, eller hvad jeg nu skal kalde mig selv i denne Forbindelse, for at betegne Begrænsning og mulig Særberettigelse, har jeg i Tidens Løb skrevet sammen til en ret stor og broget Bunke, af hvilken et Udvalg nu vil fremkomme i et Par smaa Bind.

I det her foreliggende har jeg samlet nogle Afhandlinger, som paa en eller anden Maade belyser Idelivet i det sidste halve Aarhundredes danske Liter atur, navnlig saaledes som det fremtræder hos de æstetiske Kritikere. Bogens spredte Tilblivelse gennem et Tiaar medfører, at ikke alt er skrevet ganske, som jeg vilde skrive det nu1) —, men Grundfølelse og Grundtanke er uforandrede.

Kun en enkelt Digter er taget med i denne Sammenhæng, som han selv har stillet sig i, med Indflydelse baade til det gode og det onde. Hans Værk ses her under samme Synsvinkel, som de andres. Ludvig Fejlberg, der halvt var Digter, halvt Tænker, har jeg givet den forreste Plads i Bogen, fordi han var en Foraarsbebuder i sin Tid — dybt be- *
VIII slægtet med Halvfemsernes Digtere og Skribenter, hvad enten de nu gik ad andre Veje eller ogsaa helt ind i det centrale stod ham nær. Det er min Tro at vi hos ham finder Udtryk for en særlig dansk Evne, en uvilkaarlig religiøs Genialitet, som stadig dukker op paany og den Tanke har paatrængt sig mig, at dansk Aand maaske har sin største Rigdom og Styrke netop paa det religiøse Omraade eller der hvor dets Grænsegebeter findes. Jeg tænker ikke blot paa Salmedigterne og Paludan-Muller og andre af de gamle og paa at de to mest monumentale og videst virkende Skikkelser i vor Aandshistorie er Grundtvig og Kierkegaard, jeg tænker paa at denne særlige Genialitet pibler frem i den verdslige Lite-ratur, hvor man ikke skulde vente den; selv hos J. P. Jacobsen og Johannes V. Jensen finder vi den, trods al Hæmning.

Et Øre som hører den sagteste Hvisken, et Øje, som skimter det fjerneste Lys, en varsom Haand, der lader Sommerfuglens Vinger uskadt er gode Hjælpere i dunkle Egne for det søgende, inderst inde fromme Sind — og jeg mener, at den Art Finsans og den Art Sindelag er fremtrædende i dansk Digtning.

Men er det saaledes, at vi her staar overfor en herskende Evne, saa vil man ogsaa forstaa, at Gennembrudet i 1870 var en alvorlig Prøvelse og at der er meget at genoprette.

Jeg har kaldt Bogen Regenerationen i vort Aands-liv. Vi har ikke noget dansk Ord, der er saa nær ved at dække de Bestræbelser, der har baaret vor Litera-tur siden 1890.
IX

Regenerationen begyndte i Samklang med en universel Bevægelse religiøst og følelsesmæssigt ved „det sjælelige Gennembrud" i Lyriken, nationalt og racemæssigt hos Vilh. Andersen og Johannes V. Jensen. Den blev utvivlsomt i første Led fremmet og støttet af Brandes selv, i Trang til Fornyelse, med Vilje til Forstaaelse; men at dette ikke var helt naturligt maatte jo efterhaanden vise sig.1) Alligevel vilde Halvfjerdsernes Idéer for længst være gaaet over paa Statisthænder, hvis ikke Johannes V. Jensen havde bragt dem til delvis Opblomstring paa ny Jord. Gennem megen Forvirring og Hæmning er Bevægelsen skredet frem.

Regeneration betyder den Virksomhed, hvorved de under det normale Stofskifte eller ved sygelige Processer tilgrundegaaede Bestanddele af Legemet erstattes ved nye af samme eller anden Art.

Hvad enten man da ser Gennembrudet som noget sundt eller som noget helt eller delvis sygt, holder Betegnelsen Stik. Nationalt og religiøst har dansk Aand søgt at erstatte det tilgrundegaaede Stof. Det er en organisk Proces, vi har oplevet. Af Urosymptomer, som tyder paa at Sygdom var tilstede, har der været nok lige fra Drachmanns og Gjellerups Dage indtil Bordbenene tog Affaire og Pessimister vil maaske se det hele Forløb som en Feber, der trods Organismens Modstand maa ende med Afkræftelse.

Herom kan kun Fremtiden dømme. Jeg maa dog i Rimelighedens Navn tilføje, at hvis et saadant *
X Sortsyn vil belaste Gennembrudet med hele Ansvaret, gør det sig skyldig i en Overdrivelse. Adskilligt der nu kan tage sig ud, som en Art „Brandesianisme" er jo Følger af Storstadens Vækst. Aanden vil altid have nok at kæmpe imod og Mekanisering og Af-sjæling truer Alverden ogsaa der, hvor et verdsligt Livssyn ikke har gjort Indgreb med en saa farlig Voldsomhed som hos os.

Med Halvfjerdsernes Ideer, som Brandes heller ikke skal have al Skylden for, kan vi være og er vi vel ogsaa nu nogenlunde færdige.

I denne Henseende tyder adskilligt netop i de sidste Tider paa, at Regenerationen er nær ved at naa sit Maal: Udskillelse af Naturalismens utilegne-lige Stof med Bevarelsen af det brugelige. Der tænkes vist ialfald anderledes nu end før og dermed er der Haab om, at det groveste Anarki har kulmineret.

En ny Slægt vil da vokse op paa et naturligere Grundlag end de, der levede i Halvfjerdsernes lange Skygge. Den vil kunne komme i et mere hjemligt og sønligt Forhold til Tingene, til Nationen og Menneskene, til Jord og Himmel, Liv og Død.

H. R.

1

LUDVIG FEILBERG VED HANS DØD. 1912.

En mærkelig Mand er gaaet bort. Et betydeligt og ejendommeligt Aandsarbejde, som Livet havde lagt mange Hindringer i Vejen for, er bleven endelig afbrudt ved Døden. Hvor mange af os kendte Ludvig Feilbergs Værd, medens han var imellem os?

Han er som Skribent beslægtet med Kierkegaard, af hvem han vistnok oprindelig har lært. Man ser det navnlig af Anlæg og Form i den lille æstetiske Studie fra Begyndelsen af Firserne: „Holbergs Træ i Fiolstræde", med dens Forening af Stemning og sindrig Undersøgelse. Hele hans Forfatterskab er ogsaa, som Kierkegaards, halvt en Digters, halvt en Tænkers Værk.

Han er Æstetiker med dybe Formaal og vender ofte Æstetikens Vaaben, som han fører med Mesterskab, mod den selv, hvor han ser, at den er viljeløs, farlig og skadelig. Men selv ødsler han med Skønhed, hans Liv og Værk er dyb Poesi.

Men kan han henføres til samme Gruppe af Aander som Kierkegaard, saa er de dog som Personligheder langt fra at ligne hinanden. Feilberg har ikke Kierkegaards Lidenskab og intet af hans Ironi. 2Han borer sig ikke ned, han strømmer frit og udvider sig. Det siges, at han virkede som Solskin, naar han kom ind i en Stue og man forstaar det, naar man læser hans Bøger. Han er hjærtelig, en helt igennem god Mand. Selv hvor han er vred, og det er han ikke sjældent, paa Tidens Fladhed, Raahed og aandelige Slaphed, føler man, at det er en hjærtelig Mand, der er vred, og naar han klager engang imellem og er lidt bitter over Modgang og Besværligheder, føler man, at han havde let ved at blive munter igen og vanskeligt ved at bære paa Nag; der er intet skarpt ved ham, alle hans Sinds stemninger taler om Fylde. Skulde jeg komme frem med alt, hvad jeg føler, Ansigt til Ansigt med denne Mand, maatte jeg sige, at han nu og da forekommer mig at være for god; men skulde jeg ud med den hele Sandhed, maatte jeg tilføje, at Fejlen vist nok er min. En lys og frodig Natur har han været! Jeg har aldrig set ham; nu ser jeg ham for mig, og Blomster og Buske skyder op omkring ham. Der maa blive en rig Blomstring paa hans Grav.

Frodig og dog saa reflekteret! Og saa er der slet ingen Disharmoni tilstede. Tværtimod, hans Frodighed bestaar netop i denne Forening af Lyrik og Analyse. Den bestaar simpelt hen i, at han giver sig helt.

En berømt Taler skal engang have givet en yngre Kollega følgende Opskrift paa, hvorledes en god Tale bliver til:

1. Du skal have noget at sige!

2. Sig det!

3. Sig ikke mere!

3

For Skribenter gælder et lignende Raad med en lidt anden Betoning: Naar du har noget at sige, saa sig det Hele, men pas paa, at du ikke kommer til at sige noget andet!

En Forfatter kan godt have noget at sige, men det undslipper ham, fordi han ikke gaar tilbunds i Tingen. Den Stemning han vil udtrykke, bliver borte, maaske fordi han vildledes af Lysten til at faa Ordene til at klinge smukt, eller fordi Mindet om andres ofte brugte, altsaa traditionelle, Udtryk for lignende Stemninger,

melder sig og forekommer ham at rumme, hvad han føler. Havde han undersøgt sin Stemning tilbunds, vilde han maaske henne i en Krog af sin Bevidsthed fundet netop det, den lille Fornemmelse, det Tankeglimt, som var det egentlige, det særlige, det nye, som i Virkeligheden fik hans Streng til at dirre — Ordet, som han skulde sige, men som han ikke fik sagt.

Feilberg gik altid tilbunds. Hans Stemningsbilleder er ikke blot omhyggelige, de er saa omhyggelige, at de er udtømmende.

Lad mig nævne et Eksempel fra den lille Bog om „Holbergs Træ" (— Dens Blade er allerede gulnede paa en egen fornem Maade. Den minder om gamle Breve. Der er ogsaa noget eget fortroligt ved, hvad den fortæller; det er, som om man mærker, at faa har læst den. Nu bliver den læst; Brevet er naaet frem efter Afsenderens Død.)

Det Eksempel, jeg vælger, giver ingenlunde det fulde Indtryk af Friskheden og Rigdommen i Feilbergs Naturbilleder med deres dybe Perspektiv og deres fjerne sitrende Musik; men det er særlig karakteristisk
4for hans Metode, og kan vistnok helt forstaas, ogsaa naar det rives ud af sin Sammenhæng.

Vi er i Fiolstræde:

„Det er en Søndagaften efter en smuk Dag. Der er stille i Gaden. Alle Butiksvinduer er tilskoddede, man hører enkelte Fodtrin fra de faa Mennesker, der ikke idag har været istand til at søge Skoven. Ingen Vognrummel, ingen Støj overdøver Lyden af de enlige, skarpe Anslag mod Flisen. Man hører Resonnantsen mellem Husenes høje Rækker efterhaanden tabe sig ned ad Gaden. Der er noget uddødt ved Byen. Engang imellem afbrydes Stilheden ved, at en eller anden Bagerfamilje kommer jagende gennem Gaden i en Char à banc med grønne Grene fra Skoven, og holder stille udenfor et Hus, hvor Selskabet under Latter og Fjas og gentagne Godnatter skilles ad og forsvinder i Huset. Saa er der atter stille. De lukkede Butikker, Metropolitanskolens soltørrede Mure, der ligesom endnu fortælle om den Hede, det var i Middags, og hvor trykkende det er i Byen om Sommeren, alt vidner om, at Folk er helt andre Steder henne. Byen er egentlig ret ejendommelig en saadan Dag, der er noget klassisk ved den en saadan Dag. Det er som om den stadige Tanke om Skoven bevirkede, at den syntes mere byagtigt end sædvanlig — om man tør bruge dette Udtryk — at den fremtraadte for Forestillingen med større Særegenhed, med større Selveksistens. Dette Forhold kommer Træet tilgode. Det har paa en Maade faaet Assistance af den hele Skov i sin Modsætningskamp og kan nu føre den bedre. Derved, at det ligesom har Skoven bag ved sig formaar det at give et forstærket Naturindtryk og derved
5at den stadige Erindring om, at Folk er i Skoven, tjener som Tankebud mellem Natur og Kultur, formaar det dog samtidig inderligere end sædvanlig at forbinde sig med Byen. Baade Forskel og Forbindelse bliver stærkere."

Man vil let se, at den Metode, Feilberg her har anvendt, er den, man kalder for Analyse. Men man vil ogsaa se, at kun paa denne Maade kunde han give et saa fyldigt Indtryk af Helheden. Han har ikke nøjet sig med at give Billedet som det viser sig for ham, han tager ogsaa det ikke-nærværende med (Skoven derude — og at Folk er i Skoven). Han har derved udtømt hele sin Bevidstheds Indhold, han har lige som fejet det ud fra dens inderste Kroge.

Saaledes har hans Fremgangsmaade været gennem et langt og strengt aandeligt Arbejdsliv. Men at udtømme sit Bevidstheds-Indhold og give det fulde Livsindtryk, var for ham Midlet til at finde Love for Livet („Levelære") eller rettere ad denne Vej fandt han Lovene, for de hørte i Virkeligheden med til hans Bevidstheds-Indhold. De laa paa Bunden. Maaske kan vi da simplificere og sige, at hans hele aandelige Virksomhed kan karakteriseres som en særlig omhyggelig Udtømmelse af Bevidstheds- Indholdet.

Og nu ser jeg, at dette Udtryk, som jeg oprindelig søgte frem for at betegne hans rent æstetiske Fremgangsmaade, ikke blot er betegnende for hele hans aandelige Virksomhed — nej, det siger i Virkelig heden, hvad der var hans Livs Ide, hans System, hans Livsanskuelse, ja det, hvori han saa selve Livets Maal og inderste bevægende Kraft. Hans Lære gaar kort og godt ud paa, at Mennesket skal være
6aabent og udtømme sit aandelige Indhold, sit Væsens Kraft i Altet.

Et Tilfælde som dette, der et Øjeblik slaar mig med Forbavselse, er selvfølgelig ikke tilfældigt, det peger hen paa Mandens Helstøbthed og klare Væsen.

Før jeg gaar over til, desværre meget ufuldkomment, at omtale hans System, maa jeg sige nogle Ord om Beskaffenheden af den Bevidsthed, som taler til os fra hans Værker. Jeg bruger Udtrykket som Fællesbetegnelse ogsaa medtagende Underbevidstheden, der hos Feilberg, som hos andre af Tidens Tænkere, spiller en afgørende Rolle.

En usædvanlig sjælfuld Mand har han været med en Modtagelighed saa fin, saa subtilt følsom, som nogen Digters. Han er helt hjemme i Sjælens Verden, kender paa sin Maade alle dens Afskygninger. Han taler selv et Sted om det Tankeliv, der vokser frem af Forundringen, og han hører sikkert selv til dem, for hvem Forundringen har været den frugtbare Sol og Regn, der faar Aandslivet til at spire og blomstre.

Naar jeg bruger det begrænsende Udtryk „paa sin Maade" gælder det hans Erfaringer, det behøver i alt Fald ikke at indskrænke hans Forstaaelse. Det harmoniske, jeg kan sige idylliske i hans Natur, betinger, at han kun i ringe Grad beskæftiger sig med Forundringens Ydergrænser: Rædslen og Ekstasen. (den sidste har jeg en Fornemmelse af, at han ikke rigtig forstaar). Men i alle de milde vemodige, lykkelige og sorgfulde Stemninger er han helt hjemme, og de fremtræder, vidunderlig rigt og mangfoldigtafskygget.
7

Han er Mystikeren af Naturen, skønt han aldrig bruger den Betegnelse selv, men han er det jo ogsaa i en sjælden harmonisk Form. Forundringen er imidlertid nu som altid Mystikerens Kendetegn, for det, der vokser frem af Forundringen er en hemmelig „Viden" om det, der i Almindelighed kaldes Tro. I stor Korthed: den som forundrer sig over, at der er noget, erkender, at Tingene er over hans Forstand, saaledes at han ikke med sin Forstand, hvad den nu end siger, kan forkaste, at der *er noget*. Der ligger i Forundringen en Indrømmelse og dermed begynder Erkendelsen, af det overmægtige. Nu kan denne „hemmelige Viden" være mere eller mindre stærk, Tvivl kan angribe den, og i alt Fald midlertidig undertrykke den, men Tvivl kan næppe nogensinde fuldkommen udrydde den. Den ligger der bestandig som en Mulighed. Overfor Nihilismens Ingenting bliver der bestandig *et noget* tilbage. Dette er Feilbergs Grundstemning: at der *er noget*. Naturelsker, som han er, af en næsten mageløs Inderlighed — det som Naturen bestandig tilhvisker ham, er netop dette hemmelige: *der er noget!* Læs hans Naturskildringer, de rummer altid en Løndom, en hemmelig Glød. Idet han udtømte sin Bevidsthed, fandt han den paa Bunden.

Jeg taler om hans sjælelige Beskaffenhed og er allerede et godt Stykke inde i hans Livsanskuelse. Det er kun selvfølgeligt. Vil jeg nu i snevrere Forstand tale om hans Organisme, hans rent fysiske Beskaffenhed, saa vil vi faa at se, at vi straks kommer et Stykke længere ud i hans Livsanskuelse, og jeg naar dermed til et Punkt, hvor jeg ikke kan 8følge ham. Han maa have været en overordentlig fin Organisme, og hans legemlige Mærkesans ligesaa følsom, som hans sjælelige, idet han stadig kostaterer de fysiske Fornemmelser, der (som Aarsagseller Ledsagefænomener) optræder sammen med hans Stemnings- og Tankeliv. Han har mærket Nervekraftens Cirkulation og Krafttabet ved Aandsarbejdet, og hans Iagttagelsesevne faldt ikke til Ro, naar den sjælelige Tilstand havde udmattet ham. Nej, da følte han sig selv paa Pulsen. Han kom da til det Resultat, at der under visse Sindstilstande (de som efter hans Overbevisning udgør Menneskets værdifuldeste Leveform) sker en Udførsel af Kraft til Altet.

I denne Kraftudførsel ser han Livets inderste Mening og alle hans Iagttagelser gaar ud paa, at finde under hvilke Betingelser, den bedst foregaar. Herpaa bygger han da sin Moral. Han deler de forskellige Væremaader i to store Kategorier, som han kalder: „Ligeløb" og „Kredsning". Under „Ligeløb" finder vi de „aabne" Sindstilstande, som fremkaldes af Liv i Naturen, og af det jevne simple Jordarbejde lige saavel som af det sublime Aandsarbejde. Glæde, Kærlighed, Sorg hører herhen. Betingelsen er Frihed for snæver Selvviskhed. Virkningen er Udførsel af Kraft (Eksternering). Med „Kredsning" mener han, at Kraften ikke udføres men kredser, idet Livet leves i en Gang angivne Baner. (Herunder Filisteri, alle Arter af Sløvsind og Sneversind). Under Kredsning (der dog selvfølgelig ikke helt kan undgaas) snyder vi Altet for Kraft.

Hvilke Indvendinger, der nu end kan gøres mod 9dette Udkast til en Moral og Sundhedslære (og mod hans Hævdelse af, at Naturen overalt fører samme vise Tale) og hvilke Ufuldstændigheder man end kan paavise i det, saa rummer det sikkert betydelige Sandhedsværdier. Han vil hjælpe Mennesket mod den truende Mekanisering. Han vil redde Sjælens Liv.

Vi kommer nu til den yderste Konsekvens, han drager af dette. Feilberg var Fysiker og her er det Fysikeren, som taler, og som, mærkeligt nok af sin Videnskab lader sig føre ud paa de vilde Veje. Jeg anvender med nogle Sammendragninger, hans egne Ord:

„Enhver Bevægelse maa med fysisk Selvfølgelighed under Udbredelsen svækkes i Intensitet i Forhold til Afstandens Kvadrat, — i Begyndelsen altsaa meget hurtigt derefter langsommere og langsommere indtil den tilsidst, naar den har naaet Differentialstørrelsen bliver konstant. Det er det Forhold, vi saa godt kender fra Stjernernes Lys. —

„Anvende vi nu denne for al Bevægelsesudbredelse gyldige Lov paa den i det foregaaende omhandlede Udførsel af levende Kraft ved aandelig Virksomhed, vil det forstaas, at den Bevægelsesmængde en Hjernecelle i et givet Øjeblik udsender, aldrig kan blive borte, aldrig kan blive til Nul, aldrig kan naa til at blive betydningsløs eller endog blot at faa forringet Betydning. Selv om den nok saa rivende hurtigt gaar over i en Differentialstørrelse, der for vore Begreber er det samme som Nul, saa er dens Verdensbetydning ikke dermed i mindste Maade bleven forringet;" (Naturlærens Loves ABC)
10

Længere nede i samme Afsnit hedder det:

„Midt ude i det uendelige Rum, hvor der er saa langt til Kloder, at du ikke længer ser enkelte Stjerner men kun hist og her Stjernetaager, er der ikke en Synaalespids af en Plads saa lille, at den ikke i hver Milliontedel af et Sekund paa den Maade gennemsitres af Milliarder af Liv og Skæbner, interfererende med

hinanden som Bølger altid gøre. Hvert saadant lille Sted har været sat i Svingning af de fysiske Betingelser for Opfattelsen af alt, hvad der er sket i Verden, hvert Lysglimt, der er udgaaet fra nogen Lysgiver, hvert Ord, der er talt, hver Bølge, der er udsendt ved at en Tanke er tænkt, eller en Maddike har vendt sig i Jorden noget Sted paa Kloderne."

„Hele din Person spadserer Dag for Dag gennem Himmelrummet med 40000 Miles Fart i Secundet," thi (hævder han) ikke blot den udførte Kraft sætter sit Spor „men de mørke Mellemrum imellem Udførslerne tegnes med den største Nøjagtighed (Schatteringerne) og følge med dem, hvorhen de gaar."

Jeg skal ikke gaa i Enkeltheder, hvad angaar de forskrækkelige Konsekvenser af dette Verdensbillede.

— Vi behøver ikke at kalde Filosofer og Videnskabsmænd til Hjælp, rent æstetisk føler vi, at her er noget galt paa Færde. Vi befinder os pludselig udløst fra Jordelivet i Sjælens rene Sfære, med det Resultat, at vi for første Gang hos Feilberg mærker 11at Sjælen kommer tilkort, at skarpe Linjer skærer igennem Poesien, medens vi hører Mekaniken knirke og knage. Fejlberg har ligesom sat sin levende Evighedsfølelse paa Hjul og automobiler ind i Evighedsrummet, hvis levende sitrende Verden for ham, som ogsaa for andre Grublere, er alle Muligheders Hjemsted og det som leder og bevæger alt!

Naar Videnskabens Mænd med Rette forkaster hans Anvendelse af fysiske Love paa Sjælelivet saa er der dog Grund til et lille Forbehold overfor deres Miner.*) Fysiken udfolder sine Mirakler, et ophøjet og pragtfuldt Vanvid i Dagens Lys, dens Dyrkere svælger i Undere, men naar nogen kommer og hævder, at ogsaa Mennesket muligvis rummer Gaader og Undere, møder han ofte et misbilligende og uvilligt Skuldertræk — Livet bliver sat i Skammekrogen!

Fejlberg kæmpede for Livets Sag og søgte at faa Hjælp hos Fysiken. Han betragtede den Naturlære, der derved fremkom, som en Parallel til Religionen. Hovedsagen for ham var, at Livet var ligesaa virkeligt som Stoffet, Sjælen ligesaa underfuld. Iklædte han sin følende Tanke en altfor haard Skal, saa var Kernen dog sund.

Det Omrids eller snarere Gennemsnit, jeg her har søgt at give af Fejlbergs Lære er ufuldstændigt og* 12maaske ogsaa befængt med en og anden Fejl. Hans Bøger er ikke let tilgængelig Læsning, stundom vanskeligere end nødvendigt, paa Grund af den urolige Komposition.

Jeg har imidlertid gerne villet benytte denne An ledning til at pege paa hans Værker og raade andre til at læse dem. Her foreligger et betydeligt Tankestof og et store Materiale af Iagttagelser. Her er Idealitet og Livsmod at hente! — Jeg giver da „min Enøre", for at bruge Feilbergs eget Udtryk, til at vække Interessen for denne mærkelige Mand, hvis originale Virksomhed havde samme Maal, som Tidens ypperste Tænkning, — at føre ud af Aandløshedens Anarki.

William James havde Berøringspunkter med Feilberg. Deres Tanker løber stundom parallelt. James store Materialesamling af sjælelige religiøse Erfaringer kunde have faaet rig Forøgelse hos Fejlberg, der havde det Fortrin frem for James, at han høstede paa sin egen Jord.

Saa lidet kendt! Han havde Venner og trofaste Elever; men hvor mange af os andre fulgte hans Virksomhed og gav ham den Opmuntring, som selv denne uselviske Mand trængte til, mens han levede. Jeg selv har først læst hans Værker nu, da han er død. Jeg erkender det med en Følelse af Beskæmmelse og af Vemod! Han vilde have været en god Opmuntrer, Lærer og Forbundsfælle i de unge Aar!

„Sweets to the sweet," siger Shakespeare ved Ofelias Grav. Kan saadanne Ord siges ved en ældet Mands Død?

En Blomst paa den blomstrendes Grav!

13

GEORG BRANDES »FUGLEPERSPEKTIV«. (1913).

I

Taler, Essays og Artikler fra de sidste 15 Aar. Tidligere oversprungne Sager hentet frem. — I dette Bind har Georg Brandes taget alting med, samlet Rub og Stub. Fremtidens stakkels Udgivere af efterladte Skrifter vil intet finde paa hans Marker, han har ikke gjort som Naomi, der lod nogle Aks blive liggende til Ruth. — Man kan kalde denne Fremgangsmaade husholderisk, men man kan ogsaa kalde den rundhaandet. Brandes lægger alle Kortene paa Bordet. Hvad han skrev, det skrev han. Han er Kritiker, men øver ingen Kritik over sig selv. Han overlader dette i fuldt Maal til andre og giver dem alt, hvad de kan ønske sig. Skal vi tale om, hvordan han er, saa kan vi i alt Fald med en vis Stolthed sige, at denne Fuldblods, som sitrer i hver Nerve af Fremdrift og Galoplyst — den har ingen skjulte Fejl.

I Bogen findes værdifuldt og værdiløst Side om Side. Her er Boganmeldelser, der lyser af overlegen Dømmekraft og Viden, og andre, som forbavser ved med Alvor at drøfte det ligegyldige. Det vilde imidlertid være urimeligt at gaa i Enkeltheder overfor et Værk, der indeholder henved firsindstyve forskellige Artikler om alt muligt og alle mulige. 14Jeg skal derfor kun fæstne mig ved, hvad der forekommer mig det væsentlige, det som kaster Lys over Brandes Virksomhed i det hele taget. Han staar jo endnu i Diskussionens Brændpunkt, som om alt godt eller ondt kom fra ham.

Jeg vil prøve at give et beskedent Bidrag til en mere rolig Bedømmelse. Det bliver langt fra udtømmende, kun nogle Randbemærkninger.

Naturligvis gør en Bog som denne ikke stort fra eller til i en saa omfattende Produktion. Stregen bliver trukket stærkere op hist og her — altfor stærkt desværre i de Afsnit, hvor Brandes skildrer sit eget Forhold til Danmark — men Hovedindtrykket forbliver selvfølgelig det samme, som nu en Gang har fæstnet sig: Det gnistrende Temperament, den overlegne Kultur, Skønhedsgløden, den impulsive Menneskelighed og altid lige levende Interesserethed. Vi ser ham i Besiddelse af en Vennesælhed, som kan gøre ham elskelig, et Selskabssind, som gør ham verdslig og en Utaalmodighed, som maa bringe den taalmodige til at flyve i Flint. Kort sagt: Udadvendthed og Udvidelsestrang, men ikke Dybde. — Den utrættelige Arbejder har en beundringsværdigt vid Omkreds; men Selvfordybelsens Verden kender han ikke. Han er med Viden og Vilje midtpunktflyende. Den, som er anderledes anlagt, maa finde, at han spilder en Masse Kraft ude i Periferien.

Af alt dette er fremgaaet det lidt skæve og halvt tragiske Kærlighedsforhold, som hedder Georg Brandes og Danmark. Et Kærlighedsforhold er det, men ikke af de blide.
15

Jakob Knudsen skrev i sin Tid en Artikel, hvori han fra sit Standpunkt kom Sandheden nær paa en mærkelig. Maade, der vakte ikke saa lidt Forbavselse. Husker jeg ret, skrev han; at Brandes efter hans Mening var den største Ulykke og Skade for Danmark, men ellers var han den herligste Mand, man kunde tænke sig og han haabede, at han maatte bevare hans Venskab. Jeg kan ikke citere nøjagtigt; men jeg husker ialtfald, at da jeg havde læst Artiklen, tænkte jeg, at dens Mening kunde gengives omtrent saaledes: Du er min værste. Fjende; men jeg haaber, at vi maa blive ved at være lige gode Venner for det. Brandes svarede herpaa galant, at det gode Forhold selvfølgelig var uforstyrret. Om de to Venner senere har mødt hinanden vides ikke.

Knudsens Artikel var fuldt oprigtig og dog mindede den ikke saa lidt om en Skrivelse, som den i Brevkunstens Hemmeligheder ukyndige Søren, tilstillede sin Skolekammerat Peter. Kære Peter (skrev Søren) Du er den største Skurk i Verden. Jeg hader dig. Din inderlig hengivne Søren.

Jakob Knudsens Udtalelse havde alligevel sin Fornuft. Den gav Udtryk for en Dobbelthed i Følelsen, som vistnok er almindelig.

Knudsen hilste Brandes som man hilser en fjendtlig Fyrste, for hvem man har Højagtelse, og deri var i og for sig intet underligt. (Det var kun Ordet Venskab, der flød ud af Stilen, fordi det kom fra et privat Hjørne i Jakob Knudsens Hjerte, hvad jeg sidst af alle skal bebrejde ham).

Det skadelige ved Brandes Virksomhed forklarede 16han ud fra en Racebetragtning, som Brandes virkningsfuldt gendrev i sit Svar (der findes optrykt i „Fugleperspektiv") uden at al Raceforskel dog derved blev ophævet. De, som blot har nogle faa Draaber fremmed Blod, blandet ind i deres danske, vil vide, at der er Forskel. Man skal blot ikke overdrive dens Betydning. Race er dog ikke alt. — Man lægger vist nok for lidt Mærke til, hvor stor Indflydelse, Klima, Natur, Sprog og Samfundsforhold udøver her. De smitter af, de siver ind og omformer. Navnlig hvor en stærk Antisemitisme ikke virker skillende og derved fremelsker det specielt racepræget. Man kan ikke nægte, at mange Jøder *er* danske, gennemtrængte af vort og jeg gad nok vide om det ikke vil vise sig at en engelsk og en dansk Israelit trods Fællesskabet kan være indbyrdes næsten ligesaa forskellige, som en Englænder og en dansk af nordisk Blod? Jeg skulde ogsaa tro, at man i Danmark vilde finde flere nationalt stemte Jøder end f. Eks. i Rusland? Taler Sandsynligheden ikke for, at Natur og Klima har været væsentlig medvirkende til at skabe Racepræget? — Da vil de ogsaa kunne omforme det, som ikke ligger helt fast.

Det er da ideelt set rigtigt, hvad Brandes siger i sit Svar, at man mest muligt bør holde sig til

Individualiteten og lade den og ikke Racen bære Ansvaret for „mulige Mangler".

Brandes Fortrin er da unægtelig ogsaa hans egne, hans Mangler ligesaa. En Jøde kan beundre og dømme dem, som en Gother. Hans Anskuelser er heller ingenlunde jødiske; men hans egne og hans Tids. 17Hans Aand har faaet Næring i Hellas og det ganske Europien, men ikke i Judæa. Han har saa godt som nogen af sine Modstandere bevist, at han føler som en dansk Mand overfor fremmed Vold, og han elsker Sproget med en ivrig Kærlighed, der stundom næsten kan synes pedantisk; men som i sit Væsen er sund.

Alt dette indrømmet og alle Raceteoriers Forvirrethed medgivet — vi kommer dog ikke bort fra, at en vis Raceforskellighed findes i den nuværende Verden, selv om den (muligvis) ingen Rolle spillede, da Tingenes Grundvold blev lagt. Der er Forskel.

Jeg har stundom været nær ved at tro, at Brandes vilde benægte dette, men i sit Svar til Jakob Knudsen fremhæver han selv det fremmedartede. Han hævder stærkt dets Værdi i de nationale Husholdninger. Her er vi ved Sagens Kerne. Brandes nævner mange Eksempler, der ikke alle er lige slaaende, og ikke noget Tilfælde, der ligner hans eget. Bortset fra Kristendommens Grundlæggere nævner han næppe nogen aandelig Fører.

Imidlertid har han sikkert Ret i, at det fremmedartede kan være et Fortrin. Han er selv Beviset derfor. — Men hans Tilfælde har jo rigtignok ogsaa bevist, at Sagen er mere kompliceret.

Hvor finder vi Raceforskellen? Ikke i Religionen! Her har Brandes det gode Argument, at Kristus var Jøde og selvom man ikke bøjede sig for 18det, maatte man netop fra kristeligt Synspunkt indrømme, at Religionen ikke anerkender Racer; men er universel og henvender sig til alle Folk. —

Hvad vi kalder Egenskaber, bør vi ogsaa vogte os for at knytte til Racen. Mod og Feighed, Beskedenhed og Forfængelighed, Gerrighed og Rundhaandethed, venligt og uvenligt Sindelag, det er personlige Egenskaber, som den enkelte har Æren af og maa bære Ansvaret for. En hvilkensomhelst af disse Egenskaber kan maaske være fremherskende hos en Nation eller den kan blive det i Kraft af ændrede Omstændigheder; men den kan aldrig absolut set blive et Kendetegn, fordi dens Modsætning altid vil findes. Dette gælder da navnlig Jøderne, der lever i samme moralske Klima, undergivet samme Vurdering og samme Love, som Landets øvrige Indbyggere.

Men naar vi nu har skrællet Religion, Moral og Egenskaber bort og søger at trænge ind i selve Personlighedens Væsen, da er det vi møder det egentlig raceprægede. Det er — hvad skal jeg kalde det — selve Substansen, Strømmen, Farven og den aandelige Atmosfære, der er en anden. Handlingerne kan være de samme; men Livsytringerne betones paa forskellig Maade. Denne Raceejendommelighed træder navnlig frem hos aandeligt højtbegavede Personligheder (hvad Jakob Knudsen rigtigt bemærker), og dette er Tilfældet med Georg Brandes. En Dansk, en Nordbo af Tanke og Følemaade, der trænger ind i hans Indre, vil finde, at Strømmen er stærkere, Strømlejet fastere og tættere, Farverne mere glimrende og den aandelige Atmosfære klarere 19og mere tør og hed. Han vil kort sagt finde et sydligt Landskab, som er blevet til Aand.

Dette kan lige saa godt tiltrække som frastøde og det har i høj Grad tiltrukket hos Georg Brandes.

Dansk Aand har ogsaa sine Fortrin: finere Farveovergange, mere Stemning og Lune, en Luft fuld af Frodighed; men den har Svagheder, som Brandes ikke kendte. Formsansen er ikke stærk, Stilen vil gerne flosse i Kanterne. En vis Magelighed gør, at man aandeligt talt ofte gaar i Slobrok og Tøfler. Man er jo hjemme og der kommer ingen Fremmede. — Lad os da snakke lidt frem og tilbage.

Maaske kommer man paa den Maade helt rundt om Tingene og ind i alle Krogene med, maaske kommer man slet ingen Vegne.

Brandes var aldrig i Slobrok og han vrøvlede ikke. Han var festlig, klar og bestemt. Mange har lært af ham, og ligesom slebet sig til paa ham og de har vundet derved. Mangfoldigt flere har modtaget uvurderlige Skønhedsindtryk af ham. Men dermed er ikke alting sagt!

II

Det naturlige for Mennesket er at tilpasse sig efter Omstændighederne. Manden, der kommer fra det fremmede og bliver taalelig vel modtagen, vil indordne sig under Forholdene. Det vil jo være en ganske halsløs Gerning for den enkelte eller for et lille Mindretal at ville dominere den Nation, i hvis Midte de har taget Ophold. I det store og hele maa 20man vel sige om Jøderne i Danmark, at de er kommen godt ud af det

med Nationen. Skønt Rendestensantisemitismen ogsaa findes hos os, er den dog aldrig bleven toneangivende. — Resultatet er, at vore Jøder hurtig bliver danske. Det vil vistnok være let at konstatere. Galdt det saaledes om at nævne en Række typiske danske Borgerslægter, der i Tidens Løb har spillet en god Rolle i Københavns Liv, saa vilde man uvilkaarligt komme til at tage jødiske Navne med. Er der noget, der er særlig *dansk* og noget, der er fjernt fra Orienten, saa er det Begrebet „rar" og „rart". Men der er næppe Tvivl om, at Jøderne i Danmark kan være „rare" og at de holder af at have det „rart" paa dansk. —

For ikke længe siden døde der en gammel jødisk Storkøbmand, som var højt agtet af alle og ansaaes for at være en Pryd for det Samfund, han tilhørte. Det var ikke fremmede Egenskaber, man priste ham for, det var Egenskaber, som man gerne vil kalde danske. Foruden Dygtighed og Hæderlighed var det Godhed, værdig Ro og Bramfrihed, man fremhævede som hans Ejendommelighed.

Findes der endelig nogen Aandsform, der er ganske helt og aldeles dansk, saa maa det være den grundtvigianske. Men har jeg ikke Ret i, at her findes Mænd af jødisk Race, som er tydeligt prægede af den.

Kærlighed til dansk Natur er ogsaa almindelig mellem Jøderne. De kan sværme i Skoven og paa Stranden med det samme Drømmesind som deres „hvidfødte" Landsmænd. En af vore mest udprægede danske Landskabsmalere hed Gottschalck. Han 21malede Graavejr, selv naar han var i Italien. — Vi finder ogsaa dansk Natur og Hjemmefølelse hos de jødiske Forfattere i vor Litteratur, (kun ikke hos Georg Brandes.)

Alt dette beviser, efter min Mening, at en Omformningsproces foregaar. Den fremmede Stamme slaar Rod. Det sydlige Landskab trænges tilbage i Sjælen, det nordiske fæstner sig. Man vil maaske se dette fuldt saa tydeligt hos os, som i noget andet Land. Omformningen kan nemlig ikke fuldbyrdes ved Hjælp af Vold. Det er ofte nok bevist. Vi kan da med nogen Berettigelse sige, som en Ros, at Danmark vinder alting med Lempe.

Men jeg maa nu forlade denne Idyl! Naar der opstaar en Konflikt, saa melder Racemodsætningen sig alligevel. Med Rette eller Urette. Den laa og lurede i Dybet, og nu kommer den frem. Uenigheden vil faa et Plus af noget, som maaske ikke i og for sig vedkommer den, og Forskellen, som maaske halvt var glemt, vil vokse op og blive fuld af Betydning. Ofte vil man da tillægge hinanden alle mulige slette Egenskaber og se et Racemærke i dem, om man saa ogsaa har de samme Egenskaber selv.

Paa samme Maade kan det gaa, naar der er en Interesse- eller Konkurrencemodsætning. Dette kommer man vanskelig helt udover, saaledes som Menneskene nu engang er beskafne. Det eneste Middel derimod er, at Dannelsen bliver større og Menneskene bedre. Først og fremmest kræves der, at de som har Flertallet og Overmagten ikke viser Lavsind og at Mindretallet ikke optræder udæskende.
22

Raaber man „Jøde" efter en Mand, der føler sig som dansk, saa kalder man paa „Jøden" i ham, og det er ikke underligt, at han kommer frem. Siger man „fremmede Djævel" til dig, saa vækker man ikke Hjemmefølelsen i dit Sind. Viser til Gengæld den sidst indflyttede, at han ikke forstaar Landet og dømmer det ud fra gale Forudsætninger, saa udpeger han sig selv som Fremmed derved og maa taale, at man siger ham det.

Jeg vender nu tilbage til Georg Brandes.

Den Aandsbevægelse, som i Halvfjerdserne skyllede ind over Danmark og delvis erobrede Landet, var jo aldeles ikke af jødisk Oprindelse. Naar Georg Brandes med Lidenskab blev dens Talsmand og Fører hos os, saa var det ingenlunde, fordi han dermed mente at paatrykke os en jødisk Anskuelsesmaade. Han mente vel tværtimod i sit inderste, at denne ganske internationale Tankebevægelse vilde tjene til at udviske det religiøse Skel imellem Racerne og dermed maaske det eneste, der for Alvor skilte. —

Ja saaledes saa det ud for ham! men det maatte se anderledes ud for de kristne i Landet. Det kunde ikke undgaas, at han hos dem maatte kalde paa Fremmedfølelsen.

Forudsætningerne var dog saa forskellige! Naar Brandes med sit Sværd huggede løs paa Landets Religion, saa gjorde det ondt i Underbevidstheden, 23selv hos dem, der var frigjorte og ikke gerne vilde røbe, at de dog blødte et eller andet skjult Sted. Det gjorde simpelthen ondt i deres Forfædre; men det gjorde godt i hans! Lidt Varsomhed og Tilbageholdenhed havde her været naturlig Klogskab. Denne Side af Sagen har jeg ikke tidligere haft synderlig Sans for og jeg tillægger den heller ikke nu afgørende Betydning; for Brandes kæmpede jo for Sandheden og i et saadant Tilfælde er Klogskab og Varsomhed næppe paa sin Plads. — Men Spørgsmaalet bliver da, om det nu ogsaa var Sandheden, han kæmpede for? — Ser man hen til Nutidens og de sidste 25 Aars Aandsliv i Digtning, Tænkning og Videnskab, vil man let komme til den Mening, at Brandes og hans Tids Ideer har lidt et fuldkomment *og* afgørende Nederlag. — Saa simpel er Sagen dog ikke. Jeg lader imidlertid Spørgsmaalet: Sandhed eller ikke Sandhed staa hen til siden, for Svaret kan ikke gives med et enkelt Ja eller Nej. Der maa svares baade Ja og Nej.

Resultatet af Kampen var imidlertid, at Brandes blev udpeget som fremmed og derfor i forhøjet Grad

kom til at føle sig som fremmed. Den historiske Situation var skæbnesvanger for ham baade med Held og Uheld. Han vandt meget, ikke blot en begejstret Tilhængerskare, men en historisk Stilling. Hans Navn smeltede sammen med et højst betydningsfuldt Princip: „Den frie Forskning og den frie Tanke". Men samtidig var han kommen paa Kant med sin Nation og som kritisk Forstaaer og Bedømmer af dansk Aand havde han derved tabt meget: Den sympathiske 24Modtagelighed var halvt forstyrret. En virkelig Opdrager kunde han nu ikke blive.

Naar man læser „Fugleperspektiv", bliver man slaaet af, hvor ofte han, der dog er en god Patriot, taler om Danmark, næsten som en fremmed. Han, der som ung var saa aaben, saa fuld af Forstaaelse og Sympathi. Tonen skærer. Det kan ikke undre ham, at den saarer.

Det er ikke min Mening, at en Opdrager skal sige Behageligheder. Det haardeste Brandes siger om dansk Samfund, findes i Brevet om Skadefryden „den nationale Form for Livsglæde", og det er en lysende god lille Epistel. Lad være, at den indeholder en Overdrivelse; man haler jo den uartige frem ved Haarene. Lad være, at det samme, med lige saa stor Ret, kunde forbeholdes andre Nationer — lige sandt og sundt bliver det.

Disse Par Sider om Skadefryden er skreven med den aandelige Førers sande Festivitas, frisk fra Leveren. Her er ingen Vaklen fra Begyndelsen til den klassiske Slutning om den skikkelige og ærbare Hyæne, der ikke forsmaar nogen Ulykke.

Sammenligner man imidlertid dette korte Stykke Prosa med de meget længere, der handler om Brandes egne Forhold, saa skal man se den uhyre Forskel mellem Objektivitet og Subjektivitet i Bedømmelsen. — Brevet om Skadefryden er som Blæst og Lyn, der renser Luften; men de tre „Historier" om Brandes og hans Forhold til Danmark (og Verden med) er som Gigt og ondt i Tænderne.

25

III

Naar man spørger Georg Brandes, hvad han tror paa, saa svarer han: „Blandt andet paa Dumheden". I en Historie lader han Hamlet og Don Quixote mødes, og disse to mærkelige og højst erfarne Mænd bliver enige om at slutte sig til denne nye Religion.

Hvad Cervantes og Shakespeare i deres Grave egentlig vil synes om den Skildring, Brandes har givet af deres Yndlinge, skal jeg ikke komme ind paa. — Shakespeare skylder Brandes Tak for et pragtfuldt Værk og vil rimeligvis forholde sig tavs. Jeg skal kun beskæftige mig med Historiens Tendens: Troen paa Dumheden. Jeg synes det er en tynd Tro — nej ingen Tro. Hvis Brandes vil udarbejde Ceremoniellet for denne gnavne og fjendtlige Religion, vilde han blive nødt til at paalægge Ypperstepræsten i det mest løftede Øjeblik at vrænge Næse ad Menigheden.

Forøvrigt er det jo sandt nok, at Menneskenes Begavelse er kun saa som saa. — De har den Forstand, som Naturen har givet dem til Husbehov. Men det er ikke det samme som Dumhed! — At undre sig vedblivende over, at Menneskene er, som de er, kunde man derimod godt tilskrive Langsomhed i Begribelsen, hvis det ikke var Brandes, man talte om, for hos ham kommer saa vist intet af Langsomhed, men meget derimod af et altfor hastigt Sind.

Hvorfor mener Brandes, at Dumheden er saa stor? — vel fordi han ikke synes, Verden forandrer 26sig saa hurtig, som han vil. Don Quixote har kæmpet baade her og der for det gode; men er ingen

Vegne kommet. Brandes lader ham da være dybt skuffet, som en, der har haft god Tro til Verden, men maa indrømme, at han har overvurderet den. Henrik Ibsen skrev engang nogle skælmske Ord om den Virkning, der var kommen ud af et Digt, som han havde forfattet til Fordel for et eller andet fjærnt Folkeslags Frihedskamp. Men Don Quixote mener vist for Alvor, at man kan blive Nationalhelt i fire forskellige Lande! Saa økonomisk er Naturen dog ikke engang med Helte! I det hele taget kan man vel sige, at Brandes ikke har overvurderet Verden — han har tværtimod undervurderet den. Den er ikke saa let. Den lader sig ikke løfte og dreje i en Haandevending, og det nytter ikke, at man bliver gnaven eller stamper utaalmodigt i Jorden, naar det viser sig, at den er for tung.

I en Tale, holdt 1906, giver Brandes Udtryk for en mere positiv Tro: Trods al Reaktion tror han paa stigende Frigørelse. Det vil vel sige: Frigørelse for Dumheden. Det er dog kun tilsyneladende, at dette er

mere positivt. Frigørelse kan være nødvendig og var nødvendig, men er i Længden en tynd Ernæring.

Jeg kan ikke forstaa, at Georg Brandes kan blive ved at tro paa noget saa luftigt som „Frigørelse". Det er at byde en sulten Vindkartofler, det er at sige til en Mand, som trænger til Klæder: Du skal bare blive ved med at klæde dig af.

Vi staar her ved den væsentlige Mangel i Brandes Aand: Han har ingen metafysisk Trang, ingen Løndom — der mangler tre guddommelige Draaber 27i hans Blod. Han er vel ikke født uden religiøst Instinkt; men det maa efterhaanden være forkrøblet. Selv vil han vist kalde dette et Fortrin, men efter min Mening kunde en Arbejder ligesaa gerne regne det som et Fortrin, at han kun havde én Haand. Brandes har kun én Haand, den er uhyre stærk stærkere end to Hænder hos de fleste; men han undgaar vanskelig en Skævhed, naar han bygger. Heri ser jeg Aarsagen til alt, hvad der er mangelfuldt i hans Værk. Han har ti Gange Ret i sine Angreb paa Kirken; men naar dog ikke, hvad han tilsigtede, for Religionen kan kun besejres indvendig fra, af én, som forstaar dens Væsen og kan udløse dens Aand. Det betyder, at Religionen staar under Livsloven og vil udvikle sig. Den dør ikke af blot og bar Kritik. Dette forstod Nietzsche.

Ogsaa som Æstetiker er Brandes af denne Grund ligesom kommen skævt ind i sin Kunst. Han naar kun sjelden ind til Digterens sidste Lønkammer. Derinde, hos dem, han beundrer højest, vil han nemlig møde noget, som han ikke venter. Et Frø, et Kim eller en fuldt udsprungen Blomst: Tro, Religion! Brandes er som Æstetiker hjemme i Naturen, den sunde, plastiske, farveglødende Natur; men han kender kun lidet til Sjælens hemmelighedsfulde Egne. Han har kun én Haand! Jeg beundrer og glæder mig over dens Skønhed og Kraft, men jeg faar Frysnings fornemmelser, hver Gang jeg mærker, at den anden mangler. Her er en af Grundene til Dobbeltheden i manges Følelser overfor Brandes.

Jeg har ved en tidligere Lejlighed hævdet, at Halvfjerdsernes Aand var en stor Fremmer af Videnskab, 28en Faktor i Politik — maaske ogsaa i Erhvervslivet, men at den, dybest set, var ukunstnerisk.

Brandes har i Halvfemserne delvis frigjort sig for den Skævhed, han var kommen ind i; men det er kun sket med et uhyre Krafttab. Han blev Skeptiker paa en Maade, som er farlig for Kunstens Aand.

Brandes Syn paa Nutidens aandelige Bevægelse skinner frem paa forskellige Steder i Bogen; men viser sig tydeligst og udførligst i hans Kritik af Professor Gerhard Grans Foredrag, der i Fjor udkom som Bog med Titel: „Religiøs Uro".

Brandes finder, at Tiden staar i Reaktionens Tegn; men han mener, at det drejer sig om en Overfladebevægelse, en flygtig Bølge-Krusning paa Havet. Selv staar han som Forstandens, Videnskabens og den frie Forsknings Talsmand, der ikke lader sig imponere af de skiftende Moder. Alt dette beror, efter min Mening, paa Fejlsyn.

Naturligvis har Brandes Ret i, at der er Mode med i Sagen, det er der altid; det var der ogsaa i 1870. Han har ogsaa Ret i, at det er vanskeligt at bestemme en Tids Fysiognomi, da de mest modstridende Tankegange bestandig vil være repræsenterede; imidlertid bestemmer han jo selv Tiden som staaende i Modsætning til Halvfjerdsernes Anskuelsesmaade, og da han dog ønsker, at denne Modsætning ikke skal betragtes som dybtgaaende, gør han en Art Stikprøve, som efter min Mening beviser ganske det modsatte.
29

Han skriver i Anledning af Gerhard Grans Omtale af Haeckel følgende:

„At Angreb fra fritænkersk Side paa en formentlig altfor plat naturvidenskabelig Forklaring af Verdensaltet ikke er noget Nyt, ikke noget Symptom paa Omslag i vor Tidsalders Aandsliv, det viser tilfulde det Oprør, som David Strauss med Haeckels ganske ensartede Bog „Den gamle og den nye Tro" vakte allerede i Aaret 1872. Netop fra fritænkersk Side faldt man over den alderstegne Fritænker. Som bekendt rettede Nietzsche sit første Skrift mod denne Bog."

Nietzsche? Hvor ensom og uforstaaet og lidet typisk for sin Tid, *han* var, det ved ingen bedre end Brandes. Strauss vakte saa vist ikke meget „Oprør" i „fritænkerske" Kredse; det gjorde Nietzsches Angreb derimod! Dette Faktum, som man bliver oplyst om gennem Brandes eget Essay, er da netop betegnende for den Vending, der er foregaaet. Jeg har tidligere hævdet, at Nietzsche var et af de første Bud om det store Omslag i Tiden, et mægtigt Bud, saa fragmentarisk og disharmonisk som hans Værk end var. Det er Brandes Ære, at netop han aabnede Banen for den nye Tids første Herold, al mulig Hæder har vi undt ham derfor. Men nu at gøre Nietzsche til hvad man kan kalde en Fritænker fra Halvfjerdserne, det er virkelig i høj Grad misvisende. Nietzsche betød Reaktionen mod Darwinismen, Naturalismen, Nyttemoral, Demokrati, Kvindesag, alle Halvfjerdsernes Ideer. Han var ingen Ven af Kristendommen, det er sandt, men heller ikke af Troen paa Videnskaben. Selv optraadte han som Religionsstifter, 30Forkynder af en hemmelighedsfuld Doktrin.

Hvad Flygtigheden i den nyere Bevægelse angaar, saa forholder det sig saaledes med den, at Brandes selv daterer dens Begyndelse til omkring Anno 90 i forrige Aarhundrede. Den har allerede holdt sig længere

end Halvfjerdsernes Aand, der begyndte med Brusen og døde hen i et Gisp. Det omvendte er Tilfældet nu. Her rinder mange stille Kilder sammen. Floden vokser!

Brandes ender sin Omtale af Reaktionen med nogle hastige Ord om de to Tænkere William James og Bergson, der siges at være „betydelige Mænd", men begge „Udtryk for Tidens forstandsfjendtlige Tendenser". James Kendemærke skal være at han „paaberaaber sig en indre Stemme'". Om Bergson, som priser Intuitionen, hævdes det, at han ikke aner, hvad Intuition er.

Bergson! Man behøver ikke at have læst mange Sider af denne Mand for at komme paa det rene med, at han er i Besiddelse af en usædvanlig aandelig Sekraft og „Indfølingsevne". Vi møder her en Aandsbeskaffenhed, som sikkert er Brandes saa fremmed, at han er helt uimodtagelig for dens Virkning. Det som Brandes kalder Reaktion hos ham, er en Overvindelse af den letfærdigste Forstandsdyrkelse og forsaavidt et Fremskridt.

At affærdige William James, som om han var en Mand der kun paaberaabte sig en indre Stemme, er ogsaa lovlig grovt. James bruger rigtignok dette Udtryk engang i sin Bog: „Religiøse Erfaringer", men han bygger virkelig paa andet og mere end den. 31— Man fristes iøvrigt til at spørge Brandes, hvor *han* faar sine Anskuelser fra, om ikke fra en indre Stemme — eller indre Stemmer og — Stemninger?

James er Videnskabsmand, en stor Samler og Undersøger. Han er i Besiddelse af baade Ro og Skepsis, og desuden af en sjælden og klogt begrundet Tolerance. Er Psykologi Reaktion? Er Forskning af det menneskelige et Tilbageskridt?

Det dybe Fejlsyn hos Brandes ligger i, at han kalder Tidens Tendenser: „forstandsfjendtlige". En religiøst bestemt Verdensopfatning er aldeles ikke forstandsfjendtlig. Et Livssyn, der giver Plads for Drømmen, behøver ikke at berøve Forstanden en Trevl af dens Ejendele. Fornuften kan forholde sig spørgende og forkastende overfor visse Dogmer; men den, som for Alvor er hjemme i de dunkle og smerterige Egne, hvor Tanken møder de dybeste Gaader, vil vide, at Fornuften aldeles ikke sætter sig imod den Udvidelse, som er Religionens Væsen. Tværtimod! En religiøs Verdensopfattelse tilfredsstiller netop et dybt intellektuelt Krav. Enhver, som har Alvor og Mod til at vove sig ind i disse Egne, vil komme til at gøre den samme Erfaring.

Og nu den frie Forskning! Det kan jo være, at der er nogle, som vil den tillivs; men dette er sandelig ikke Tidens Kendetegn. Naar vi forlader Digterne („Litteratorerne" kalder Litteraturhistorikeren Brandes dem nedsættende) naar vi forlader Digterne og Tænkerne, der her har arbejdet Haand i Haand, saa er der vel ikke mere? saa staar vel Videnskaben og den frie Forskning mægtig og ukrænkelig paa den anden Side? — Nej, tværtimod, naar man gaar 32tilbunds i Sagen, saa ser man, at den, maaske mægtigste Faktor i Bevægelsen, det er netop Videnskaben og den frie Forskning. Forstanden har paany erkendt sin Begrænsning. „Videnskaben" har vendt sin Skepsis mod sit eget Bryst, samtidig med, at den er søgt ind paa nye Veje i Psykologien. Darwinism ens Hulhed er bleven aabenbar og om „Materialisme" tales neppe længer.

Nej, Brandes har ikke Ret i, at Tiden ligger i Reaktionen mod den frie Forskning og den frie Tanke. Det store Princip hans Navn smeltede sammen med i Halvfjerdserne har sejret. Vi hilser ham! Men vil han holde sig snevert til Halvfjerdsernes Livsopfattelse og Videnskabelighed, saa er det bedste, man kan sige om den Aand, han hævder, at den falder for sit eget Sværd. Døende kan den hilse sig selv.

Havde Brandes haft stærkere Føling med Nietzsches inderste Kraft og Værdi — hans Evighedstrang, saa vilde han nu have set Sammenhængen i vor Tids Aandsudvikling. Han vilde have set, at der virkelig foregaar noget og Verden vilde ikke have opløst sig for ham i Enkeltfænomener, saa løse som Sandkorn. Da vilde han have slaaet Rod. Slaaet Rod i det universelle og dermed maaske ogsaa i sit Land.

Det er Rødderne, som gaar i Dybden. Han vilde have vundet den Dybde og dermed den Ro, som man nu ofte bittert maa savne i dette paa saa mange Maader glimrende Forfatterskab.

33

VILHELM ANDERSEN: KRITIK (1914)

I

I Vilhelm Andersens Forfatterskab er der jo adskilligt, som det ikke er saa vanskeligt at kritisere. Trods den store Folkeyndest han nyder, og dels paa Grund af den, har han da ogsaa faaet et og andet at høre. Det gør ham imidlertid ikke noget videre. Han bliver temmelig uforstyrret ved at være Vilhelm Andersen og har det vist egentlig rigtig godt paa den Maade. Han „fungerer", som han selv kalder det! Han har sin Funktion og den bestaar altsaa i at fungere. Enhver kan se, at der ikke er noget i Vejen i den Henseende, og at han ovenikøbet foretager sig en hel Mængde. Han er jo et fritstaaende Fænomen paa Øen og minder ikke saa lidt om en Mølle, hvis Vinger gaar festligt rundt og rundt. I et fredeligt Lavland er det et smukt Syn. Intet er paa en Gang saa arbejdsomt og saa mageligt som en Mølle. Vi vilde til syvende og sidst allesammen nødig undvære Vilhelm Andersen.

Maler han nu ogsaa noget Mel? Selvfølgelig maler han Mel! Det vil sige — ikke altid —. Naar Vingerne svinger hastigst, kan Grunden godt være den, at der ikke mere var noget at male. Saa tager Møllen sig en Tur paa egen Haand og da ser den allermest 34arbejdsom og nyttig ud, og kun de, der kender til den Slags Ting, ved, at det kommer af den manglende Modstand. Det kan altsaa ikke nægtes, selv af den velvillige, at mangen Gang, hvor Vilhelm Andersen fungerer ganske prægtigt, kan man se paa ham, at han har Ferie. — Noget, der forresten kan være anstrengende nok.

Men selvfølgelig maler han ogsaa Mel og det er ovenikøbet et anseligt Stykke Arbejde han har bag sig. Ellers var han sikkert bleven revet grundigt ned for længe siden og hugget op til Pindebrænde.

Da han i sin Tid kom med sin Danskhed, der var uden Sneverhed — sin Poul Møller og sin Oehlenschläger, var han en virkelig genial Ungdom. Jeg, for min Del, er kommet til at nære en oprigtig Beundring for det, som han foretog sig dengang. Han var genial paa samme Maade som Barnet i Kejserens nye Klæder, blot at den dristige Paastand, hvormed han overraskede sin Samtid, var positiv. Han sagde om Kejseren — det vil i dette Tilfælde sige det danske Sind — at det havde noget paa sig. Aanden i Landet truede dengang med at blive til det bare Grin og Goldhed med en Tilsætning af at være indædt gal i Hovedet. Vi boede jo i et lille fattigt Land, hed det! Saa kom Vilhelm Andersen og var trind og rund og munter, en Ungersvend fra et Land, som slet ikke er fattigt, men faktisk flyder med Mælk og Honning. Han var meget dansk! Han elskede Komik og Visdom hos Holberg og de uartige Ord — og det huldsalige hos Oehlenschläger! Og det sunde og kernegode i den hele „Guldalder"! Han havde ovenikøbet til sit Held en lille Tilsætning af Revuen 35fra København. Han holdt af en Brander, saadan som Folk fra Landet halvt med Overlegenhed halvt med naiv Beundring kan efterligne de ugudelige Bymennesker en Smule, uden at sætte sig selv overstyr. Glad som en Laks var han helt igennem, eller som en Karudse, der leger med sin Finne i Søen og Solen.

Vilhelm Andersens sidste Bog hedder „Kritik". — Den viser ham som „Kritiker" ikke som „Litteraturforsker", det vil sige: den bedømmer Værket, uden at beskæftige sig for meget med Personen. Det er rart, synes jeg! Naturligvis indrømmer jeg, at man ikke kan skrive et Værk om f. Eks. Goethe uden at tage Kvinderne med. Goethe har selv givet Materialet. Et litteraturhistorisk Værk kan med rette være Personskildring og der kan vanskelig trækkes nogen bestemt Grænse for, hvad der skal medtages og hvad ikke. Alligevel tror jeg, at det hænder de fleste af os, naar vi staar overfor en Litteraturforsker (han være saa betydelig, han være vil) at der kommer et Øjeblik, hvor vi synes, at han ikke er noget rigtigt Menneske. Det er, naar han siger, at han *ved* noget, som andre ikke ved. Om en Dame med sort Haar, der hed Fru A — og en Pige i hvid Kjole, som hed Frk. B. Litteraturforskeren faar i saadanne Øjeblikke et ubeskriveligt Udtryk i sit Ansigt. Hvis man kunde tænke sig en kongelig udnævnt Krybskytte, saa vilde han se saaledes ud, forbryderisk og autoriseret paa engang.

I det store nye Tidsskrift „Edda" slaar Vilhelm 36Andersen (i en Artikel om Goldschmidt) et Slag for Litteraturforskning af denne Art. Han nævner her som en af Kilderne for nogle private Oplysninger den mundtlige Overlevering, som han kalder Tradition, forkortet til „Trad", hvilket lyder fint. I adskillig Litteraturforskning burde indføres et Søsterbegreb, som passende kunde kaldes „Slad". Trad og Slad er to farlige Pigebørn!

Disse Bemærkninger er ikke vendt mod Professor Andersen personligt; men mod Princippet, der navnlig i hans Bog om Paludan Møller har faaet ham til at foretage sig Anstrengelser, som maa kaldes overflødige. Det er iøjnefaldende, fordi det egentlig slet ikke passer for hans frodige Personlighed og Evner. Man faar det Indtryk, at han indlader sig paa dette, fordi han tror, at han skal. Den høje Videnskab kræver det.

Som sagt — en bestemt Grænse er det vanskeligt at trække paa dette Omraade; det maa kun med Forlov kunne siges, at man her virkelig befinder sig i Nærheden af noget, som det ikke passer sig for store voksne Mandfolk at beskæftige sig med. De Digtere, der ikke har lagt deres Privatliv blot, men har ønsket Fred om det, bør man ikke forstyrre.

Jeg kommer til at tænke paa, hvorledes en meget stor Litteraturforsker, nemlig Taine, røbede sig med et i Sandhed klassisk Udbrud. En ung Skribent viste mig Citatet forleden. Taine udviklede, hvor meget der maatte kunne lade sig oplyse om Dickens. Men (tilføjede han) uheldigvis er Mr. Dickens endnu i Live!

O I blodtørstige! Har vi her endnu en Grund, blandt mange andre til, at I foretrækker de døde 37Digtere? I betragter det som et beklageligt Uheld, naar Digteren endnu er til — noget som han desværre altfor ofte maa give Eder Ret i.

En Ting til:

Man kan af en Digters Værker læse sig til meget, men man kan ikke rekonstruere hans Privatliv af en Række Romaner eller Skuespil, for saa var han ikke Digter. Man kan læse sig til, hvordan han er som kunstnerisk Personlighed, og hvordan han ser paa sig selv og Verden, og om han ser sandt, og hvor hans Ærlighed og Indsigt holder op. Alt dette falder i det væsentlige sammen med, hvad Digteren kan, og her ligger jo Kritikens egentlige Opgave.

Kritik bestaar i at genfremstille det kunstneriske Indtryk, efter at det har undergaaet en Analyse, der viser dets Bestanddele. Kritikeren spejler Værket og undersøger det. Analysen foregaar vist egentlig af sig selv — i Kraft af en Art sjælelig Kemi — i det samme Øjeblik Indtrykket modtages. Maaske forkastes Værket i en Eksplosion! At efterse og vise, hvad der er foregaaet inden i En selv under Læsningen, og hvorfor det er foregaaet, er at klarlægge Analysen, og dette er Kritik.

Vil man tilbunds i Sagen maa man stundom søge at føle sig frem i Halvmørke, og denne Art af Analyse kræver et intuitivt Blik, selvom Filosoferne maaske siger noget andet. Dog — Kritik er en mangfoldig Kunst og Emnet kan ikke udtømmes her.
38

Det forekommer mig, at Oehlenschläger er den Digter Vilhelm Andersen har spejlet klarest og finest analyseret. Under Læsningen af hans store Bog om „Adam", som han gerne kaldte ham, meldte der sig vel en og anden Indvending, men Værket har efterladt et overmaade rigt og smukt Indtryk, harmonisk og helt fyldestgørende! Det kommer vel af, at Andersen er saa beslægtet med Oehlenschläger, at han forstaar ham helt og dog i Kraft af sin Humor og Tidsafstanden er saa forskellig fra ham, at Billedet kan fremtræde kritisk forklaret. En fin ligesom skelmsk Lyslinje tegner Oehlenschlägers fulde Væsen for Læserens Øjne. Anderledes med Holberg. Hvad Andersen skriver om ham er altid prægtigt og morsomt; men den gamle Satyrikus bliver vel nok en Kende mindre barsk end han var og et Gran mere human! Andersen spejler ham med stor Glæde, og forvandler ham en Smule, uden at lægge Mærke til det. Lidt i samme Retning gaar det med Paludan Müller! Vilh. Andersens Bog om denne store Digter, rummer Partier af overordentlig Skønhed, noget af de beundringsværdigste han har skrevet, men skønt alt er forstaaet som bedst, faar Helhedsbilledet dog et Skær af noget fremmedartet ved sig. Vilh. Andersen har opfattet Paludan Muller rigtig nok; men vi mærker Spejlfladen. Hvis vi ser et strengt og storlinjet Bygværk paa Bunden af en Skovsø, sammen med hvide Sommerskyer, saa kan Billedet være saa klart og tydeligt som muligt; men alt er alligevel bleven lidt blødere og blidere end Virkeligheden. Skyernes vatterede Lunhed lægger sig nærmere de 39haarde Linjer, Søens Glans mildner. Som Kritiker støder Vilhelm Andersen ikke sjelden paa visse psykiske Umuligheder paa Grund af den Spejlflade, som er hans.

II

LIDT OM IBSEN

Det særlige ved Vilhelm Andersens litterære Skæbne ligger deri, at han paa engang var lidt forud og lidt bagud for sin Tid. Han var et Nyskud paa en gammel Stamme, som mange troede var gaaet ud, men som endnu havde Livskraft. Han voksede frisk og ung frem af det Forbigangne!

For at klargøre det, kan man maaske sige, at han aandelig talt var en Søn af sine Bedsteforældre, et Led var sprungen over. Jeg tror, at han derfor havde lidt svært ved at orientere sig i sin Tid. Han var i Pagt med Fortiden og Fremtiden, men lidt forsinket overfor Nutiden. — Det kostede ham Tid og Vanskelighed, tror jeg, at opdage Halvfjerdsernes Mænd og selv Bjørnson og Ibsen som jo endnu var levende Mennesker men som dog stod statuestore i Kraft af deres Ry. Det var i hvert Fald paa et temmeligt sent Tidspunkt, at han en Dag fik Øje paa Drachmann (i den store Opera i Paris). Drachmanns Skæg var dejligt hvidt allerede dengang og her opstod da den mærkelige Tanke hos Vilhelm Andersen, der var vant til at færdes mellem henfarne Aander, at en levende Digter kunde være lige saa interessant som en død — i alt Fald naar han havde hvidt

Skæg! Overfor sine egne Samtidige, som da var Fremtiden 40og som han jo dog til syvende og sidst var beslægtet med og havde Betingelser for at befrugte og for at blive befrugtet af, stod han ret famlende og usikker.

Tiden var den Gang fuld af Gæring, de aandelige Forhold var anarkiske. Om Kritiken paa det Tidspunkt havde besiddet et helt klartseende Øje, og en ordnende og ledende Haand vilde Udviklingen være gaaet lettere. Andersen bragte vel adskilligt godt, men ikke nok. Skade var det for alle Parter, at der ikke kom mere Samarbejde i Stand mellem ham og hans digtende Samtid. *)

Jeg tror, at Vilhelm Andersens Forfatterskab er bleven præget af disse Forhold paa en lidt gal Maade. Han blev vel tildels Halvfjerdsernes kritiske Bedømmer; men han blev dog i langt højere Grad deres Lærling. Vilhelm Andersen havde den store Sundhed, at han var anlagt for det almene; men han blev hurtig almen paa en udpræget individualistisk Maade, han blev almen ligesom for sin private Fornøjelses Skyld. Han blev en meget yndet — ja populær Mand og fortjener at være det; men et helt, dybt Forhold til Tiden og Menneskene har han alligevel ikke faaet, ikke endnu i alt Fald. Han er jo nærmest en konservativ Natur; men det anarkiske har paa en vis Maade præget ham. Han gaar rigtignok aldrig ud af sit gode Skind og han forbliver paa Stedet, ligesom Møllen; men han tillader sig selv at vokse vildt — paa Stedet. I sine mindst beundringsværdige Øjeblikke minder han, med Forlov, om en Akrobat, * 41der fra sit lille Kvadratfodstæppe springer højt og gør Volter og slaar Saltomortaler uden at komme et Skridt frem. — Han ender med et Buk, der hvor han begyndte. Dette er god Opdragelse i Cirkus men ikke i Aandslivet. Det er besynderligt nok; men denne fødte Kulturværner, savner mest af alt Disciplin og det er netop det, han skulde have fremfor andre.

Vilhelm Andersen hører til vore bedste Mænd. Vi har faa med hans Evner og hans Betingelser for at øve Indflydelse. Han bør da føle Sporen i Siden saa længe han kan løbe.

Men det var Bogen „Kritik", vi skulde tale om.

Det er jo det danske Teater Vilhelm Andersen skriver om, og som rimeligt er, handler hans Bog da væsentlig om Ibsen og Bjørnson og Bjørnson og Ibsen (og Holberg naturligvis). Godt saa bliver der Anledning til at tale lidt om Ibsen og Bjørnson og Bjørnson og Ibsen. Det er ikke de kedeligste Forfattere at skrive om og Udgangspunktet er ogsaa fortræffeligt. Vilhelm Andersens Artikler om de to store Nordmænd er særdeles fængslende.

Henrik Ibsen! Hvor har han ikke næret vor Fantasi i Ungdommens Aar og hvor har vor Fantasi ikke næret ham i hans Alderdom. Han var stor og han voksede i Menneskenes Tanker. Hvad han havde givet, fik han igen med Rente.

Hemmeligheden ved hans Skæbne var den, at 42han tilfredsstillede sin Tids aller skjulteste Trang, nemlig dens Trang til Hemmelighed. — Alt skulde jo egentlig være klart og aabent i de Tider, men der sad Henrik Ibsen, Gud være lovet, og var en lukket Gaade. Det var i Folkemødernes store Dage, men der sad Henrik Ibsen fjernt borte i mægtig Ensomhed! Man indførte Demokratiet men svælgede i Henrik Ibsens Fornemhed.

Der var en skjult Trang til Mystik som maatte tilfredsstilles! Gud og Fanden havde man imidlertid afskaffet og saa blev Henrik Ibsen den lykkelige Arvtager efter dem begge i Menneskehedens Gunst. Han forkastede endogsaa selvegen i et desperat Anfald af Realisme det „dæmoniske" men han vedblev at være dæmonisk selv.

Han arvede kort sagt alle Hemmeligheder i Verden — ogsaa dem han selv slog ihjel.

Blot fordi han holdt sig alene og forstod at være tavs. Nej, ikke blot derfor, naturligvis — skønt allerede det var meget — men fordi han uimodsigeligt var en stor Digter og en stor Kunstner, i Pagt med dæmoniske og guddommelige Magter. Han bar en Troldmands Kappe. Hvem havde vævet den? — Alle — Han selv og Verden! Hvem mest? — Det kan endnu være svært at udrede!

Jeg har den Indvending imod Vilhelm Andersens Behandling af Ibsen, at der er noget *villet* i hans Begejstring. Jeg kan ikke frigøre mig for det Indtryk, at han er glad over at han *kan* være begejstret 43for denne fremmede Aand, og at dette lægger et Plus til hans Følelse. I Andersens Bog om Paludan Muller mærker man paa en Antydning af Kritik, som er nær ved at være en Undervurdering, at denne Digter til syvende og sidst staar ham fjernt. Anderledes med Ibsen! Vilhelm Andersen stiller sig ganske i hans Tjeneste. Er det helt naturligt? — Skulde man ikke snarere have ventet, at Ibsen i Andersens Sind maatte have fremkaldt nogen Modstand og noget Savn, saaledes at Forbindelsen havde frembragt en kritisk Analyse? Og vilde det ikke, den Gang hans Artikler fremkom, have været mere frugtbart? Andersens Begejstring gælder ikke mest Per Gynt og Brand, som var saa dybt i Pagt med dansk Digtning (særlig Paludan Mullers hvad Vilh. Andersen har Fortjenesten af at have bevist paa slaaende Maade.) Nej, det er frem for alt „Gengangere" han ikke kan blive træt af at lovsynge. Han gør det smukt, han siger sande og skønne Ting om dette magtfulde Skuespil og bruger enkelte uforglemmelige Udtryk, som viser, at han har forstaaet det paa sin egen Maade.

Men hvad det egentlig er, han har forstaaet, er jeg ikke helt klar over.

Det ser jo næsten ud, som om han mener, at Ibsen i „Gengangere" har forstaaet — alt.

Han taler i det hele taget stadig om Forstaaelse. Ibsen bliver i hans Fremstilling til den store Forstaaer. Var han egentlig det? — Det kan jo være; men selv kaldte han sig ialtfald en Spørger!

Et Sted siger Andersen, at der jo nu ikke kan være Tvivl om, hvem der har seet dybest i nordisk
44
Aand, Goethe eller Ibsen. Det kan jo godt være rigtigt at det er Ibsen, men saa utvivlsomt er det ikke, at Paastanden bør fremsættes uden nøjere Forklaring.

Andersens Hovedsynspunkt er dette, at Gengangere er et Drama om Solen, om Savn af Sol i Norden. Det er fuldkommen sandt. Paa denne Maade forklares og forsvares den „ryggesløse" og idiotiserede Kammerherre Alving og „vi ser Sammenhængen"!

Men er det den hele Sandhed? Saaledes taler Defensor og Fru Alving kan gøre hans Ord til sine; men er Regnskabet dermed gjort op? Aktor maa vel ogsaa have haft et Ord at sige, af mindre sentimental Art? Ellers burde hele Norden jo være en Daarekiste og Kammerherre Alvings Sygdom et specielt skandinavisk Fænomen.

Vilhelm Andersen mener i sin Begejstring, at man i „Gengangere" naar saa dybt tilbunds, at „man rører ved Tingenes sidste Grunde". Det er meget sagt (navnlig i denne Forbindelse, hvor Ibsens gammeltestamentlige Torden begynder at vakle, stamme og tale med Tidens Mæle: Livsglæden har Retten og Vejret har Skylden).

Det er Ord som disse, der paa mig gør det Indtryk, at Andersens Glæde over at være modtagelig for Ibsen, lægger et Plus til hans Begejstring. Saaledes kan det gaa, naar man for første Gang opfatter en Vittighed paa et fremmed Sprog. Man synes den er langt morsommere end om den var sagt paa ens eget. Dette er naturligt; men det er ikke Kritik.
45

Tiden burde jo nu være inde til en dybtgaaende Bedømmelse af Ibsen. Kundskaben om hans Aand bør føres et Skridt videre frem. Der er kun Antydninger til noget saadant hos Vilh. Andersen, men det drejer sig jo ogsaa kun om kortere Artikler.

Jeg selv nærer en Følelse af Pietet og Taknemmelighed for den afdøde Mester, som for ingen anden, saa det er ikke noget Hærværk, jeg ønsker. Men Kritik er jo Kritik og Sandhed er jo Sandhed.

Ibsen staar jo desuden sikkert nok. Hans Værk taaler Eftersyn og har Raad til, at der gøres nogle Indhug. Hans Aands Omfang forbavser ikke, den manglede Rigdom; men dens Styrke var overordentlig. Der gaar gennem et Værk, som „Brand" en Storm af sjælelig Lidenskab, der søger sin Lige i Literaturen. Som Kunstner var han en Mester. „Vildanden" er et Underværk af Clair obscure. Han hævder sin Tronstol!

Men hans Aands Historie, med dens Op og Ned og Begrænsning saaledes som den kan læses ud af hans Værker, bør skrives. Den maa ses i Forhold til de skiftende Tider, hvorunder han levede. Var han ikke en Mand med en Hemmelighed, som han ikke helt fik udsagt? Glemte han den? Gik der noget istykker for ham? Et aandeligt Højdepunkt i hans Idéliv var Profetien om det tredje Riges Komme, som han ved en Fest førte fra „Kejser og Gallilæer"s historiske Verden ud i Tidens Liv; men det skete i Realismens og Rationalismens Periode og Profetiens Forkyndelse stod underlig isoleret uden Støtte fra nogen, end ikke fra ham selv og hans digteriske Produktion. Det var som en Søvngængers Tale, gaadefulde
46
Ord fra Drømmenes Land, uden Forhold til Dagen og til Søvngængerens vaagne Bevidsthed. En Frugt var modnet gennem hans Grublerliv, men det var, som om den faldt langt fra Stammen, paa hvis Grene andre Frugter modnedes, og faldt i Slægtens Skød?

„Det tredje Rige skal bygges paa Korsets og Kundskabens Træ", det klang fremmed, fjernt og vagt, men var dog en gammel Idé. I Aandens Verden blev Riget grundlagt allerede for Aarhundreder siden af den katholske Tanke, men vandt aldrig det fulde Herredømme, som vilde være Fred mellem Tro og Viden. Og nu bebudede Ibsen dets Komme paa et Tidspunkt, hvor Korsets simple Træ syntes at hælde mod Jorden, ormstukkent og frønnet i Skyggen af Kundskabstræet med de brede Grene og de friske Frugter. Bebudede dets Komme i en monumental Sætning, for saa aldrig mere at nævne det?

Hvad blev der af denne Tanke om Fornyelse, baade af Tro og Viden? Døde den for ham? Den lever dog endnu og synes uløseligt knyttet til vor Kultur.

P. S.

Saa helt isoleret stod den nu heller ikke hos Ibsen; vi finder dens Spor i hans Alderdoms skønne og sorgfulde Digtning, som han *indledede* netop med denne samme Trosbekendelse, hvormed han *afsluttede*

den Periode, der gik forud for Halvfjerdserne. Ibsen havde været med i Aandsrevolutionen, nu søgte han Tilknytning til det gamle paany og var 47saaledes ogsaa med Halvfemsernes Regenerationsbevægelse, indtil hans sidste Ord, hvor Diakonissen gør Korsets Tegn: „Pax vobiscum"!

III

LIDT OM BJØRNSON

Hvis man vil se, hvor smukt Vilhelm Andersen kan gendigte et Værk, saa skal man læse, hvad han skriver om „Over Ævne. Første Stykke" af Bjørnson. Det er ypperligt! Alt hvad der *er* i dette Skuespil — lever, bevæger sig og synger i denne Fortætning. Det er, som om Vilhelm Andersen holdt dets Hjerte, fuldt af et myldrende Liv i sine hule Hænder. —

Men naar han saa skal give Stykket en Betegnelse og sætte det paa Plads i Literaturen og Aandshistorien, saa nøjer han sig med det mest nærliggende og med store smukke Ord. Her krævedes ikke blot Stemning og fantasifuld Medleven, men en Undersøgelse, og den har Andersen rimeligvis anseet for overflødig. Han har nemlig en sand Kulsviertro paa Bjørnson og alt, hvad Bjørnsons er. Han anser ham ikke blot for en stor Digter, men ogsaa for en stor Aand.

Jeg er sandelig ikke blind for Bjørnsons Vælde; Jeg elsker Lyrikeren, hans solglitrende, birkeløvsskælvende Poesi, Elvebruset i hans Sange! Alt det, som gav hans Personlighed Glans, Majestæt og Ynde, Manden, som var selve Norges Natur og Nordmændenes uforlignelige Talsmand. Men en stor 48Aand? Aand er vel overhovedet ikke det Ord, som først melder sig, naar man vil betegne Bjørnsons Væsen. Han var Kraft, Kraft og atter Kraft!

Aand kræver dog en inderligere Forbindelse med Tanke, eller med noget, som ikke blot har med denne Verden at gøre. Man kan sige, at dette er en Strid om Ord; fordi Bjørnsons Kraft til syvende og sidst er af aandelig Art. Men det forekommer mig, at Vilh. Andersen tager meget af det, som hos Bjørnson netop har med Tanker og Aand i strengeste Forstand at gøre, mere alvorligt end det fortjener. Bjørnsons Kristendom var lige saa lidt dybtgaaende, som hans Fritænkeri var det. Den Agitation han drev kan have været en baade nyttig og nødvendig Gerning; men den var sandelig ikke præget af nogen stor Aand. — Han havde en mageløs Evne til at tage Plads op i Verden og til at omgive sig med festlig Larm. Han talte ikke, han raabte! Men Aanden vokser i Stilhed.

Vil vi bedømme ham som Aand, saa maa vi lade Hurraraabene dø hen; vi maa se bort fra megen baade beundringsværdig og ikke beundringsværdig Kraftudfoldelse, og i Ro undersøge hans Værker: Hvad han havde paa Hjerte, hvad han vidste, og hvad han kunde? Der bliver jo nok af herlig Poesi tilbage, — men der falder ogsaa mange visne Blade til Jorden i Stilheden.

Det er Dramatikeren Bjørnson, der bliver undersøgt i Vilhelm Andersens Bog, og jeg kan ikke nægte, at jeg synes Bjørnson slipper naadigt fra den Undersøgelse. Det er umuligt her at gaa i Enkeltheder; men jeg ser ikke bedre, end at der mellem 49Bjørnsons moderne Skuespil kun er nogle faa, som kan kaldes betydelige. Askillige er undervægtige, deres aandelige Indhold er tyndt, deres Form er løs, ja ofte forvirret. Andersen har vist slet ikke Blik for det, som Georg Brandes i en lynklar Ungdomskritik saa: alle de Hulheder som Bjørnson ovenikøbet dækkede over med Kunst. — Der er ikke saa lidt Affektion til Stede, han ejede ikke den store Simpelhed. Men tilbage til „Over Ævne" (første Stykke) som vel nok er Bjørnsons ypperste sceniske Værk.

„Over Ævne" er den „religiøse Tragedie" siger Andersen og det lyder jo smukt og synes sandt. Alverden troede det! — Bjørnson troede det ogsaa selv og var vist særdeles tilfreds dermed. Jeg mener imidlertid, at det beroede paa et Fejlsyn og jeg skal søge at forklare hvorfor. „Over Ævne I" er i Virkeligheden et mærkeligt lille Kapitel i Nordisk Aandshistorie, hvor et Stykke digterisk og menneskelig Psykologi lægges aabent for vore Øjne.

Det er for det første et Spørgsmaal, om det overhovedet er muligt, at skrive noget, som man kan kalde en „religiøs Tragedie". Jeg betvivler det. Det religiøse er jo dog netop det, som overvinder Tragedien, dens eneste Besejrer. Og da Religionen lægger Løsningen hinsides dette Livs Grænse kan Tragedien ikke følge den, ikke forfølge den; det tragiske, saaledes som vi kender det, hører hjemme i denne Verden. Naturligvis

kan det religiøse være medvirkende i Livstragedier endogsaa føre til Livstragedier; men det er noget helt andet. Sokrates, som tømmer Giftbægeret er Tragedie, Kristus paa 50Korset er Tragedie; men ikke religiøs Tragedie, tværtimod: religiøs Triumf!

„Over Ævne" er et dejligt lyrisk Digt — „korisk" Poesi, som Vilhelm Andersen kalder det, (fordi dets Virkning er udpræget musikalsk og mangestemmig;) men som Tankeværk er det ikke saa betydeligt, som man har troet.

Hvad er det der foregaar i disse to Akter? Hvad er det, de oplever alle disse Præster med Tvivleren Pastor Bratt paa den ene Fløj og den barnligt troende Pastor Sang paa den anden?

Der sker det, at Skredet gaar udenom Kirken og da Larmen forstummer ringer Klokkerne! Runger med en Klang af Tro, Haab og Sejr!

Jeg paastaar ikke, at det er noget Under, der er sket, jeg taler kun om Værkets Virkemidler og Virkning, den som griber Præsterne paa Scenen og Tilskuerne i Salen. — Det som fylder alle er jo intet andet, end Underets Poesi.

Hvad mere sker der? Jo, den syge, lamme Klara har rejst sig fra sit Smertens Leje og kommer vandrende i sine hvide Klæder. Sang har bedt saa brændende, om at det maa ske og hans Bøn bliver opfyldt. — Jeg paastaar ikke, at det er noget Mirakel; men saaledes virker det! Atter Haab, Tro, Sejr. Underets Poesi!

Men nu kommer altsaa Tragedien. Nederlaget som gør Skuespillet til Tragedie? Jeg ser bort fra, at Klaras Død er ganske vilkaarlig, og at hendes Helbredelse lige saa godt kunde have været varig, hvorved den oplyste Verden unægtelig vilde være bleven noget lang i Ansigtet og Dramaet have manglet 51 let den nødvendige Slutning. Jeg holder mig til det, som sker: Klara dør, og dermed dør og`saa Sang. „Men dette var ikke Meningen", siger han og ser op med et barnligt Blik. Og saa tilføjer han lidt efter et spørgende: „Eller"? — Og dør!

Jo, det var netop Meningen! Det betød, at nu tvivlede Sang. Hans Tro var dræbt og han selv med den. Saaledes vilde Forfatteren det.

Mon egentlig nogen af dem, som overværer dette Optrin, vil blive Tvivlere af den Grund, hvis de i Forvejen er troende? Og mon de vil tage Sangs Tvivl for gode Vare? Jeg tænker de vilde finde, at Sang og Klara fik en skøn Død i Fællesskab, efter at et Glimt af Underet havde lyst for dem. Jeg tænker de vilde mene, at ingen Troende burde dø af Tvivl i dette Tilfælde, allermindst Sang, hvis han da var mere end et egensindigt Barn, der forlangte at faa alt, som han selv vilde det. Klara og Sang dør jo som ved et Dobbeltunder.

Sandheden er den, at „Over Ævne" egner sig mest af alt til at opføres ved kirkelige Fester til Jul, Paaske og Pinse. Præstesønnen delte sin Fædrenearv ud!

Men saaledes blev det jo ikke opfattet. Det er en religiøs Tragedie siger Andersen. I dette Stykke har Bjørnson „styrtet Kirken" siger han et andet Sted, (skønt intetsomhelst er styrtet, ikke engang Mirakeltroen). Og saadan som Vilh. Andersen taler, tænkte hele den oplyste Verden og saadan tænkte Bjørnson med. Alle var grebne; lidt fortumlede; de vidste ikke rigtig hvorfor.

Hvis der kan være et komisk Moment med i Virkningen 52af et stort Digterværk, saa findes det her. Hvis der kan klæbe noget ubehageligt ved høj Poesi, saa er det Tilfældet her.

For Bjørnson og hele den oplyste Verden havde for engangs Skyld midt under Rationalismens mest glimrende Herredømme svælget til Overmaal i Underets Poesi, de havde ladet deres Nerver gennemrisle af Troens Ild, og følte sig styrkede. Hvorpaa de gik hjem, og brystede sig og proklamerede, at Kirken var styrtet og Religionen endt i Tragedie. Jeg ved ikke, om Englene i Himlen lo eller græd ved den Anledning; men jeg tror, at de gjorde begge Dele.

Ogsaa for mig staar Værket i en Glorie af Skønhed for Erindringen; men den lille Tankesvindel som her foregik i god Tro hos alle Parter, kan nok give en ubehagelig Smag i den højere logiske Sans. Der er noget ved dette, som bringer En til at tænke paa ædel Vin og svorne Afholdsmænd. Begge Dele er gode for sig; men naar de indgaar Forbindelse i Løndom er Resultatet tvivlsomt.

IV

Det sidste Afsnit af Vilhelm Andersens Bog kaldes „den danske Skueplads", og her giver han efter Sigende Uddraget af tyve Aars Tænkning over københavnsk Skuespilkunst. Resultatet er en Tilslutning til og en ny Begrundelse af Forslaget om Oprettelse af en Talescene, hvor det moderne Skuespil skal have hjemme, medens det nuværende Teater paa 53Kongens Nytorv skal spille Opera, Ballet, „stort Drama" og Holberg.

I denne Artikel udfolder Vilhelm Andersen sin Lærdom, ved Hjælp af nogle faa Ord løftes vi op i en højere Sfære. Selv Filmen nyder godt deraf. Det nuværende Teater paa Kongens Nytorv skal vies til det „musiske Drama", der skal være den store Modsætning til det „a-musiske Filmteater". Og saaledes videre.— —

Jeg forstaar godt, at saa megen Lærdom kan gøre en Mand rasende og det undrer mig da heller ikke, at Vilhelm Andersen hævder, at den nye Ordning skal resultere i et *græsk* Teater i dansk Aand!

Holberg, ak ja! — Holberg vilde sikkert med stor Glæde læse det meste af, hvad Vilhelm Andersen har skrevet om hans Komedier; men dette Aktstykke tror jeg, han vilde interessere sig for paa en anden Maade.

Vilhelm Andersen elsker og savner den gamle Satyrikus og det kan jo maaske nok have sin Rigtighed, at vi der skriver nu, ikke er saa morsomme og vittige, som Holberg var. Ak nej! — Men det skal Vilhelm Andersen nu ikke bare være ked af!

Jeg skulde imidlertid ikke opholde mig ved dette, hvis jeg ikke var ganske uenig i den nye og vel at mærke ideelle Begrundelse, som Vilhelm Andersen giver et Forslag, der efter min Mening i det højeste har nogle praktiske Fortrin. Det forekommer mig, at Vilhelm Andersen her obtræder i den farlige Rolle som Advokat (af Tilbøjelighed for den prægtige Forsvarstale.)

Der gives vel ikke større Modsætninger end Forskeren 54og Advokaten. Der findes en dyb Kløft imellem deres Opgaver. Forskeren skal altid søge den ukendte Sandhed, Advokaten derimod skal hyppig, ifølge sit Hverv, søge Argumenter for noget urigtigt, der paa Forhaand er ham givet.

Lad os se hvad der er det givne i Sagen! Vi har paa Kongens Nytorv en Bygning, som egner sig udmærket til Opera, men som er altfor stor til Skuespil, og vi har en By: København, som efter Sigende er altfor lille til at holde en Opera. At disse to tilsammen uheldige Omstændigheder skulde blive Anledning til noget saa glimrende som Grækeraandens Genfødelse i København, er i og for sig ikke sandsynligt.

Naa men der kan jo være Held i Uheld saa vi vil ikke forkaste Vilh. Andersens Argumenter uden Prøvelse.

Vilhelm Andersen hævder altsaa, at vi skal have et stort og et lille (intimt?) Teater. Paa det store skal Opera, Ballet og det lyriske Skuespil, i Almindelighed kaldet „det store Drama" have hjemme, de tre Kunstarter, som Vilh. Andersen benævner „musiske", og som efter hans Mening hører sammen, fordi de kræver „en plastisk musikalsk Stil" i Modsætning til den daglige Tale, som skal dyrkes paa den lille Scene. Men mellem de musiske Dramaer skal imidlertid ogsaa Holberg, eller i alt Fald nogle af Holbergs Komedier spilles! Hvorfor? Fordi Jeppe synger Polemej a maaske? Nej. Den Sang kan næppe kaldes musisk. Hvorfor da? Jeg tror der er to, halvt skjulte Grunde. Den ene er den, at Holbergs Statue staar udenfor Operahuset og det er kedeligt, at flytte 55om med Statuer, den anden er den, at Villi. Andersen med Rette anser Jeppe for at være stor Komedie og derfor vil have ham paa den store Scene. — Til Støtte for den sidste Tanke melder der sig saa et herligt Argument. „Ved at bevare Holberg (siger Vilh. Andersen) helt eller delvis i det nu saakaldte Holbergs Hus redder man noget mere end en Navneværdi. Man modarbejder den pertentlige Iscenesættelseskunst, der gør den holbergske Scene til et kulturhistorisk Interiør og tvinger Skuespillerne til at iføre sig den komiske Maske." Stort skal det være paa det græske Teater! — Men hvorledes? — Er det ikke netop paa den nuværende store Scene at man har indført det pertentlige, kulturhistoriske Interiør og det efter min Mening med gode Grunde? — Noget særligt virkningsfuldt Skridt til at modarbejde dette, kan Holbergs passive Forbliven, hvor han nu er, da vel næppe kaldes.

Forvirringen bliver imidlertid større. — Hejbergs og Hostrups Sangspil skal — „efter Skøn" — overlades til — „Talescenen". Her opgiver Vilhelm Andersen fornuftigvis enhver Argumentation. Hans Tanke er imidlertid sikkert den, at han, med Rette, anser disse Sangspil for at være lille Kunst og derfor mener, at de hører hjemme paa den lille Scene. Til dette „store" og dette „lille" skal jeg senere vende tilbage.

Vilhelm Andersens Hovedargument er dette: „Den foreslaaede Ordning „vilde fastslaa, hvad mange 56nu ikke mere ved, at der er to Arter Skuespil, som er lige saa forskellige i Stilen som Vers og Prosa, og at det er samme Skuespillers Sag at magte dem begge."

Om Hovedsagen lader der sig disputere. Efter min Mening er det imidlertid galt og farligt at understrege Stilforskellen og uddybe Kløften mellem gammelt og nyt Skuespil. Har Oehlenschläger mon godt af at komme i for nær Berøring med Opera og Ballet? Det er vist det værste, man kan gøre ved ham. — Lad os gaa til det store Dramas egentlige Ophav i den nyere Tid: Shakespeare. Hører han hjemme sammen med Operaen eller Balletten eller der, hvor den „levende Tale" lyder? Vilh. Andersen nævner karakteristisk nok kun hans Lystspil og gaar ellers udenom ham. Men det er hos Shakespeare Tampen brænder. Hvor Oehlenschläger er bedst, har han lært mest af ham!

Og nu det moderne Skuespilhus? Er der Mening i at udelukke det *festlige* fra dets Enemærker? Hvad bliver der saa af Poesien? Jeg tror Vilhelm Andersen overvurderer Idéen med det (i strengeste Forstand) intime Teater. Hvem ved rigtig, hvad det er for noget?

Andersens Skildring af „Hverdagens" og „Arbejdets" Kunst er i alt Fald nær ved at være en Forherligelse af det kedelige og hvor kan man egentlig tro, at det kedelige vil blive morsomt, fordi Salen er lille? Stræbte Strindberg ikke efter stor Stil? Var hans Replik ikke monumental? — Man kan naturligvis spille ham i en Dagligstue, men hans Virkemidler kan ogsaa gøre sig gældende i et Teater af 57rimelige Dimensioner. Nej, jeg tror ikke, man bør afbryde Forbindelsen mellem Fortiden og Nutiden. Tragedie og Komedie og moderne Skuespil hører hjemme paa samme Sted. Samme Skuespillere, samme Scene! Er der Poesi eller Vid i det nye, saa skal man nok mærke Sammenhængen med det gamle.

Om denne Stil forskellighed kan der dog som sagt disputeres; men hvad jeg finder er et tydeligt Misgreb i Forbindelse hermed, det er den besynderlige Sammenblanding af Begrebet: stor Kunst og Realiteten: stort Teater.

Sandheden er den, at et Teater for Kunstens Skyld snart har Brug for en stor og snart for en lille Scene; men aldeles ikke for nogen stor Tilskuerplads. Scenen bør derfor først og fremmest være dyb. Er den meget bred, kniber det med at faa Scenebilledet samlet. Men det store Rum? „Hallen" som Vilhelm Andersen kalder det? Det tomme, gabende, stemningsopslugende Rum? — Det betyder jo egentlig ikke andet end, at Publikum kommer paa lang Afstand og ser daarligt. Er der noget stort ved det? Paa Shakespeares Teater sad de adelige Tilskuere paa selve Scenen. Det var temmelig intimt; men det var stort Drama alligevel!

I Modsætning til dette mindes jeg en Aften i det uhyre store „Konstanziteatret" i Rom. Duse spillede og Zacconi. Fra min fjerne Højde var de ikke større end som bitte smaa Dukker. — Der var saamænd ikke noget stort ved det!

Stort Drama og stor Skuespilkunst kræver simpelthen at ses og høres. Operaen, hvor Musik og Sang har Vinger, lider ingen Skade i Rummet og 58Operisterne med vidt opspærrede Munde kan man nok taale at have paa Afstand. Men kan Vilhelm Andersen virkelig tvivle paa, at Holberg vil vinde ved at komme frem i et mindre Teater? Skal Olaf Poulsens vidunderlige Minespil som Per Degn ikke ses helst af alle i Salen? Har Vilhelm Andersen heller ikke bemærket, at Dagmarteatret i hvert Fald er sluppen mere helskindet fra sine Oehlenschlägerforestillinger end det Kongelige og at Hejbergs Sangspil klarer sig langt bedre end Holbergs Komedier, der hvor de nu er.

Teatret paa Kongens Nytorv er og bliver en Operabygning, hvor der selvfølgelig kan spilles Komedie; men hvor enhver Art af Skuespil taber noget af sin Virkning.

Nu har jeg ikke flere kritiske Bemærkninger at gøre. Jeg har dvælet længst ved det, som kaldte paa Modsigelse, fordi det i dette Tilfælde forekom mig mest frugtbart. Men man misforstaar mig, hvis man tror, det er min Mening, at Bogen falder med disse Indvendinger. Paa ingen Maade! — Bortset fra det sidste Afsnit, som jeg idag har behandlet, er der neppe en Side i denne Række Afhandlinger, som ikke giver Læseren Glæde. Ogsaa hvor Vilh. Andersen vækker Indvendinger, er det ofte en Lyst at møde et Sprog og et Sind paa saa godt Dansk. Her findes ogsaa Artikler, som er kritisk Kunst, af fineste Art, helt mønstergyldige, f. Eks. den rolige og overlegne 59Henrettelse af et med Kotzebue beslægtet Teaterstykke.

Og nu skal han faa en fin Salut tilsidst af sin Kritiker! Det er paa en Vis med ham, som med uvurderlige Ting, man holder af. — Man glæder sig hjerteligt over alt det gode hos Vilh. Andersen og tager ham til syvende og sidst, som han er. Han er levende, og han skal leve! Der kan slet ikke være Tale om andet. Jeg sagde vist at han ikke var kommen i noget dybt Forhold til Menneskene og Idéerne og det kan nok være sandt paa en Maade, men helt sandt er det alligevel ikke. Dertil er han groet fast med altfor dybe Rødder i den hjemlige Jordbund. Selv om han ikke altid *graver* dybt, saa er der dog dybt tilbunds i hans Humør og hans Sind.

Man glæder sig over ham, som over et bølgende og smilende Stykke Sjælland, frodigt, med Muld helt ned.

60

JOHANNES V. JENSEN » INTRODUKTION TIL VOR TIDSALDER« (1916)

I

ISlutningskapitlet af denne Bog, der taler fuldt saa højt om sin Forfatters Mangler, som om hans glimrende Fortrin, findes følgende mismodige Udtalelse:

„Naar jeg skal samle mig til et Resultat, saadan som det vel ventes, idet man afslutter en Bog, ser jeg hvor lidt jeg har evnet i Forhold til, hvad jeg forestillede mig, da jeg begyndte. Neppe engang Materialet er bragt paa Bordet — og mens jeg har formet dermed, har det skiftet Karakter. — Tidsalderen er bleven en anden— —"

Der er i disse Linier en Beskedenhed, som Læseren af Bogen ingenlunde er forberedt paa, og som vistnok ogsaa kommer For fatteren overraskende. Ach du lieber Augustin! Introduktionen er ikke bleven til nogen Introduktion, og Tidsalderen er det ogsaa galt med — den er bleven en anden. — Alles ist weg!

Men havde det saa ikke været rimeligt ialtfald at give Bogen en Titel, som passede bedre?

Læseren befinder sig nu som en Vandringsmand, der i temmelig udmattet Tilstand omsider naar frem til et Stoppested, og der erfarer, at han er gaaet den 61gale Vej. Han bliver ikke helt blid ihu overfor Føreren.

Et Øjeblik antyder Johannes V. Jensen svagt, at Fejlen turde ligge hos samme fordringsfulde Læser, der „vel" venter et Resultat, men han opgiver hurtig dette Surmuleri og ser med oprigtig Sorg, ja næsten med Panik paa sine tomme Hænder. Var det Guld, han holdt i dem? Det kan nok være, men det var i saa Tilfælde Guldstøv, lige saa flygtigt som Sand. En Strøm af Ord er silet bort mellem hans Fingre. Han kunde jo trøste sig med, at han atter har sendt en Samling pragtfulde Billeder ud i Verden; men det har altsaa ikke været ham nok. Det var Overblik og Orden, han vilde; men hvad blev det til? I et bittert Nu sidder han med trætte Øjne og ser Forvirring, Tomhed og en Støvsky, som bliver borte.

Maaske ligger der i denne Erkendelse noget løfterigt, i hvert Tilfælde har Forfatterens Navn, hans usædvanlige Evner og de Bestræbelser og Tilløb, som Bogen rummer, Krav paa, at man ikke kort og flot fejer den til Side, men søger at klargøre sig, hvori Manglerne stikker, og hvorfor Resultatet er blevet, som det er.

For der er Bestræbelser og Tilløb i denne Bog, ikke blot Billeder, men ogsaa Ideer, som belyses af intuitive Glimt og varmes af Stemninger. Men hvor bliver de af? De snubler over hinanden, de snubler over Ord, opløses og bliver borte i Ord — ofres for Ord!

Hvis Sandheden simpelt hen havde været, hvad Forfatteren delvis synes at mene, at det overraskende i Krigens Udbrud havde ødelagt Flan og Planer for 62ham, saa var der mindre Grund til at gaa i Rette med ham, skønt han vel nok burde kunne sige sig selv, at Facit under alle Omstændigheder maatte blive galt for den, som flot nok erklærer, at han ikke „anerkender Nationer". Men jeg kan ikke se, at Krigen har Skylden, for jeg kan overhovedet ikke se, at der er eller har været nogen Plan i Værket. Kaos er ikke indtraadt med den store Katastrofe. Tvertimod! Hvad man end kan indvende mod adskilligt i Johannes V. Jensens Krigsbetragtninger — det største af de Afsnit, som handler om den strenge Nutid, er klarere og fastere end noget andet i Bogen. Det har baade Varme og Værdighed.

Nej, det er ikke Krigens Skyld. Lige efter den nedslaaende Udtalelse, jeg anførte, fortsætter Johannes V. Jensen da ogsaa med at hævde, at den Tanke, han stræbte efter at give Form, „netop er kommen frem og har faaet Kontur under Krigen" — nemlig „den moderne Samfundstanke, saadan som den efter min Anskuelse træder klarest for Dagen og forsvares med den modneste Bevidsthed i Tyskland" — „Statstanken", som siges at være „Grundproblemet" i Værket.

„Lige saa lidt", hedder det, „som man kan tænke sig at frigøre Cellen i det menneskelige Legeme og give den tilbage til Urhavet, lige saa lidt lader det sig gøre at løse Individet fra Samfundet, tvertimod betinger den faste Sammenslutning Liv for flere og Frigørelse for Hindringer, den enkelte ikke kan gøre sig til Herre over".

Det kan jo være meget godt. Det undrer mig blot, at den, som har Forstaaelse heraf, netop vil stille 63Staten i Modsætning til Nationen, som Johannes V. Jensen dernæst gør det. Er ikke Nationaliteten i denne Sammenslutningens Vækst det organiske Princip og Staten det mekaniske? Jo mere Stat og Nation falder sammen, desto fastere, tættere og mere besjælet Liv? — (Dette forhindrer jo ikke, at Nationen kan optage fremmede Elementer, heller ikke, at den kan indgaa som Led i større Sammenslutninger.) — Er det ogsaa sikkert, at Nationalfølelsen netop er Skyld i Krigene? Dens Krænkelse er en af de væsentligste Aarsager; men det er noget andet. — Mon han ikke lige saa vel netop i dette Instinkt kan se et ordnende og afklarende Princip? I hvert Tilfælde, saa er Nationerne her nu en Gang, og Stater lader sig heller ikke bygge op i det Blaa. Den mindst nationale af Europas Stater har i alt Fald ingenlunde været mere fredelig, end de andre. — Maaske har Krigene en dybtliggende Aarsag deri, at selve den Sammenslutningens Aand, — som J. V. J. saa

godt forstaar — skaber en overmenneskelig Kraft. Denne viser sig unægtelig stærkest hos de mest nationale Stater; men til Gengæld gør deres Art vel nok Erobringsforsøg noget mindre fristende. — Vil vi søge ind i Utopien, kan vi i alt Fald lige saa godt drømme om Nationer, som om Stater, der respekterer hinanden.

Hvad man nu end vil mene om Spørgsmaalet, saa er det paastaaede Modsætningsforhold aldeles ikke belyst i Bogen, og jeg er overhovedet ikke i Stand til at se Statstanken, som dens ledende Idé. Den røde Traad er i hvert Fald bleven borte for mig, medens jeg fulgte Johannes V. Jensen Verden rundt 64og læste om Religion og Racer, om Vind og Vejr, om Videnskab og Filosofi, om Kaffe og Kanel, om Goethe og Darwin, om Bjørnson i Bad og om hvad ikke, for Bogen handler om alt mellem Himmel og Jord, muligt og umuligt med!

Jeg blader omkring i Værket for at faa fat i Statstanken og finder den ogsaa hist og her stuvet ind mellem de mange gode Krydderier. I det indledende Kapitel er der saaledes en overmaade morsom Skildring af Mennesket som Kolonidyr og derefter en Fremstilling af Samfundet som Kolonivæsen. „Der er en trist Udsigt — hedder det — i denne Kendsgerning, naar man ved, hvad Specialiseringen indenfor den dyriske Organisme har ført til, den totale Ufrihed for hvert enkelt Element, ja, Udslettelsen som Type for de Grundformer, hvoraf den er sammensat og det gennem en Udvikling, som ikke har noget tilbage."

Dette tyder i alt Fald ikke netop paa, at der i Værkets Plan laa en Forherligelse af Staten.

Bogen handler lige saa meget om det religiøse Problem som om det sociale. Ogsaa det dukker op rundt omkring. Et Sted siges Religionen at have sin „Fortsættelse i Kemien", medens den i Slutningskapitlet klappes lykkeligt sammen med Staten. De faar hinanden i Enden, kan man sige, ligesom paa Teatret; men det er mindre vel forberedt her!

Paa sine Rejser — og Bogen bestaar for en stor Del af Rejsebreve — ofrer Johannes V. Jensen ogsaa Religionen adskillig Opmærksomhed. Et Sted hedder det: „Mit personlige Ærinde i Troperne var at udbore Indholdet af den Drift, de Gamle lod sig 65lede af og som man kalder Religion. — Da den Følelse, som ytrede sig i Kristendommen indtil Reformationen og bar Udviklingen *saa* længe — — —

maa grunde sig i Frasagn om Varmen, ligger det nær at søge bag Illusionen ved at rejse til Troperne. Det kan ingen gal Metode være at begive sig til Kilden og se, hvad der er. Opgaven tror jeg ogsaa nok er lykkedes for mig. Jeg befinder mig allerede paa Rejse nord paa." Er det en Vittighed? Ja og Nej. Det er neppe ment som en Vittighed at Forfatteren havde det her omtalte personlige Ærinde, heller ikke selve Ideen om Religionen som en Slags Kuldefænomen, tør opfattes som Spøg. Morsomheden kommer først tilsidst. En højtidelig Forskermine opløser sig i Grin. Hvis jeg da ikke sidder og misforstaar det hele, for det er jo muligt. Det er overhovedet svært at faa Tag i Forfatterens Tanke, der er ingen Ting at gribe fat i, den bliver borte i det samme, man tror at have fanget den, ikke fordi den er smidig og bevægelig; men fordi den er løs. En glimrende Sprogkunst tjener delvis til at skjule dette Forhold, men det er et Spørgsmaal, om den fristende og farlige Leg med Ord og Billeder ikke ogsaa er Aarsag til Tankens Mangel paa Standhaftighed. Ordene er saa villige til at se overlegne ud. De bærer over Afgrunde og Huller! — Vi følger Johannes V. Jensen ad Kina til (Indien gaar denne Religionsforsker altid udenom med overlegen Foragt); men til Kina har han medført Problemet, her dog ikke som et personligt Ærinde, men som en Byrde, han har paalagt sig. Der skal jo nogen til det svære.
66

„Jeg slæbte et vist Problem med mig paa Vejen til Kina mere som et Spørgsmaal, jeg saa ligge i Tiden, end egentlig af personlig Tilskyndelse; Problemet blev da ogsaa tyndere og tyndere undervejs. Det var den religiøse Følelse. Muligheden af at komme i Flugt og Ro paa engang i en moderne Universalstemning, som havde de gamle Religioners Kraft, men nærede sig ikke af Tro, men af Viden. Jeg er bange for, at det gaar mig og Religionen som Snemanden i H. C. Andersens Eventyr, der var forelsket i Kakkelovnen; de kunde ikke faa hinanden."

De fleste, som læser dette, vil synes, at det lyder godt. Smukt skrevet og flot. Det er det ogsaa, lige saa flot som smukt!

Dette lille, tilsyneladende saa uangribelige, Stykke Prosa er i Virkeligheden saa karakteristisk, at det nok er en Undersøgelse værd. Se altsaa: I Begyndelsen af Perioden møder vi en objektiv temmelig ligegyldig Aand, i Slutningen derimod melder der sig et fantasifuldt Billede, og Forholdet bliver derved subjektivt, galgenhumoristisk, tragisk. Hvis man nu spurgte Forfatteren om, hvorledes dette skulde forstaas, maatte han rimeligvis svare: Jeg har sagt med rene Ord, at jeg ikke har nogen stærkt personlig Interesse af Sagen, og man skal ikke lægge mere i Billedet om Snemanden og Kakkelovnen end den Fjernhed og Kølighed, som deri er udtrykt. Hertil vilde ikke være noget at sige, hvis Forholdet ikke var dette, at J. V. J. i Virkeligheden stadig kredser om denne Kakkelovn og det ofte med helt forelskede Lader og virkelig skønne Ord. Ja, jeg tillader mig den Paastand, at det er Billedet om den tragiske 67Snemand, som rummer Sandheden, og at Objektiviteten derimod blot er en flot, ganske meningsløs Gestus, som skal tage sig ud; men jeg tilføjer, at Forfatteren maaske slet ikke véd dette, fordi han er saa vant til at lege med Ord og Billeder, at han først og fremmest nyder Sætningernes Klang og neppe altid er paa det rene med, hvad de udtrykker af hans eget.

Mon ikke Længselen efter at komme „i Flugt og Ro paa engang i en moderne Universalstemning, som havde de gamle Religioners Kraft, men nærede sig ikke af Tro, men af Viden", er det mest centrale i denne rastløse, vidt omtumlede Rejsende. Det er ialtfald i Kraft af den, at hans Aand er moderne, og her har han sin Dybde. — Dybder, skulde jeg maaske sige, for de er flygtige, ogsaa de. De aabner sig, fyger til og aabner sig paany.

Ingen kan vel rose sig af helt at have naaet den „Flugt og Ro", som her er omtalt. Eventyret om Snemanden og Kakkelovnen spøger i Tiden. Selve Bestræbelsen er imidlertid udtrykt saa klart som muligt i Johannes V. Jensens Ord; men hvem anden end han kunde et Øjeblik tro eller sige, at nogen beskæftiger sig med saadant, uden „personlig Tilskyndelse"? Og saa er det oven i Købet sig selv han taler om!

II

Indtager Johannes V. Jensen en overlegen Holdning, naar han taler om Religionen, saa er han sandelig ikke mindre anselig naar han giver sig i Kast med Filosofi og Tænkning. Han er aabenbart 68en Mand, som har tænkt meget, ja, saa meget, at det nu kan være nok! — Herom foreligger fiere storartede Udtalelser.

„Lige saa trøstesløst — hedder det — og under Lavmaalet, som det er, at blive stikkende i Tænkning, lige saa henhørende til almindelig Vækst er det, at *have* tænkt. Mennesket skal blive færdigt og gaa." Og noget senere siger han, ikke mindre diktatorisk: „En Mand i Harmoni spiser ikke udenfor Maaltiderne og „tænker" ikke før ved sin Pult." Den harmoniske Mand ved Pulten hengiver sig dog ikke længe efter til sære Spekulationer, hvis Goldhed tilsidst gaar op for ham selv og som næsten kunde tyde paa, at han havde spist udenfor Maaltiderne.

Ud fra Læren om Atomernes formentlige Lighed med Solsystemet, drager han den Slutning, at Solsystemet og (hvorfor ikke være rigelig!) „alle Myriaderne af Stjerner ogsaa kun er et Atom, som udgør Part af et Molekyl, som er med til at opbygge et Blodlegeme i Aarene paa et eller andet aldeles ufatteligt stort, levende og besjælet Væsen. — Han er ikke ene heller,— — — han er en enkelt af Millioner ganske som her. „Muligvis" — udbryder J. V. J. — „er det en Mand, der sidder og skriver? Det skulde da vel aldrig være Autor selv!"

Sandheden i Ære, saa har andre været inde paa samme Tanke — Den sidste Konsekvens med „Autor selv" undtaget — saa der maa vel være noget forførerisk ved den. Logiken er dog tvivlsom, og i hvert Tilfælde havde det været rimeligere ud fra det givne: Atomet som Solsystem, at udmale en ufattelig lille bitte Mand, „Autor selv," en aldeles 69ufattelig lille bitte Johannes V. Jensen, som sad og skrev paa et Atom; men denne Tanke havde naturligvis ikke været saa behagelig og Sætningerne havde eppe faaet samme flotte Sving.

Imidlertid er dette Ræsonnement, hvis Logik Forfatteren tror paa, forekommet ham selv ørkesløst — det kan jo ogsaa vrøvles ud i det uendelige baade op og ned — og han benytter det til at udtrykke en „Mistanke om at den menneskelige Erkendelse i selve sin Struktur er undergivet en eller anden Spejlvirkning, en Perspektivfejl, som ikke kan hæves." —1)

Det er en svær Omvej, han har valgt; men Resultatet er jo nok rigtigt. Hvorledes gaar det imidlertid nu med hans fornyede Erklæring om, at tro paa en „materiel" Verden?

Sidste Gang, han slog et Slag for Materialismen, hævdede han Sanseiagttagelsernes absolute Gyldighed, men nu er der kommen en paafaldende Uro og Uorden i disse Begreber. Han fastholder sit Standpunkt; men argumenterer snarest i den modsatte Retning. Vil man se en Jonglør, der taber alle sine Kugler paa Jorden, skal man læse Johannes V. Jensens samlede Udtalelser om Aand og Materie.

Han erklærer ogsaa, at han bekender sig til den gamle „lidt mistænkeliggjorte „Darwinisme", men i Virkeligheden mærker man ikke noget til det, og han – 70indlader sig aldeles ikke paa noget Forsvar af det som er bleven „mistænkeliggjort" i den store Forskers Hypotese. Derimod er han bedsk, som Per Degn, naar han taler om visse nyere Retninger i Aandslivet. „En fransk. Filosofs Nyidealisme drøftes," hedder det, med alle Tegn paa Mishag. Mon han kender den? Den løser ikke alle Livets Gaader; men der er adskilligt, som tyder paa, at netop Johannes V. Jensen her kunde have fundet nye Impulser. Han er slet ikke uden Berøringspunkter med den. J. V. J. hører jo til vor Tid. Noget af det Ypperste i hans Naturanlæg og af det bedste i hans Bestræbelser tyder paa et vist Slægtskab. Evolutionslæren er ingen Anstødssten, for den er ikke opgivet, og Fornemmelsen af strømmende, gnistrende, fremstormende Liv, ja, også selve Fremstødet i den metafysiske Positivisme (saaledes kan man maaske betegne Hovedtanken i Bergsons „Den skabende

Udvikling"1) er godt i Overensstemmelse med Johannes V. Jensens Temperament. Hvad han kan finde af Nyt for sig i denne Bog, er ikke netop Intuition og „Mystik", for i den Henseende er han rigeligt udrustet. Nej, det er tvertimod Respekt for Tanken i Forbindelse med Villie til Fordybelse.

Ak, en lærdere Mand end jeg burde skrive om dette Værk. Det koster mig Møje at følge med, og naar vi nu kommer ind paa Johannes V. Jensens fjerde store Domæne, Racen, det Emne, han vel har *
71
behandlet med største Ihærdighed, saa giver jeg fuldkommen tabt. Det kan maaske undskyldes, for det ser ud til, at Johannes V. Jensen selv har givet tabt. Som Læser af hans tidligere Bøger har jeg været med til noget af hvert i Retning af Racer paa Vandring; men jeg husker ikke længer, hvad og hvorledes, og godt er det, for Johannes V. Jensen er selv kommen paa andre Tanker. „Antropologien vil engang i Ro løse det indenfor en dilettantisk Behandling i Længden ulidelige Racespørgsmaal," siger han, og det er gyldne Ord.

Helt fri for disse Vandringer fra Syd til Nord, fra Øst til Vest og tilbage igen bliver vi dog ikke. Navnlig gaar det denne Gang ud over det ulyksalige Jødefolk, for hvilket Johannes V. Jensen forøvrigt efterhaanden har fattet en næsten sygelig Forkærlighed, hvilken kan siges uden Spor af Antisemitisme. Jøderne er i Sandhed kommen paa Vandring. J. V. J. mener, at de „muligvis oprindelig var et nordisk Folk", „flere Mærkeligheder hos dem kan næsten ikke forklares paa anden Maade," og dette „kaster pludselig nyt Lys over Kristendommen og de sidste 2000 Aars Historie". Det er jo muligt at han har Ret. *Hvilke* Mærkeligheder siges dog ikke, og *hvilket* Lys heller ikke.

Imidlertid: „De vender tilbage i vor Tid", og forhaabentlig falder der saa Ro over Forfatteren. Forstaar jeg ham ret, vil han gerne af med alle Racer nu. Lad dem blande sig! Forfatteren rører rundt i det hele med en Pind, og paa den Maade kommer endelig et Spørgsmaal ud af Verden, som saa længe har voldt ham, saavelsom hans Læsere en Del Plage.
72

Vi er paa Bogens næstsidste Blad. Vi læser om Racer og Krydsning til den nederste Linie, saa vender vi Bladet, og dèr staar følgende: „Det er igen den milde, vaade Luft ved Østersøen." — Jeg troede først det var en Ombrækker fejl; men det var et Suk. Ak en Mundfuld Luft igen! Et lille sorgfuldt Postludium om Krigen, med Toner fra Efteraar, Taage og faldende Blade. En klagende Klang; men alligevel poetisk Luft for Sindet! — Igen Natur, Vind og Vejr, hvis uforlignelige Skildrer Johannes V. Jensen er.

Ser vi rent æstetisk paa Værket, saa er der jo nok at glæde sig over og beundre. Forfatterens Mesterskab fejrer, som altid, Triumfer i Skildringer af Land og Hav, af Byer, Mennesker og Dyr; men dette er ikke nok til at redde Helhedsindtrykket. Man kan ikke engang sige, at Bogen helt igennem er glimrende skrevet, at „Stilen" er beundringsværdig, for Stil og Indhold lader sig ikke saaledes løse ud fra hinanden. Jeg fristes snarere til at sige: Hovedfejlen ligger i Stilen. Ikke blot, at den er dunkel og svævende, hvor Tanken er uklar; nej det værste er dens Arrogance, en vis Storagtighed i Udtryksmaaden, som irriterer, og hvis Klang man beholder i Øret, saaledes at den stundom fornemmes ogsaa dèr, hvor den er vanskelig at paavise.

Den opmærksomme Læser vil maaske allerede af de anførte Citater forstaa, hvad jeg mener. Tonen bliver straks slaaet an i Indledningskapitlet. „Det
73
har været forbundet" — staar der — „med et vist Ubehag at tilvejebringe dette Overblik, men trods en vis Antipati mod Emnet, har jeg anset det for nødvendigt, om ikke for andet, saa, for en Gang for alle, at fritage mig for Studier, der ellers falder ind under flere forskellige Specialiteter."

Læseren studser. Navnlig ved Tilbageblik, efter at man i Slutningskapitlet har set Forfatteren falde ned som et Lam, er det forbavsende i Indledningskapitlet at se ham springe op som en Løve. Han ikke alene *vil* tilvejebringe et Overblik, han *har* gjort det. Han maa holde meget af at se sig selv højt til Hest, naar han lader dette staa — efter at have gjort et hastigt Bekendtskab med Grøften.

„Trods hans Antipati mod Emnet". (Man sammenligne med det tidligere anførte: uden „personlig Tilskyndelse.") Hvad skal det egentlig sige? Hvad betyder denne Antipati? Jeg tror, Forklaringen er den simple, at Forfatteren har mærket, at han ikke magtede sit Emne; men i Stedet for desaarsag at blive beskeden tilmode, giver han Emnet Skylden, bliver simpelthen gal paa det og udlader sig i et uvenligt Spark til Problemet, som han ikke desto mindre hævder, at han har løst; det gælder jo først og fremmest om at udvise Overlegenhed.

Det er ikke god Stil! En Jonglør, som stadig taber Kuglerne paa Gulvet, men opretholder en storartet Mine, er ikke stilfuld, og selv om han, efter ogsaa at have slaaet Tallerkenerne itu, viser flygtige Tegn paa Forvirring, bliver Tilskueren ikke helt formildet.

Her er jeg ved Kernen i mine Indvendinger. Det
74
er ikke Manglerne i Værkets Anlæg og det glippende i Tanken — (vi kan jo alle fejle) saa meget som en vis professionel Overlegenhed i Forholdet til Problemerne, ja til Livet selv, der skurrer i Øret og forstemmer Sindet. Selv de ikke sjeldent forekommende tradionelt beskedne Vendinger har en haard Biklang. Forfatterens sproglige Overlegenhed forleder ham rimeligvis. Det er bleven ham en Vane at være ovenpaa.

Ogsaa hvor han er paa sit eget Omraade, dèr, hvor han er ypperst, aner man stundom denne Biklang af professionel Selvbevidsthed, og den kan gribe forstyrrende ind selv dèr, hvor Skildringen er hævet over Kritik og Følelsen i og for sig skøn. Der mærkes ogsaa en vis Tilbøjelighed hos Johannes V. Jensen til at gøre for meget af det gode, naar han er i sit rette Element.

Her er for Eksempel Skildringen af Bjørnson i Bad, udvendig og indvendig! Ideen er allerede noget etænkelig. B. B. fysisk lige ind til Indvoldene (da disse dog er fælles for alle, ser man ikke rigtig, hvorfor denne enkelte skal berøves sit gode Skind), men Udførelsen er saa pragtfuld, at den bærer over mange Indvendinger. Her er navnlig en fortryllende Passus om Bjørnsons Forfædre. Tilsidst bliver det dog for meget af det gode. Forfatteren fantaserer videre, om hvis det nu havde været en Kvinde, og for at komme tilbage til B. B., nødsages han da til følgende: „Bjørnson egnede sig nu mindst af alt til at posere som saadan en Slags Asløg." Er det ikke overflødigt? — Videre: „En svær og sund Mandfolkeskikkelse med en kraftig Embonpoint, den solideste og tillige den mest forfinede Fysik 75i Verden; men ingenlunde buttet paa Knæene."

„Ingenlunde buttet paa Knæene"? Læseren bliver en Smule ilde tilmode ved den Slags Friskhed.

I et beundringsværdigt skrevet Kapitel udtrykker Johannes V. Jensen sin Kærlighed til Sverige. Derefter hedder det koket: Man kan naturligvis genne mig hjem, jeg er ikke herfra, jeg taler endogsaa en helt anden Dialekt! — men maa jeg være her paa en lille Rejse. Kære Sverig!

„Kære Sverig!" — Har man Lov til at være saa yndig?

Johannes V. Jensens Stil har to Hovedegenskaber. Den ene beror paa hans uovergaaede Evne til at faa Tingene helt med i sine Ord, en onomatapojetisk Kunst — af høj Værdi, den anden er af mere professionel, virtuos Art. Den gaar ud paa bestandig at gøre Virkning. Han anvender hertil alle Midler: paafaldende Gentagelser og alskens Udraab: Ho og Hu og jo jo! Meget godt i og for sig; men lidt for meget nu og da. Man faar stundom det Indtryk, at Sætningerne søger at overbyde hinanden i Mærkværdighed. Det er flot, men ikke fint, at have Ringe paa alle Fingrene.

Indtrykket af dette Værk bliver da alt ialt en utilfredsstillende Blandings fornemmelse af Ærgrelse og Beundring. Johannes V. Jensen taler et Sted varmt imod en Turisttilværelse i Livet; men er han kommen helt ud over den? En glimrende Turist er han paa Jorden, stundom altfor hastig i sin Dom om Lande og Kulturer; men altid fængslende — en Turist ogsaa i Aandens Verden uden Kendskab til Vejene og til Tingenes Værdi.

76

GEORG BRANDES BOG OM GOETHE (1913).

I

Goethe und kein Ende," siger man i Tyskland, hvor Literaturen om den store Digter vokser og vokser i en foruroligende Grad. Det er nær ved at være en tysk Sygdom at skrive om Olympieren, og hvis nogen læser alt det skrevne, er det en Galskab. „Goethe und kein Ende" er et Udtryk for Stolthed; men i Hemmelighed sukker en og anden: Er det nu ikke snart nok? — nok om hans Bøger, hans Liv og Friederikke og Lotte og Lili og hele den lange Række af Forelskelser fra Wolfgangs fjortende Aar til Geheimeraaden var nær ved de firs.

Anderledes hos os.

Vor Goethelitteratur er ikke rig, og Brandes' Værk af hvilket første Hefte nu er udkommet, vil blive modtaget med levende Interesse. Fra Oehlenschlägers og Tegnérs Dage har vi følt os skatskyldige til Goethe, og der hæver sig ikke mange Røster imod, at Tronen er hans.— — — —

Det er nu ikke saadan overalt i Verden! Subskriptionsindbydelsen bag paa Heftet meddeler rigtignok, at selv i denne Krigens Tid, erklærer alle Tysklands Fjender, at de elsker Goethes Tyskland; men i 77Brandes Tekst kan man læse det modsatte. Menneskeheden bliver i det hele taget ikke saa let enig om nogen Ting — men i den germanske Verden, som ikke ligger i Krig med Tyskland, er Goethe sikkert ved Siden af Shakespeare, den om hvem Enigheden er størst.

Georg Brandes Bog vil nu bringe ham frem i Forgrunden paa ny, og hans store Personlighed vil kunne blive Udgangspunktet for mangen en frugtbar Diskussion. En stor Del af Goethes Magt over Sindene ligger i, at han er et saa udmærket Udgangspunkt for Drøftelsen af baade æstetiske, moralske, religiøse, videnskabelige og filosofiske Emner. Han er saa lykkeligt alsidig. Selv var han mindre et Udgangspunkt til noget nyt, end et Brændpunkt, hvori Straalerne brødes, en Knude, hvori Traadene sammenknyttedes. Alle Veje fører til Rom, siger man. Alle Veje fører ogsaa til Goethe. Der var i hans Tid to store Færdselsaarer, som hed Voltaire og Rousseau og som er berømte endnu. — Goethe var, som vel alle Digtere, noget i Slægt med Drømmeren og gik i den skarpe Skole hos Voltaire. Deraf den fulde Menneskelighed i hans Væsen og den ejendommelige Vægtfylde, som godt Guld i Haanden, naar man mindes hans Navn.

Vidt forskellige Naturer kan finde noget hos ham. Rationalisten finder Fornuft, og hvis han ikke er helt indtørret, glæder han sig over, at den kan forenes med Fantasi og Følelse og tager dette til Indtægt. Romantikeren finder ogsaa noget for sig, og, hvis han ikke er gaaet fra sine fulde fem, glæder han sig over Fornuften og tager den til Indtægt. 78Mystikerne og Okkultisterne gaar ingenlunde forgæves til ham, selv om den Paastand, som nu fremføres, at Goethe var indviet i Rosenkreuzernes hemmelige Doktriner, forekommer mig at være svagt dokumenteret. Ogsaa den rolige Borgerlighed kan finde et og andet tilfredsstillende ved Goethe. Skønt han var et „Sturm und Drang" Geni, teede han sig efterhaanden i flere Henseender som et rimeligt Menneske. Han var desuden „Eksellence". Det hjælper godt! Subskriptionsindbydelsen har ikke glemt det, skønt Goethe, hvis han skal have nogen Titel i Aandens Verden, vel bør kaldes Majestæt.

Derfor behøver man ikke at beundre ham kritikløst. Det gør Brandes heller ikke. Hans Indledningskapitel, der er baaret af en varm Begejstring, er ikke blot en Lovsang, men ogsaa en virkelig Vurdering. Han ser Manglerne i hans Produktion klart og siger med Rette, at han var større som Aand end som Digter. Naar han alligevel kalder Goethe den største mellem tre Aarhundreders Digtere, saa er det vel nok fordi en afgørende Dom ikke fuldt ud kan skelne mellem Aanden og Digteren. Vægtfylden af den hele Personligheds Kraft gør det enkelte lille Mesterværk tungere.

Det er overhovedet en vanskelig Ting gennem Sammenligning at skabe en Rangforordning imellem Aandens Mænd; men det ligger nu engang til Menneskenaturen, at den gerne vil have bragt paa det rene, hvem der er „størst". Goethe regnede selv med Rangklasser, idet han erkendte, at Shakespeare stod over ham, men protesterede mod, at man nævnte Tieck som hans egen jevnbyrdige. Sikkert er 79Shakespeares Produktion som Helhed mere uanfægtet af Tiden end Goethes. Englands store Digter har det Fortrin, at han staar som et fuldgyldigt, natur født Udtryk for en Tidsalder, som vi har faaet saaledes paa Afstand, at vi nogenlunde kan overskue den, og hvis Overlegenhed i menneskelig kunstnerisk Kraft, vi maa erkende, medens Goethe for vort Syn tilhører en samlende, søgende, eksperimenterende Overgangsperiode. Han hører dels vor egen Tid til, medens adskilligt af, hvad han har skrevet, synes os forældet. Hvad der gælder Shakespeare, gælder i endnu højere Grad Homer og de græske Tragikere. De er fjerne; men det falder os ikke ind at kalde dem forældede. De er for os Udtryk for en rig Kulturperiode, hvor alt, hvad der taler rent menneskeligt til os, bliver dobbelt dyrebart, medens det fremmedartede vækker vor Interesse langt mere, end det kalder paa vor Kritik. I Sammenligning med Euripides, bliver Goethes Iphigenia kun Udtryk for Digteren selv og for en Smagsretning — ikke for et Folk og en afsluttet Kultur.

Sammenligner vi Goethe med den nyere Tids Digtere, Værk med Værk, saa bliver hans Overlegenhed heller ikke uomtvistelig. Som Romanforfatter taaler han ikke Sammenligning med Balzac eller Dickens. Deres Genialitet var paa dette Omraade langt mere forbavsende, og som dramatisk Digter var Ibsen større. —

Kommer vi til Versekunsten, saa kan adskillige Lyrikere roligt lægge deres Digte ved Siden af Goethes, skønt han her har skabt det uforlignelige. Det har de nemlig ogsaa! Shelleys poetiske Verden er 80mere dugskælvende, himmelstraalende. Ogsaa Wergeland har Vidundere, som det er farligt at komme nær. Drachmanns musikalske Evne var lige saa fænomenal som Goethes, og „Sakuntala" overgaas ikke af noget. Alligevel! Shelley og Wergeland døde unge. Drachmann forblev lutter Ungdom. Indtrykket af Mangfoldighed, Modenhed og Fylde i Goethes Digte kan de ikke opveje. Balzac og Dickens var med alt deres Geni i for høj Grad professionelle Forfattere. Man kan ikke tage dem for fuldt Alvor som Aander betragtet. — Det kan man med Ibsen; men han er en dyb, snæver Korridor, medens der i Goethes Hus var mange Værelser og Sale.

Det er dette rummelige Hus, Georg Brandes nu skal føre os ind i.

Den, som skriver dette, tør ikke rose sig af at være Goetheforsker. Jeg skriver kun paa gamle Indtryk, som nu er bleven genopfriskede. Efterhaanden som Brandes Fremstilling skrider frem, vil de blive uddybede — og maaske reviderede af den — eller af mig selv. (Det er jo nok muligt, at Goethe vil forekomme os lidt mindre fast og olympisk nu end i vor Ungdom). Naar Værket er afsluttet og vi er bleven ført gennem alle Sale og Værelser, vil der være Anledning til en Helhedsbedømmelse. — Det indledende Kapitel er ypperligt skreven med overlegen Dømmekraft og Kunst. I det, som følger, sætter man unægtelig hist og her et Spørgsmaalstegn i Randen; men selve Anslaget er sikkert, og 81Følelsen for Goethes Værd og Forstaaelsen af hans Omfang har faaet et skønt Udtryk. Brandes sammenligner ham med det stille Hav, hvor kun et Bælte er stille. Nord og Syd for dette er Oceanet bevæget af Vinde og Passater, har Strømninger og Modstrømninger, varme Strømme og kolde." —

Han sammenligner ham med Dogepaladset i Venedig. „Dette Vidunder af maurisk, gotisk Stil, som hviler paa en Række korte, græske Søjler — over dem Spidsbuer, over dem atter den massive Mur af røde og hvide Marmorplader." (Marmor?)

Begge Billeder giver et rigt og sandt Udtryk for Goethes Storhed. Vil Bogen helt holde, hvad Indledningen lover?— — Den Tanke ligger jo ikke fjernt, at Brandes vil lægge særlig Vægt paa Voltaires Indflydelse, ligesom jeg har det almindelige Indtryk, at han hellere citerer Mefistofeles end „Faust". En saadan Overvægt vilde gøre Stilheden i det store Hav urolig, og Dogepaladset vilde den gøre skævt. Som sagt: Indledningens fyldige Betragtning giver ikke megen Grund til at frygte dette — men hvordan nu end Værket udfolder sig — det vil i hvert Fald blive interessant at følge dets Vækst.

II

(1916).

En lille Stump Forhistorie er nødvendig! I en Artikel om det første ypperlige Kapitel af Georg Brandes' „Goethe" udtalte jeg i sin Tid en Frygt for, at Brandes ifølge sin Aands Vaner skulde komme til at favorisere Mefistofeles paa den faustiske Tankegangs Bekostning og dermed til at skade det 82Værk, hvis Begyndelse gav saa høje Løfter. Af saadant kan komme stor Fortræd! Vilhelm Andersen havde samme Mening *og* udtalte, da Bogen forelaa i sin Helhed, at den omtalte Frygt havde vist sig berettiget. Han fik sin Bekomst! Men ikke nok med det. Ogsaa Valdemar Vedel gik det ilde. Han var rigtignok i denne Forbindelse saa uskyldig som Barn i Moders Liv, men det kan jo være at hans skjulte Tanker var upassende. Og da nu Brandes var saa godt igang, stak han ogsaa Professor Paludan ned, noget, som alle vil finde i god Orden. Læseverdenen har jo forlængst vænnet sig til, at Professor P. skal tages af Dage en Gang imellem, og for ham selv er det rimeligvis blevet en Livsbetingelse.

Dèr laa de alle tre, hver med sit Spottenavn, auf einmal ruiniert.1) Der foresvæver mig noget om et Eventyr, hvori det halve Kongerige udloves til den, som kan faa Georg Brandes til at smile en lille Smule af sig selv. Ak, men vi er ikke vittige nok, siger Brandes.

Som medskyldig og overlevende den autoriserede Kritik har jeg længe følt det som min Skyldighed at klarlægge Sagen ud fra mit Synspunkt.

Værket kom i Hefter, *og* — lad det straks være sagt — først i de sidste følte jeg mig helt overbevist om, at den forudanede Skævhed ikke var undgaaet. Mere end een Gang tænkte jeg med Glæde, at jeg kunde have sparet mig mine Bestænkeligheder, indtil jeg naaede den afgørende Behandling af „Faust". Her kommer det Øjeblik, hvor Brandes ikke forstaar, eller ikke vil forstaa.
*
— 83

Men lad os ikke glemme Værdierne, skønt denne Artikels Hensigt ikke er at give en udtømmende Bedømmelse af Værket. Det rummer adskillige Enkeltheder, som er en stor Kritiker værdige, og har som Helhed et betydeligt Fortrin: Man *læser* det! Efterhaanden som Hefterne kom ind ad Døren, greb i alt Fald jeg dem straks og læste dem hurtigt til Ende. Der ligger heri en Anerkendelse, som er saa uvilkaarlig som mulig. Man læser Brandes, selv hvor han er saa ujevn som her. Man læser ham, selv hvor han er svagest. Der kunde da være Grund til gaa let hen over Manglerne ved dette Værk, hvis det ikke fremkaldte Indvendinger af principiel Natur. — Stilen har unægtelig sine Besynderligheder, Foredraget præges stundom af Træthed og Længsel efter at blive færdig hurtigst muligt; men store Partier er til Gengæld ypperligt skrevne, og den vaklende Sprogføring afløses af Fasthed og Fynd. Hvad det formelle angaar, føler jeg da ingen Trang til at gøre mange Ophævelser.

Kompositionens Svaghed forklares ved Værkets Tilblivelsesmaade, det er ikke rigtigt bygget op, flere Afsnit synes blot at være sammensyede og det endda med temmelig store Sting; men til Gengæld er Udredningen af Enkeltværkerne ofte fortrinlig og den æstetiske Bedømmelse altid fældet med Myndighed. Et enkelt psykologisk Fund, nyt ialtfald for mig, er af stor Værdi. Sammenligningen mellem Kestners Brev om Goethe og den Faustkarakteristik, som kan uddrages af den berømte Samtale mellem Gretchen og hendes Elsker. Kapitlet om Fru von Stein er unægtelig med sin snerrende Tone og sin 84Mangel paa Dokumentation en Plet, men det er skrevet for mangfoldige Aar siden, og til Gengæld er der for flere senere affattede

Partiers Vedkommende Grund til at glæde sig over den rolige og værdige Holdning. Endelig er der det første Kapitel, som er noget af det skønneste og fyldigste, Georg Brandes overhovedet har skrevet. Brandes giver her et rigt Indtryk af Goethes Personlighed, og Tonerne fra dette prægtige Præludium faar da ogsaa Lov til at klinge igen i Postludiets sidste Strofer. Brandes har altsaa forstaaet Goethe, han har kunnet optage ham i sig, fornemme ham og give Udtryk for det fuldlødige og det i al Mangfoldighed organisk fuldbaarne ved hans Væsen. Guld og modne Frugter vejer velgørende i Haanden. Saadan er Goethe, og Brandes ved det.

Er dette ikke nok til at tage med Tak imod Værket? Jo, hvis Brandes ikke paa et betydningsfuldt Punkt, ja, i det afgørende Øjeblik havde ødelagt dette Indtryk. Han har opfattet Goethe lyrisk, men han har ikke kunnet — eller ikke villet — udfylde det Omrids, han selv har tegnet. Han sammenligner i Indledningskapitlet Goethe med det stille Hav. Men hvor bliver Stilheden af? En vranten Stemme bryder den. Han sammenligner Goethe med Markuspaladset, men lader selv dets Herligheder synke i Ruiner. Hvad er Aarsagen til denne Forstyrrelse? Aarsagen er Brandes' Mangel paa Tro.

Jeg taler ikke om Dogmer, end ikke om bestemte Ideer, heller ikke om Optimistens haabefulde Syn, men om den Tro, som ligger dybere, og som er Samhørighed med noget større, noget uoverskueligt, 85med Kræfter i Livet eller med Livet selv. Der er Tro paa Bunden af den sande Pessimisme, fordi der er Samhørighed med Smerten som Livsmagt og med Villien til Forløsning fra den. Der er Tro selv i et endnu bitrere Sortsyn, fordi der er Samhørighed med noget, som gaar under i Tiden, og Villie til at gaa under med det. Troen er mangfoldig. Den er paa een Gang saa vanskelig som det uopnaaelige og saa simpel som det daglige Brød. Den gives i Overflod, men er svær at bevare. Brandes brugte engang det skønne shakespearske Udtryk: Livsluften for vore Lunger. Var det ikke Troen, han talte om? Han havde engang det gode Valgsprog: Trods alt! Er Troen ikke netop „Trods alt?" Den er vor første aandelige Fornødenhed og vor sidste Tilflugt, ofte taabelig i sin Tilkendegivelse, men altid viis i sin dybe Grund.

Goethe var, som Brandes siger en Natur i Naturen. Han var et Stykke aandsgennemtrængt og aandsbehersket Natur. Hans Tro var Samhørighed med Naturen og med Aanden, en rolig Forvisning om Livets Værdi og den Livsværdi, som boede i ham selv. Hvad han i Ordets almindelige Forstand „troede", gav han sig ikke meget af med at tale om. Det stille — det selvfølgeligt evige i ham gjorde det overflødigt. Dagen gav ham Rigdomme, og han frygtede til syvende og sidst ikke, at de skulde spildes.

Det er falskt at betragte ham som en Mand med Blikket vendt hinsides, men det er lige saa falskt — som det sker baade fra kristeligt og fritænkersk Hold, at gøre ham til en Mand med lukket Horizont. 86Høje Aander har dybe Rødder, og Livsluften for deres Lunge hører ikke op et Par Mil over Jordens Runding. Goethe vendte sig ikke fra denne Verden for at vinde et andet Liv. Han vandt det ved at leve her; men hans Rigdom visner, hvis man river ham ud af Sammenhængen med det uoverskuelige.

Mefistofeles tilhører en anden Art, han er skarp og begrænset, med lukket Horisont. Hvad han ser tegner sig tydeligt for ham: alt det grove og haandgribelige Forfaldet og Døden. Der er ingen Fortsættelse i ham og ingen Sammenhæng med den skabende Kraft, han er kun sig selv —. Forøvrigt er han en „nyttig" Djævel og en vittig Hund, som man kan have godt af at underholde sig med en Gang imellem. Al skyldig Agtelse for Mefistofeles han er en forstandig Mand, hverken Goethe eller Aandslivet i det hele taget kan undvære ham og hans Salt i en fersk Verden. Men Brandes har nu alligevel faaet mere Smag end godt er for denne forhærdede Intellektualist, delvis paa Trods af sin egen Natur. Brandes er jo nemlig ikke selv nogen Mefistofeles, det ligger mig fjernt at betragte ham saaledes. Den, der opfatter Goethe som Brandes gør det i Indledningskapitlet, er af en anden Art. Og dog gaar det galt tilsidst! I en afsluttende Artikel skal jeg søge at vise, hvorledes Brandes uvilkaarlig i Striden mellem Faust og Mefistofeles søger at stikke et Par gode Kort over paa Djævelens Haand, og hvorledes han, inden han forlader Goethes Lønkammer, ligesom Mefistofeles lader Rotterne gnave det hellige egn bort.
87

Brandes er jo ikke af Naturen nogen Skeptiker, han er bleven det gennem Skuffelser. Maaske var der ikke Virkelighed nok i de Ideer, han troede paa, maaske var der ikke Virkelighed nok i hans Tro, og da han nu lægger sit Mismods og sin Bitterheds lidenskabelige Stemninger ind i sin Intellektualisme, saa fremkommer der en ganske særlig Art af Skepsis, som er mere forvirrende end den mefistofeliske, fordi den mangler naturfødt Konsekvens og Ro.

Hvem vil forøvrigt nægte, at Verden er saadan, at den sætter enhver Tro paa en haard Prøve? Hvem tør helt fraskrive sig Retten til Mismod og Bitterhed? Naar Brandes stadig raser mod Dumheden, hvem tør saa benægte, at der er nok af den? Alligevel — tænker man paa Menneskehedens Kaar i det hele taget og paa andre Aanders taalmodige Arbejde indenfor den givne Ramme, kan man ikke helt tage Brandes Menneskeforagt for gode Vare. — Det er interessant at læse om, hvad Goethe døjede paa Grund af Publikums Træghed, Begrænsning og Uforstand, men man glæder sig over, at han ikke derfor kom ganske ud af Ligevægt. Hvad Goethe mødte af Modsigelse og Kritik var jo heller ikke lutter Taabelighed. Brandes ser det selv, men skærer dog alt over en Kam og skriver „Fjolserne". —

Den Forskel er der i hvert Fald, at Goethe ikke gjorde den menneskelige Dumhed til Hoveddogme i sin

Religion, saaledes som Brandes, da han i sin Tid erklærede, at han „troede" paa Dumheden. — Naturligvis kan man have Tillid til „Dumheden", den vil altid være tilstede. Men er det alligevel ikke ulogisk af en saa udpræget Relativist som Brandes, 88at gøre det mest relative til noget absolut. Alle kan jo ikke være lige begavede, og da Mennesker kun er dumme sammenlignet med Mennesker, var der maaske fuldt saa megen Rimelighed i at tro paa menneskelig logskab. Den stadige Pukken paa Dumheden føles i alt Fald krænkende i et Øjeblik, hvor Menneskehedens tragiske Uvidenhed om sin egen Skæbne raaber mod Himlen. Her er Brandes jo stillet paa samme Maade, som den mest uvidende. Ingen ved mindre end han. At tro paa Dumheden er Intellektualismens yderste Konsekvens. Det er paa engang dens Triumf og dens Bankerot. Med et selvbevidst og fornærmet Smil indstiller den sine Betalinger.

Skønt Goethe var et stort Intellekt, valgte han da ogsaa at indtage en anden Holdning overfor Livet.

Som tidligere nævnt bringer Brandes Værk en Række fortræffelige Udredninger og Vurderinger af Goethes Produktion. I den Henseende kunde det for store Partiers Vedkommende ikke være bedre. Beundring og Fordomsfrihed har her indgaaet en tiltalende Forbindelse. Brandes har en skøn Pietet for Goethe, men han besmykker ham ikke, og siger ikke, at den store Digter er morsom, der hvor han er det modsatte. Brandes meddeler Sandheden paa en elskværdig Maade, og den virker velgørende, da ingen Værdi bliver gaaet for nær. Men naar vi kommer til Faust overraskes Læseren. Vi staar her overfor Goethes Hovedværk, og møder 89noget, der ligner en Undervurdering. Ikke at der mangler begejstrede Udtalelser; men selve Behandlingsmaaden gør et vist karrigt Indtryk. Brandes indskrænker sig i det væsentlige til Detailkritik, han fremhæver de store æstetiske Fortrin i forskellige ptrin og Vers og desuden de mange tekniske og logiske Forsyndelser, der klæber ved Digtningen. Selvfølgelig kan der herske forskellige Meninger om den berømte Tragedie; ogsaa jeg finder, at den som Tankeværk er angribelig, men paa Baggrund af Brandes store Goethebeundring ser hans Faustfremstilling alligevel noget fattig ud. Her mærker vi for Alvor, at Goethes Aand ikke rigtig lever i Brandes Bog.

Det er navnlig Behandlingen af anden Dels Afslutning, der forekommer mig dybt utilfredsstillende. Vistnok kan der gøres logiske Indvendinger; men det var dog vel ikke det rene Vrøvl, Goethe sad og skrev sammen. Han maa have haft en Mening med det, da han fuldendte dette Værk, som han selv betragtede som sit Livs største Bedrift. Det var hans Testamente til Efterverdenen. Han var glad og lettet, da han havde forseglet Manuskriptet. Der kan da være god Grund til nøje at overveje, hvad den vise Olding havde at sige.

Brandes gør sig ikke megen Umage og lægger ikke Skjul paa sin Uvillie, og hvad værre er, han fortolker i alt Fald et enkelt Sted paa en Maade, som ikke kan forsvares.

Hvad der vækker hans Uvillie, vil man se af det følgende.

Brandes citerer Faust's berømte Ord (og hører 90i dem Digterens egen Stemme). Nach driiben ist die Aussicht uns verrant — Thor wer dorthin die Augen blinzelnd richtet — hvorefter han fortsætter.

„Og saa straks derefter aabenbares der os den romersk-katolske Himmel med Englekor og Bodsøstrepar og salige Drenge og Mater gloriosa og Pater ecstaticus, Pater Profundus, chorus mysticus og Pater seraphicus, selve hin hellige Francesco af Assisi, hvis Kirke Goethe engang forsmaaede at se."

Ja, hvor ærgerligt! Endogsaa den hellige Frans, hvis herlige Kirke han tidligere gik udenom. „For Elskere af Logik er her ikke stort at hente," siger Brandes. Nej, det kan nok være! Goethe elskede nu heller ikke Logiken saa højt som hans Kritiker gør, men han elskede menneskelig Udvikling og Aandens voksende, stadig mere omfattende Religion, og de, der gør som han, vil ikke beklage sig.

Hvad selve Modsigelsen mellem Faust's anførte Udtalelser og den Skæbne, Goethe kort efter bereder ham i den høje Himmel angaar, saa ligger Forklaringen vistnok ikke lige i Dagen; men man kan dog vel roligt gaa ud fra, at Goethe ikke her har skrevet ganske hen i Vejret. Men derom senere. — Faust dør da heller ikke straks efter hin Replik, han bliver først blind, og nu følger de ikke mindre berømte Vers, hvori han priser Arbejdet: „Wie das Geklirr der Spaten mich ergetz! — De Spader han hører, graver hans egen Grav! „Hans Ord her" — siger Brandes — „har i Læseverdenens Opfattelse ikke uden Grund mistet ethvert Spor af det ironisk fortvivlede Skær, som Situationen kaster over dem."

Kan nok være, Situationen viser sig jo nemlig 91*ikke* at være saa fortvivlet, som man skulde tro. Men dermed skal ikke være sagt, at Goethe helt „uden Grund" har skabt den, saadan som den er. — Lykkelig over Virksomheden paa Jorden siger Faust da sit sidste Ord — og *dør!*

Es kann die Spur von meinen Erdetagen
nicht in Aeonen untergehn
Im Vorgefühl von solchem hohen Glück
geniess' ich jetzt den hochsten Augenblick.

Brandes knytter hertil følgende Bemærkning:

„Naar man husker lige saa kraftige og lige saa ærlig følte Linier af Goethe, der udtrykker hjertelig Mistillid til Efterverdenen føler man sig ikke sikker paa den her udtrykte Tillid til den. Ogsaa denne Strofe er jo af ham.

Nach kurzem Lärm legt Fama sich zur Ruh
vergessen wird der Held, so wie der Lotterbube
der grösste König macht die Augen zu,
und jeder Hund bepisst gleich seine Grube.

Der er imidlertid en svag Mulighed for, (siger Brandes) at Goethe har tænkt sig selv som en Undtagelse fra den af ham selv her opstillede almindelige Regel."

Til dette er der adskilligt at bemærke. Den omtalte Muligheds Antagelse vilde for det første betyde, at Goethe var forrykt, men selve det Vers Brandes opstiller imod Faust og som synes at tiltale ham mere, passer ingenlunde i denne Forbindelse. Det handler om *Fama*; men Faust taler om *Daad* og Daad kan godt sætte Spor, selv om Navnet glemmes. Sikkert kan der hos Goethe findes mismodige Udtalelser ogsaa om selve Livets Værdi, 92ja man kan for den Sags Skyld lidt længere nede paa Siden (og det er jo rimeligt at holde sig til Faust), finde en Udtalelse, der aldeles svarer til Brandes Hensigt.

„Vorbei und reines Nichts, vollkommnes Einerlei — — — Es ist so gut als wär' es nicht gewesen."

Men det er vel at mærke Mefistofeles, som har den Mening! Hvad selve Forskellen paa Ry og Daad, paa Glans og Værdi angaar, saa kan man finde en lille Samtale mellem Mefistofeles og Faust nogle Sider længere tilbage i Stykket. Mefistofeles sammenblander her de to Ting og faar en mildest talt ublid Medfart i Strofer, hvor Goethes egen Stemme ogsaa klinger igennem.

Mephistopheles:
Und also willst du Ruhm verdienen.
Man merkt's, du kommst von Heroinen.

Faust:
Herrschaft gewinn ich, Eigentum.
Die Tat ist alles, nichts der Ruhm.

Mephistopheles:
Doch werden sich Poeten finden,
Der Nachwelt deinen Glanz zu künden
Durch Torheit Torheit zu entzünden,

Faust:
Von allem ist dir nichts gewährt?
Was weisst du, was der Mensch begehrt.
Dein widrig Wesen, bitter, scharf.
Was weiss es, was der Mensch bedarf.

Naar Brandes stiller det foranførte Vers om Fama op imod den faustiske Udtalelse, som lige saa 93gyldig, saa har man vel Lov til at spørge om, hvad der vilde komme ud af Skuespillet, hvis det Brandeske ingerpeg blev fulgt? Mefistofeles vilde simpelthen have vundet Spillet, og den hele Digtning være totalt blottet for Mening. Mefistofeles siger: *der er intet*; men Faust siger: *der er noget*. Større Modsætning findes ikke i Aandens Verden.

Tilbage til den tilsyneladende Modsigelse i Faustafslutningen. Vilh. Andersen har et overmaade fint Udtryk. Han siger om Oldingen Faust, „den gamle Mand har sig selv uafvidende trukket i Naadens Klokkestreng". — Man bør ikke opfatte „Naaden" teologisk, og det forekommer mig, at Vilh. Andersen ikke forfølger sin Tanke helt paa rette Maade, men jeg tror, at han viser den rigtige Vej. Ikke gennem Tro paa Dogmer, men gennem Virksomhed og ærlig Stræben vindes Livets Krone, ikke gennem at vende sig bort fra Livet, men gennem at leve det. Goethe er ikke ganske eet med sin Helt, for han ser jo Graven, da Faust er blind; men Faustskikkelsen er ham et Middel til at lære Menneskene det, som nu engang var Summen af hans Visdom, at dette Liv har evig Værdi i sig selv.

Og saa tilsidst: Hvad har Goethe ment med sin „katholske" Himmel? — Jeg for min Del finder det sandsynligt, at han har troet paa en højere Udvikling efter Døden, til Eckermann sagde han, at Mennesket har Krav paa Evigheden, men i hvert Tilfælde: Han har i sit sidste Ord givet en Livsbekræftelse, han har i „det højeste Øjeblik" opløst Realiteternes Verden og ladet Aandens Lys aabenbare 94sig klart, varmt og straalende. Gribende er dette Oldingens dybe Foraar!

Hvorledes gaar det nu hermed hos Brandes? — Nogle Vers roses og Slutningsstrofen fortolkes, som vi skal faa at se:

Alles vergängliche
Ist nur ein Gleichniss,
Das unzulängliche
Hier wird's Ereigniss
Das unbeschreibliche
Hier ist es gethan
Das ewig weibliche
Zieht uns hinan.

„Vi fyldes," siger Brandes om dette Kor, „af en Stemning, som hørte vi en hedensk-kristelig Sibyllas Visdomsord." Fuldkommen sandt! Virkningen kan ikke betegnes mere træffende; men naar nu Brandes skal gengive Strofens Indhold, saa viser det sig, at han ikke kan bære over sit Hjerte at lade den gælde for, hvad den er.

Første Sats faar følgende Forklaring: „Hele denne Legendeverden var da kun sindbilledlig". Det skal i Sandhed være vanskeligt at finde paa noget mere banalt og noget som er fjernere fra Originalens Tanke. Kan „det forgængelige" virkelig misforstaas?

Anden Sats udlægges saaledes: „Det utilstrækkelige — utilstrækkeligt, som alt Menneskeværk er — gør Fyldest her — ja sætter Tidsskel her." Det skal ogsaa i dette Tilfælde være meget vanskeligt at finde paa noget, der kommer fjernere fra Originalen, som hævder det utilstrækkelige Livs Fuldstændiggørelse i det højeste Øjeblik. Man tænke sig „Chorus 95mysticus" i den dybe Himmel forkynde denne rationalistiske øjsomhed: Det utilstrækkelige er nok for os? — „Liden Ole i Skole gik — mangen kan have det værre."?

Tredie Sats tager sig for Brandes saaledes ud: „Det ubeskrivelige — vel det i Ord uudtømmelige — er her foregaaet for vore Øjne." Dette forekommer mig i Forbindelse med Brandes Udlægning af de to første Satser ganske blottet for Mening! Det ligger dog ellers nær i et mystisk Kor at genkende Mystikernes Udtryk: det „ubeskrivelige", for det guddommeligt ophøjede.

Endelig er der fjerde Sats, som det er umuligt at gengive fejlagtigt; men her lykkes det dog Brandes mellem det evigt kvindeliges Repræsentanter at glemme Gretchen, som er den eneste, der er nærværende. Nogle faa Linier højere oppe paa Siden høres hendes Bøn: Vergönne mir ihn zu belehren — noch blendet ihn der neue Tag, og faar til Svar af Maler gloriosa: „Komm hebe dich zu hohern Sphären — wenn er dich ahnet, folgt er nach." — Hvilket vel nok er Forklaringen paa Satsen „das ewig weib- liche".

Brandes der skriver at det „tiltrækker" forbliver ogsaa her i en borgerlig Sfære, uforstyrret af alle himmelske Toner.

Naar man har læst Brandes Fortolkning, spørger man, hvad der egentlig er bleven af den „kristelige" Stemning, han fandt, og af den hedenske med. „Hedensk" er jo nemlig et altfor fint Ord til at betegne disse Banaliteter. Til denne Visdom behøvedes sandelig ikke noget „Chorus mysticus". Goethe kunde 96have nøjet sig med et Kor af Snustobaks fabrikanternes Sangforening.

Den er forstemmende og næsten uforstaaelig, denne Blindhed! Hvilken dyb Uvillie mod den religiøse Idé! — Det er nødvendigt at sige det ogsaa for den, som helst vil møde Brandes med Sympati og Beundring. Goethe er et af Menneskehedens store Aktiver. Han er i lige høj Grad et Værn mod den mørke Dogmatisme og den flade Rationalisme. Hans Kritiker maa respektere ham, holde sig til Aanden, og er den ham imod, maa han i hvert Tilfælde holde sig til Teksten!

97

DANSK KRITIK OG AANDS- HISTORIE (1922).

I

Johannes V. Jensen havde et lyst Øjeblik forleden Dag, han gjorde Afbigt for et gammelt Overfald paa *Vilhelm Andersen*. Besynderligt nok, fangede hans Sind disse fredelige Tanker midt under Kampens vildeste Rasen. Det var galt fat med mig den Gang, tænkte Berserken, med et i en saadan Stund, ganske mærkeligt Klarsyn.

Vi har da maaske noget at glæde os til! Naar han næste Gang gaar amok, vil han kan hænde mindes en og anden Udtalelse af iste November 1922 og erkende, at han heller ikke ved den Lejlighed havde det rigtigt godt.

Lykkedes det ikke Johannes V. Jensen med al sin Drabelighed at flytte nogen anden end sig selv, saa lykkedes det ham til Gengæld at lyse fuldkommen Fred omkring Vilhelm Andersens Stol.

Han sagde om den tidligere forkætrede Litteraturhistoriker, at der er Varme om ham, som om store Dyr. Det er smukt og sandt, og for Vilhelm Andersens Vedkommende rummer Sammenligningen med Dyret ingen som helst Fare, den fremkalder kun Forestillingen om hans Væsens naturgroede Frodighed.
98

Vilhelm Andersen fortjener virkelig Fred og gode Dage nu, han har gennemgaaet den Knappenaaleskærsild, som beredes alle her i Landet, og er kommen rask ud paa den anden Side. — Han er selv en Mand uden skarpe Kanter, som man kan skære sig paa, uden spidse Pigge, som man kan stikke og rive sig paa. Af Natur er han saa fredelig som selve Sjælland, det mindst polemiske Mandfolk hele vor Litteratur. Han har taget sit Standpunkt eller er rettere født, énfødt med sit Standpunkt, og har derfor kunnet mishage mange. Men hans Væsen er Venlighed, en indbydende Ro, som Bøgeskovens.

Han holdt sig i sin Tid, saavidt jeg véd, fuldstændig passiv overfor Johannes V. Jensens Angreb, vedblev at skrive om ham som før med samme Beundring. Var det Svaghed eller Styrke? Det var Trofasthed mod Idéen, det var sand Disciplin. Andre tænker i det Højeste „Ham kan jeg ikke dadle, det vil blive opfattet som Hævn". De kommer end ikke til Spørgsmaalet, hvad Folk vilde sige, hvis de roste en Modstander, for den Tanke kan slet ikke tænkes.

Vilhelm Andersens forholdsvise Passivitet er bleven til Styrke, til Karakter, fordi han kender sin Begrænsning, og nu maa det tilføjes, at hans rolige Tilværelse i sig selv var en Handling og i sig selv rummende Polemik. Han har villet have Lov til at være her, gro, folde sig ud i Følge sin Natur, saaledes som Bøgeskoven vokser. Det kunde ikke gaa af, helt uden Skandale.

Hans sidste Bog er vel nok den sagtmodigste, 99den mest lavmælede, han har skrevet. Støjende var han aldrig, skønt han ikke hørte til de beskedne i den Forstand at han optraadte uden Prunk og Prydelse. Man kunde bebrejde hans Blomstring talrige Vildskud, men selv, hvor han forbløffede mest, var der ingen egentlig Støj ved ham. Han legede stundom med Ordene, som en Jonglør med sine Kugler, men selv naar Ordene tog til at lege med Kunstneren, noget de har for Skik her i Landet, og derfor faldt paa Gulvet, frembragte de ikke noget rigtigt Spektakel. Det var mest bløde og runde Ting, han havde mellem Hænderne, Løvkranse og Blomsterkranse, Græstørv — aldrig en Sten. I hans sidste Bog har jeg ikke bemærket nogen Slags Ordleg eller Jongler en. Han har skrevet et afklaret og skønt Værk, sagligt, roligt, næsten lydløst. Springvandet springer nok med Guldæbler, men de er ganske tyste.

Og dog er det vor Aandshistories mest brændbare Stof, han har imellem Hænderne, Brandesianismens Storm- og Gennembrudsforsøg og tilsyneladende Sejr paa Skanserne set i Forhold til den resignerede, „slagne", tidligt døde Topsøe. Et tragisk Stof, tragisk for alle, tragisk for Danmark. Læseren venter hele Tiden en Eksplosion, men den kommer ikke, ingen Røg, intet Knald. Vilhelm Andersens Hu staar ikke til det stærke Ord, han vil ikke slaa; men han viger ikke heller, han holder sig til Sandheden, og dokumenterer uden egentlig at drage Slutninger. Regnskabet er jo heller ikke helt let at gøre op, det er langt og bittert.

Vilhelm Andersen sidder her som en Kemiker i 100sit Laboratorium og arbejder stille og flittigt. Kun paa Hændernes Varsomhed og Ansigtsudtrykkets fuldkomne Alvor ser man hvilke farlige Ting han har i sine Retorter.

II

De sidste Linier i Professor Andersens Bog lyder saaledes: „I det Haab, at Vilhelm Topsøes Skrifter maa kunne holde deres Plads som et anonymt Udtryk for en dansk Realisme paa Naturalismens Træ, har jeg skrevet denne Bog — med Sindet fyldt af Minder om gamle Dage og om Mennesker, som er døde".

Saa stille er Ordene, saa vemodig er Stemningen. Først nu forstaar vi helt denne Bogs dæmpede Tale. Vi synker halvt hen i Skumringen, sidder en Stund tavse og ser frem for os, inden vi drejer Lyset op.

Vi ser da at Bogens Stilhed ligesom er dobbeltbundet, under Mandens Vemod mærker vi atter

Forskerens Alvor. Et stort dagklart Arbejde er udført. Et Arkiv, et omfattende Stof bragt frem fra Mørket, omhyggelig ordnet og undersøgt.

Topsøes fine Skikkelse bliver her fuldt belyst, hans Arbejder kritisk prøvet. Hans Mangler som Kunstner bliver ikke skjult, Fantasiens Begrænsning, Stilens hyppige Brug af gængse Clichéer, dokumenteres, medens paa den anden Side hans naturlige Lune, hans Humor og Alvor, hans stundom fortryllende poetisk-psykologiske Finsans træder levende frem.
101

Jeg hører ingenlunde til dem, der nu forkaster J. P. Jacobsen som Prosaist. „Marie Grubbe" rager stadig højt op i vor Literatur, en fornyet Gennemlæsning viser nok nogle Pletter, men alt ialt staar dette Værk med ædel og fast Holdning. Den meget omtalte Stil er roligere og værdigere, end jeg nu havde ventet at finde den.

Derimod er Niels Lyhnes anstrengende Fritænkeri mere mærket af Tidens Tand end Topsøes „Neutralitet i det religiøse". Med Uhygge møder jeg i Vilhelm Andersens Bog følgende Citat fra Jacobsens og Halvfjersernes Hovedværk: „Der var Stormgangsjubel i de unge Sjæle, og der var Tro paa store Tankestjerners Lys, og der var Haab, som der var Have". Mærker vi ikke, at Ormene havde travlt allerede dengang med et Haab og en Tro, som søgte sig saadanne Udtryk?

Vilhelm Andersen skildrer Topsøe som Realisten, han vilde Virkelighed og Erfaring, derfor holdt han sig „neutral" i det religiøse. Han ventede — en Holdning, som Nutiden vil forstaa.

Ogsaa som Politiker var han Realist, egentlig en moderne Type, dengang uden synderlige Muligheder. Han var konservativ, men fordomsfri, socialt sindet, alment orienteret. Hans Ulykke var vel, at han havde sit politiske Tilhold hos Magthavere, der stod for Fald, hans Stilling, som ydre set var glimrende nok, var egnet til at præge ham med Mismod.1)
*
– 102

Alt ialt fortjener han den Oprejsning, Vilhelm Andersen giver ham, for han trængte til Oprejsning. Han vil nu blive staaende i Aandshistorien, dèr hvor hans Kritiker har stillet ham, som Traditionens fremskuende Mand i Modsætning til Gennembrudsmændenes voldsomme Fylking.

Han havde Krav paa Oprejsning, tidlig død, hastigt glemt, tilsneet af Fortielsen, som kun Harald Nielsen for en Snes Aar siden brød.

Fortiet. Jeg husker endnu Gyset ved den mystiske Forbandelse, der klæbede ved hans Navn. Georg Brandes havde erklæret, at han overfor Topsøe følte „en saa levende personlig Modbydelighed, at jeg betvivler min Evne til at klæde den i parlamentariske Udtryk". Med de anførte Ord vilde Brandes „én Gang for alle erklære, hvorfor jeg ikke har skrevet og ikke vil skrive nogen Karakteristik af Topsøe." Det var to Aar efter Topsøes Død, at denne meget levende Følelse fik Udtryk. Her var baade Tavshed og Tale, her var Had og Hadet havde lange Arme. Som Aarsag hertil angav Brandes, at Topsøe hadede *ham* og ikke skyede noget Middel til at skade ham personligt.

Efter Undersøgelsen ser det ud til, at Brandes har taget fejl, for saa vidt som Topsøe ingenlunde har været hans Avindsmand, paa den Maade, som han troede! Men brændbart Stof har der jo nok været og Flammer kom der!

I en smuk og mandig Erklæring, som Redaktør Galschiøtt, der hørte til Brandes' Beundrere, den Gang offentliggjorde til Belysning af Forholdet, hedder det blandt andet:
103

„Om Topsøes Karakter anser jeg det for unødvendigt at udtale mig. Af alle, der har kendt ham, eller tror at have kendt ham, er det vistnok kun een, nemlig Dr. G. Brandes, som drager dens fulde Hæderlighed i Tvivl. Brandes' Udtryk derom er utilbørlige, ikke mindst fordi han har saa mange om sig, der netop paa Grund af hans egen Karakters Uplettethed tror ham paa hans Ord og ikke tænker paa, at hvad der er hans Styrke, den ildfulde Sjæl og let bevægelige Følelse, ogsaa er hans Svaghed, fordi den saa let slaar over i Fanatisme. Og i Dr. Brandes' Opfattelse af Topsøe er der Fanatisme, en simpel Følge af, at Topsøe for Dr. B. ligesom er bleven Inkarnationen af al den Modstand, han har mødt herhjemme."

En tragisk Knude i vor Aandshistorie har da knyttet disse to Mænd sammen med Livets ondeste og dybest skærende Baand. Begge rager op imellem deres samtidige ved Karakter og Talent, den enes utvivlsomste Fortrin var Lidenskabens uhørte Styrke. — Hvis det da er et Fortrin? — Her ser vi ialtfald kun dets dybe Skygge. Topsøes ovenomtalte religiøse Neutralitet har naturligvis uddybet Afgrunden mellem Parterne. Her var en Skeptiker, som ikke vilde frem med sin Tvivl, ialtfald ikke være med i Stormen. Hvorfor skulde han ogsaa det, — naar han ikke var overbevist om at Maal og Vej var de rette? (Skeptikeren som Propagandist er overhovedet en temmelig ny og problematisk Figur).

Han følte anderledes, der laa religiøse Muligheder i hans Sind. Vi kan vel sige at Tiden har 104givet ham Ret i hans Holdning. Historien havde ikke saadant Jag, som Mændene fra 1870.

Men for Brandes har det vel set ud som Fejghed eller Hykleri.

Her staar vi da overfor det Grundforhold, der har gjort Kampen saa oprivende mellem en Mand af usædvanlig Kraft og et Samfund, som ikke kunde kaare ham til aandelig Fører, uden at tage Skade paa sin Sjæl.

Topsøe saa i Brandes' Angreb paa Kristendommen en jødisk Hævnakt. Brandes hævdede her overfor og har altid hævdet at han var Hellener, ikke Jøde.

Han har paa sin Maade fuldkommen Ret, hans Længsels Land hedder Hellas, ikke Palæstina. Han staar i sin Livsanskuelse Jødedommen saa fjernt som muligt. Det skønne hos ham, det, som vi alle kan beundre, er Kærligheden til den homeriske Verden, det duggede Morgenland, den friske Sanseglæde, den dagklare Udfoldelse af Menneskets naturlige Kræfter. Ogsaa jeg kan den Dag idag læse Ting af ham, som faar mit Hjerte til at banke imod ham og Sindet til at glædes i Samfølelse med ham.

Men Topsøe havde alligevel en dybere Ret. Brandes søgte en Kultur uden Kristus og fandt den i Hellenismen, for saa vidt var Vejen aaben fra Palæstina til Grækenland. Naar Vægten lægges paa *uden Kristus*, er Afstanden kun kort. Aanden var Athens, men var Lidenskaben det ogsaa? Hellenismen endte dog i Kristendom. Men Jerusalem stod imod. Det er dog ingenlunde min Mening, at dette var Brandes bevidst. 105

Men der var en Ting til, som ikke alle er klar over. Fra Jødedommen kan der ikke gøres noget virkeligt Fremstød mod Kristendommen. Det ligger ikke blot i, at Jødedommen simpelt hen udelukker saadant, men ogsaa i de fælles Forudsætninger. I Hellas fandt Brandes det herligt friske Drømmeland, hvis Guder var *døde*, men Jødedommen var Nutid, en Virkelighed, som ikke var saa herlig, men dybere, og hvis Gud var *levende*. Havde Brandes ikke lukket af for den jødiske Dybde, var alt gaaet bedre.

Med og for Hellas kunde et farligt Fremstød lykkes. Men farligst var den Ting, som han ikke tænkte paa, at han førte døde Guder med i sin Hær. Fra dem udgik Opløsning *og* Forraadnelse.

Jeg har selv aldrig følt som Georg Brandes i det centrale, men jeg har i en Periode af mit Liv troet, at det grove Nedbrydningsværk var nødvendigt, for at en Fornyelse kunde vokse frem. Paa den Maade fik jeg Mening i Historien. Men jeg tænker ikke saadan længer. Der var vist ingen rigtig Mening i Historien, ikke paa den Maade, ikke i Forhold til, hvad det kostede. Gennembrudet maatte jo dog blive forstaaet eller misforstaaet i Topsøes Aand! Var det ikke et dumdristigt Foretagende? Skulde man ikke tro at en Mand med Brandes' rige Kendskab til Verden selv maatte forstaa, at det kunde ikke gaa?

Naturligvis i hans Ungdom, hvor han kom med en glødende Tro paa at eje Sandheden og Fremtiden. Men senere? Senere, hvor han dog maatte erkende, at Virkeligheden er af en anden Art, end 106han havde troet. Hvorledes kunde han da blive ved med at finde alle Fejl hos Virkeligheden — ingen hos sig selv?

Forklaringen er vel den, at han har sin egen Leveform, den eneste mulige for ham. Med fænomenal Kraft, vedbliver han at udvide sin Periferi, men Fordybelse i Midten har han en Gang for alle lukket sig ude fra. Derfor vredes han nu paa Bølgerne, som han ikke kunde standse, og paa Bjerget, som han ikke kunde kaste.

Om disse tragiske Tings første Oprindelse har Vilhelm Andersen berettet stille, men fast, har sagt Sandheden med saa dæmpet Stemme, som om det var noget, han nødigt vilde sige, men som skulde siges, fordi han havde aflagt et Løfte derom til døde Venner eller maaske blot til sig selv i Ungdommens Dage.

III

Et Folk trængte til en Mand. En Mand havde Brug for et Folk. Men de passede ikke sammen. Her har vi det oprivende Drama! I Krig kunde det have gaaet, i Politik havde det været muligt, men ikke i det aandelige Liv.

Disraeli kunde lede det engelske Imperium, men hvis han havde prøvet paa at vælte eller omkalfatre den anglicanske Kirke, saa havde der ikke været nogen Mand, der hed Jarlen af Beaconsfield. Vort eget Samfundsliv og Kunstliv frembyder mange og vægtige Argumenter mod al vulgær Antisemitisme, og det var sikkert heller ikke kloge Jøder men naive Danske, der begejstredes over, at 107Georg Brandes med saa stor

Iver tog sig af Landets Religion og moralske Tænkemaade. Her havde en høj Grad af Finfølelse været paa sin Plads og Forsigtighed en Dyd. Alligevel er det forstaaeligt, at Tidens Strømninger lokkede den Dristige til Dumdristighed.

I Politik kan Interessefællesskabet bære langt, men Aandslivet paa bred Basis kræver noget andet og mere; en dybere Samfølelse, som kommer af fælles Forudsætninger. Mænd kan være enige om Ting, men der er noget, som ligger dybere end Meninger, og som en skønne Dag vil gøre sig gældende. Det drejer sig ikke her om Kristendom i snever Forstand. Hug nogle Grene af Træet, Stammen staar der. Hug Stammen over, Rødderne er der. Grav Rødderne op, da skal nok Tomheden i Bunden mærkes. Men lad Træet vokse, saa vil det maaske vise sig, at der er Plads selv for de højeste under dets Krone.

I den kristne Verden er Tanken stillet mellem Tro og Tvivl, om ogsaa alle Dogmer er døde. Det er et Arbejde, en Øvelse og en Prøvelse. Men Georg Brandes kendte hverken Tro eller Tvivl, i alt Fald ikke paa den Maade. Han havde Hellas. Udviklingens Mand vilde skrue Tiden tilbage under Fremskridtets Banner til et Ingenmandsland, hvis Mysterier var glemte, hvis Ethos var brudt og af hvis Guder kun menneskelige Lidenskaber var tilbage. Vi har set, hvorledes det gaar Goethe, naar Brandes lægger Hovedvægten paa „*Helleneren*" med Underkendelse af det gotisk kristelige. Mefistofeles vinder Partiet. „Renaissancen"s Forsøg giver Historiens 108Beviser for det samme; vi selv har gjort Erfaringer om mefistofelisk Kultur.

I Gennembrudets Kamptid stod Brandes som en tapper Fører for en tapper Flok paa den farligste, mest udsatte Post, men dybest set var han ogsaa usaarlig. En saadan Mand vil blive forgudet, han vil kunne drive sine Tropper længere frem, end de selv har Mod til. En Ungdom i Kamp er skøn, og det er intet Under, at Halvfjerdserne for mange staar lysende i Mindet. Noget blev der ogsaa vundet og i hvert Fald var Kampen en Værdi; men selv blandt den Tids Mænd maatte nogle efterhaanden komme til Klarhed over, at de havde slaaet haardere, end de havde villet, at de havde hugget ned, hvad de kan hænde burde have sparet. De maatte føle Forudsætningernes Forskellighed, at de havde ofret for deres Fører, kæmpet for hans Sag, men han ikke for deres! Hvor gerne han end vilde — helt kunde han kun kæmpe for sin egen.

Forskelligheden i Forudsætninger maatte gøre Brandes til en isoleret Mand, skønt han altid havde en Hær, ensom, ikke som den, der har nok i sig selv, men som den, der længes efter noget, han aldrig kan naa. Ensom, ikke som den, der er forud for sin Tid og derfor har Blikket langt fremme, men som den, der ikke kan se tilbage.

Umuligheden af Tilbageblik (for derved vilde Forudsætningernes Forskellighed komme frem), Ulysten til central Fordybelse har gjort, at Brandes, der forvandlede sig som *Proteus*, aldrig virkelig har udviklet sig, men i alle Omskiftelser er forbleven 109den samme. Naar han lærte af Livet, tog han Livet i Skole!

Med al sin Trang og Evne til Sympati, med al sin Virkelyst og fænomenale Energi er han paa denne Maade bleven en selvisk Aand, i videre Forstand selvisk end de mangfoldige, hvis Anlæg er langt ringere og snævrere end hans. Han er kommen i Forhold til flere Ting end nogen anden, men han er ikke bleven helt inderlig forenet med noget — ikke med Ideer, ikke med Livet, ikke med Nationen, ja end ikke med Kunsten.

Disse gamle Spørgsmaal er bleven nærværende ved Læsningen af Vilhelm Andersens Værk om Topsøe og desuden ved en Samling „Kronik og Kritik" af Henning Kehler, der senere skal blive omtalt, men denne særlige Artikel vilde være uskrevet, hvis ikke en tredie, noget ældre Bog ved en fornyet Gennemlæsning havde meldt sit Krav om at blive hørt.

Harald Nielsen udgav i Foraaret — en opsigtvækkende Bog — havde jeg nær sagt — men det vilde være for stort et Ord, den vakte nemlig ingen som helst Opsigt. Magisteren er i store Kredse saa upopulær som næsten ingen anden, hvilket vel ikke udelukkende skyldes hans Fortrin, men dog mest dem! Folk bliver rasende, naar man roser ham, og naar man dadler ham, bliver de ogsaa rasende, fordi man ikke dadler ham meget mere. Det er for saa vidt forstaaeligt, at ikke mange ligger under for Fristelsen til at skrive om ham, og i dette særlige Tilfælde var der ogsaa andre Grunde, i og for sig naturlige Hensyn, som kunde opfordre til Tavshed.
110

Vi kommer imidlertid ikke saa let udenom Harald Nielsen, vi kan ikke feje ham til Side, uden at krænke Sandheden. Det kan være let nok at finde Overdrivelser, Fejlskud og Uelskværdigheder hos ham, men han falder ikke, fordi man puster paa ham. Han adskiller sig fra de fleste i Samtiden ved sin faste klare Aandsform, der er i fuld Overensstemmelse med hans Vilje; men medens vi ser en Johannes V. Jensen som en Flod, der bruser over i et for snevert Leje, er det som om selve Livsstrømmen hos Harald Nielsen stundom eller delvis er tilfrossen. Deraf kommer vel hans særlige Lidelse og Bitterheden i hans Lidenskab. Han har imidlertid seet med to skarpe Øjne og hans modige dybtgaaende Samfundskritik har gjort en Gerning, som kræver Respekt.

Han kalder sin Bog „Usurpatoren" — Læseren vil forstaa, hvem det gælder.

I en Stil, der isner og bider, der lyner *og* borer sig ind, som en Kuglesprøjte i Funktion, har han ætset

Billedet af en selvisk Aand, saaledes som jeg ovenfor har aftegnet den i knappere Omrids og med en lettere Streg. At gengive Harald Nielsens egne Ord vilde simpelt hen smerte Afskriveren, de gaar paa Nerverne.

Mod et saadant Billede vil stærke Indvendinger blive gjort. Mangfoldige vil vidne, at de hos Brandes blot har hentet Nydelse, Opmuntring og Belæring, og mellem dem vil der ikke savnes mange dygtige 111og alvorlige Mænd, hvis Ord vejer til. Harald Nielsen har forudset dette, det er Mennesker, for hvem Livets Tyngdepunkter ligger udenfor den æstetiske Sfære, og som paa egen Haand har skaffet sig den aandelige Ligevægt, de havde behov. Spurgt, om Billedet passer, vil de svare: Nej og atter Nej! Noget anderledes maa Svaret imidlertid falde fra alle dem, for hvem Aandslivet er det centrale ikke blot i videste, men ogsaa i snævreste Forstand, de, som har deres Ansvar her, de, der arbejder paa samme Mark som Georg Brandes.

Harald Nielsen vil vel heller ikke mellem dem møde ubetinget Tilslutning fra nogen. Adskillige Indvendinger kan gøres mod hans Bevisførelse, Ting kan anføres til Brandes' Gunst baade her og dèr mod ham. Medens Vilhelm Andersen lægger et omfattende Arbejde i at dokumentere det af ham behandlede snævert begrænsede Tilfælde, synes Harald Nielsen at hente sine Argumenter i Flæng, ret ligegyldig for deres Tyngde. — De vægtigste Indvendinger, han vil blive mødt med, har han imidlertid afbødet i Forvejen, idet han paa Bogens første Blad skriver om Brandes og hans Stilling i vort Aandsliv:

„Det er jo ikke Fagmanden, man har hyldet. Det er jo ikke en frugtbar Forfatter, en fortræffelig Stilist, en ualmindelig Arbejdskraft, en sjælden Veltalenhed, en fremragende æstetisk kritisk Begavelse, en aandrig Skribent, det gjaldt om at fejre!"

Og paa Bogens sidste Side hedder det i samme Hensigt: „Da naar Spørgsmaalet er flyttet over paa 112*et helt andet Grundlag*, skal jeg gerne give mit Bidrag til Vurderingen af de Talenter, der ogsaa under andre Forhold vilde have gjort Georg Brandes til en fin Æstetiker og udmærket Skribent."

Spørgsmaalet er da her et andet end om Talentet og de æstetiske Fortrin. Spørgsmaalet er, om Brandes som Personlighed var af den Støbning, at han kunde udfylde den centrale Stilling i vort Aandsliv gennem en lang Periode, saaledes at vi gik styrkede og berigede eller blot bevarede ud af den og hertil er det, at Harald Nielsen svarer sit blodige Nej, og naar Spørgsmaalet stilles saaledes, ved jeg ikke, om mange vil fordriste sig til at svare Ja. Nogle af dem, som ser lysest paa Forholdene, vil maaske forme deres Syn saaledes: Dels i Kraft af Georg Brandes, men dog mere paa Trods af ham, har vi bevaret Værdierne fra at gaa til Spilde. Ogsaa dette Svar rummer et Nej.

Denne Benægtelse kan gives med flere eller færre Forbehold, med forklarende Kommentarer, med Udtryk for personlig Taknemmelighed og Fremhævelse af gode Minder; men — Nej er Nej!

Et Billede der med fuld Hensigt udelader alle Fortrin, er en Karikatur; men en Karikatur kan ligne saaledes, at noget væsentligt træder frem. Harald Nielsen har i vort Aandsliv fundet Tilstande, som kræver Forklaring, han har set *Virkninger* og med snart kold, snart glødende Naal har han indridset Billedet af en *Aarsag*! Spørger man mig, om dette Billede er hadefuldt, svarer jeg ja. Spørger man mig om det er ondsindet, svarer jeg nej. Dertil 113er Harald Nielsens Alvor for stor, hans Overbevisning for brændende. Hadet til Topsøe er ikke gaaet ud af Regnskabet, det har mødt sin Gengældelse med en dybere Tone!

Det Afsnit af „Usurpatoren", som har givet Bogen Navn, er kun halvhundrede Sider stort, men ved sit lidenskabelige Mod, sin ubønhørlige Vilje forekommer det mig at være enestaaende i vor kritiske Literatur.

Ved Siden af Vilhelm Andersen, der roligt værner om et Hjem, staar Harald Nielsen her, som den Mand, hvis Hus er brændt af over Hovedet paa ham. Holdningen er rank, Blikket truende, Haanden løftet til Slag. Den lille Afhandling er paa denne Maade et monumentalt Værk!

Det siger os, at usynlige Ting er bleven krænkede, sjælelige Love traadt under Fod. Vi kan forsvare, vi kan forklare, vi kan lovprise; men her er en Anklage, som ogsaa vil høres.

Der er dog vist en Tilbøjelighed til at undertrykke den! Det er, som om der kun skal tages Hensyn til en Mand her i Landet. Men hans Modstander da? — Har han ikke Krav paa Retfærdighed? Det er, som om der kun skyldtes de hvide Haar Respekt. Men Sandheden da? — Kan den ikke ogsaa fordre sit?

Hvis det var saaledes, at vi havde affundet os med Sandheden og givet den blot det nødtørftige, ja, saa burde Harald Nielsen ties ned nu, som han er bleven tiet ned af sine Modstandere før; men jeg frygter, at Sandheden ikke har. faaet nok.
114

Saa vidt jeg ved, er „Usurpatoren" kun bleven omtalt et Sted, og det var ikke hos Venner. Den anonyme Anmelder anvendte forøvrigt en ny og ganske overraskende Metode. Han hævdede, at Harald Nielsen nærmest gjorde sig skyldig i Urimeligheder. For at ramme ham gjorde Anmelderen Brandes noget mindre, end han af Skæbnen er formet, lod ham saa at sige sætte sig paa Hug og langede ud over Hovedet paa ham. Jeg formoder at Brandes i dette Tilfælde vilde foretrække den staaende Stilling; men det mærkelige var, at

her for Lejligheden syntes at være foretaget en Omvurdering. Havde det imidlertid været alvorligt ment, saa maatte det have været tilføjet, at Harald Nielsen mere end nogen anden Mand havde baaret Smerterne ved denne Omvurderings Iværksættelse; men noget saadant skete sandelig ikke. Hensigten var kun, at komme uden om Sagen for endnu en Gang at kunne fastslaa Harald Nielsen som en Umulighed!

Dette kunde maaske endda gaa, men naar nu samtidig Anarkiet i vort Aandsliv har bredt sig i den Grad, at man ikke sjældent ser *Topsøes Arvtagere*behandle Georg Brandes som en Sejrherre og urørlig Person, medens Harald Nielsen forties af dem og endogsaa hos dem har faaet Dolken at føle, saa er Forvirringen farlig og Tavshed en Synd, saa er Loven brudt, Retten vendt og vi sejler med et Lig i Lasten.

For at give mit Bidrag til den Afklaring, som er nødvendig, for at Tingene kan komme paa rette Plads og naturlige Hensyn atter raade, har jeg skrevet dette.

115

IV

Vil man vide, hvorledes Tiderne har forandret sig, ser man det bedst i Brandes eget Følge, hos dem, som ikke har staaet ham imod, ikke har skilt sig ud, men som fortsætter Arbejdet paa hans Mark.

Her møder vi nu i rigt Maal moralsk Katzen jammer og religiøs Uro, Ting som slet ikke burde eksistere i en oplyst Tid. Selv Teologer er bleven fint Papir nu! — Dette er al Ære værd og et Tegn til Liv. Men samtidig kræver Traditionen jo sit, og herved opstaar en vis Forvirring. Stillingen er vanskelig. — Af og til hører vi da Fortiden som en Jernlænkes Raslen og et halvkvalt Suk, af og til ser vi Moral og Religion dristigt hilse med et dybt Buk paa Professor Brandes, som var han disse gode Tings egentlige Ophavsmand, en Hilsen, som dog er forbleven ubesvaret.

Af mange Grunde er selv Urimeligheder forstaaelige nu. I et gennem lange Tider anarkisk Aandssamfund er det lige saa svært for os at hitte vore egne Ben, som det engang var for Molboerne.

En interessant Overgangstype er Magister Henning Kehler. Jeg sætter stor Pris paa hans Talent og tror paa hans Perfektibilitet, men selv om dette ikke var Tilfældet, vilde han være en Undersøgelse værd som Symptom. Af hans nylig udkomne Bog „Kronik og Kritik" vælger jeg til Bedømmelse nogle Afhandlinger, der forekommer mig særlig karakteristiske.

Han vandt sig straks med sine „Russiske Breve" en Plads mellem vore bedste Prosaister. Naar han er
116rigtig oplagt, skriver han saa godt, som der skrives nu i Danmark, og det vil ikke sige lidt. Sproget er blevet et vidunderligt Redskab, levende og lydigt, dirrende af nervøs Kraft som en Fuldblodshingst, der elsker at føle Rytteren paa Ryggen. Jeg for min Del mener, at den Brandesianske Indflydelse har Ære af denne Sprogets artistiske Fuldkommengørelse og forhøjede Ydeevne.

Men maaske er det næsten blevet for dueligt dette Sprog? Medens Ideerne opløste Aanden og selv opløstes derved, ser vi Ordene udfolde en mærkelig spøgelsesagtig Kraft. Det var mageløst, hvad Johannes V. Jensen præsterede af Udskældning forleden Dag, siger Folk. Men hvad var det egentlig, han sagde? — Fornylig læste jeg et langt Indlæg af en ung og meget begavet Lyriker, det var et prægtigt Indlæg, propfuldt af herlige Ord; men nogen Mening i det kunde desværre ikke paavises, omend jeg nok tror, at ogsaa denne Forfatter var *Biolog*. — Gjorde det noget at der ingen Mening var? — Sproget galopperede afsted som en løssluppen Hest. Hvor Rytteren var ved ingen; men Folk var vist glade alligevel over Præstationen!

Med Henning Kehler er Forholdet et andet. Han er afgjort intellectuel, ved Siden af Kaj Friis Møller og Otto Gelsted, vistnok det eneste udprægede Intelligensmenneske, der er fremtraadt i de sidste Slægtled paa disse Steder — en kostbar Genstand altsaa i et Aandsliv, godt paa Veje til at gaa fra Forstanden.

Dog ogsaa her maa vi passe paa *Sproget*! Ved nærmere Eftersyn viser det sig, at Henning Kehler
117hyppig udtrykker sig med en Fynd, som hans Personlighed ikke endnu formaar at udfylde. Den fjendtlige Brod, han har i sit Sind, som let forveksles med Overlegenhed, maa aves af en alvorlig Villie, hvis den skal kunne tjene Sagen og ikke blot stikke Personen. Hans Begejstring, som har saa skønne Ord til sin Raadighed, har ikke altid saa dybe Rødder, som man skulde tro efter den Kraft, hvormed den udfolder sig.

Hr. Kehler blev forleden Dag paa opsigtsvækkende Maade indsæbet og „skrabet" af en vred Barber,1) der greb Sagen an med et Udtryk i Øjnene, som lod befrygte, at han ikke strengt vilde overholde Lavets Love, hvad Brug af Kniven angaar. En vis Godmodighed sejrede imidlertid i første Omgang, og Hr. Kehler

slap uventet godt fra Operationen, med et Par Flænger gennem Smilehullerne, hvilket i nogle Dage gav ham et mere vemodigt Udseende, end han af Naturen har. Men naar han kom med Liv og Helsen fra den farlige Barberstue, saa fik han til Gengæld ikke Skæget af. Der staar altsaa et Arbejde tilbage at udføre.

Den Afhandling som findes i hans Bog om „Den lange Rejse", var den første Oprindelse til det store Spektakel mellem Digter og Kritiker. Næppe mange vil finde, at Hr. Kehler lod det mangle paa Anerkendelse af Værket. Han viste det fuld Retfærdighed og vistnok mere end det. Glimrende var Afhandlingen 118skrevet; men ogsaa her var der mere Sprog end Tanke, mere Glans af Ord end kritisk Udbytte. Hr. Kehler hævdede saaledes, at Johannes V. Jensen ikke var tilstrækkelig vurderet som Tænker, en Paastand som det vel vilde være Umagen værd at bevise for den, der kunde det. Han priste desuden den religiøse Følelse, som finder Udtryk paa Værkets allersidste Sider — uden at snuble over, eller rende Panden mod de Stene, hvormed Johannes V. Jensen selv havde spærret Vejen til dette Højdepunkt.

At Henning Kehler saa baade Værkets store Fortrin og store Fejl, er ikke noget at prise ham for. Det kan et Barn; men underligt er det, at han ikke gik tilbunds i Opgaven, men forblev paa Overfladen. Imponeret som han syntes at være af Værkets Dimensioner, trængte han ikke ind til dets Idé og saa ikke, hvilke kunstneriske Vanskeligheder, den maatte forvolde. Læseren, som øjebliksvis sank ned i Kritikens Bølgedal, løftedes straks efter op paa Apoteosens Top, saaledes at han meget vel kunde faa det Indtryk, at Fejlene her var lige ved at være Fortrin.

Nogen klar Forestilling efterlod dette Essay ikke; som kunstnerisk Analyse var det ikke en Kritiker i den større Stil værdigt. Dertil var det ikke dybtgaaende nok og altfor fuldt af skønne Omsvøb.

Man maa næsten tro, at Hr. Kehler selv har indset dette, for da han forleden udtalte sig om „Cimbrernes Tog", Værkets nytilkomne Del, var Tonen i betænkelig Grad stemt ned, og Bogens Forfatter, som netop havde modtaget en ret svulmende Rosenbuket, maatte rimeligvis mærke, at Blomsterne var 119ved at falde af, mens Tornene sad fast paa deres Plads.

Heraf udviklede Striden sig, og det sidste Ord, der lød fra Magister Kehlers Mund om det gigantiske Værk, havde en ilde Klang. „Kaotisk Amfibie", raabte Hr. Kehler. Naar man trykker Magisteren paa Maven, kommer den usminkede Sandhed frem!

Nu vil Hr. Kehler med en vis Ret kunne hævde, at der ikke var nogen direkte Modstrid mellem, hvad han har sagt først og sidst; men den uhildede Læser vil ikke kunne værge sig mod et Indtryk af paafaldende Uligevægtighed.

Hvis Hr. Kehler fra først af havde udført sin Opgave grundigt, var dette næppe bleven Tilfældet; men det er det farlige ved Nutidens lyriske Sprogkunst, at den i saa høj Grad er egnet til at skjule ikke blot Manglen paa Tanke, men ogsaa de Tanker, som virkelig er tilstede. Hr. Kehler er som Intelligensmenneske klar over de Farer, der her truer vor Litteratur. Han har maaske allerede faaet Blikket op for, at han ogsaa for sit eget Vedkommende bør være vagtsom. Naar en og anden Digter nu ønsker, at al Kritik skal afskaffes, skønt vor Litteratur godt kan trænge til at høre nogle Sandheder, saa bør Kritikens Udøvere gøre alt, hvad de formaar, for at hævde Fagets Værdighed og ikke skjule deres personlige Fortrin. Hvis de frem for Stemningskunstnerne er i Besiddelse af Intelligens, saa bør de bruge den.

Jeg skal i nogle afsluttende Bemærkninger undersøge Henning Kehlers Forhold til Brandes og dermed til denne Artikelrækkes Hovedemne. Man vil 120derved faa Ting at se, som er karakteristiske ikke blot for denne Forfatter, men for Landet, som det ligger nu. I hele to Essays fremtræder Henning Kehler som Brandes' Forsvarer og Herold! Mod den, som skriver dette, gaar han i Leding med stor Drabelighed. Det vil da maaske forbavse, naar jeg hævder, at han i sit Hjerte, men maaske endnu ikke helt bevidst, i det Store og Hele tænker ganske som jeg og saa mange andre om Brandes' Indflydelse, beundrer ham paa samme Maade og ikke en Smule mere, medens han i det væsentlige staar ham fuldstændig lige saa fjernt.

V

Det var ikke nogen blomstrende Buket, Hr. Kehler præsenterede Forfatteren af „En Mand gik ned fra Jerusalem", den havde det Fortrin ikke at kunne visne. Nu da den fremtræder paany, er den snarest bleven lidt kønnere med et rosenrødt Baand, hvorpaa der staar, at en Fejl er rettet. Selv om hundrede staar tilbage, maa det anses for en rig Høst paa Retfærdighedens Mark i disse Tider.

Først et Par almindelige Bemærkninger om Problemet: Levende Model. Der hersker en betydelig

Uklarhed paa dette Omraade. Hvis en Forfatter skildrer sin Skurekone, hendes Udseende, hendes Maade at tale paa, ja endogsaa hendes Privatlivs intimeste Detailler, saa opstaar ingen Vrede af den Grund. Ingen forlanger at han skal pibes ud, fordi han har forgrebet sig paa Fru Olsen. Tværtimod 121siger Folk, at Skurekonen er storartet, lige ud af Livet, og Forfatteren er ogsaa storartet! Praktisk set kan dette forsvares, for saa vidt som Fru Olsen er i den Grad en *Privatperson*, at næsten ingen kender hende, og da hun muligvis heller ikke kender sig selv og desuden næppe følger med i Litteraturen, bevares Hemmeligheden helt igennem. Dette er som sagt en praktisk Tankegang, men ikke en moralsk.

Hvis derimod en offentlig Person, som selv har tegnet sit Billede, saaledes at Alverden kender ham gennem Artiklernes Monologer og Interviewets Dialoger, hvis en saadan Mand, der bevæger sig i Offentlighed som en Fisk i Vandet, føres frem i en Bog eller paa Brædderne, saa er det galt med Privatlivet. Han skal være tabu, selv om han er det morsomste eller det mest karakteristiske, der eksisterer, saaledes at Maleres og Billedhuggeres og Karikaturtegneres Tænder løber i Vand indtil de har tilfredsstillet deres Appetit, under almindeligt Bifald. Noget moralsk Grundlag er der aabenbart ikke for en saadan Vurderingsmaade. — Undersøger vi Sagen i Praksis, møder vi ogsaa lutter Forvirring.

Bjørnstjerne Bjørnson blev yderst opbragt da Henrik Ibsen havde skrevet „De unges Forbund", selv benyttede han imidlertid levende Model paa en langt mere direkte Maade end Ibsen, ja mere end nogen jeg ved af — Strindberg ene undtagen. Da Folk en Gang blev vrede herover, svarede han efter Sigende, at det gav han Fanden. „Jeg gir det Fanden og gaar med hvit Vest," skrev Bjørnson.

Da en norsk Digter for nogle Aar siden formentes 122at have krænket *Bjørnson* eller hans Familie, blev en dansk Digter (som selv havde forgrebet sig haardeligt paa *Henrik Ibsen*) ubeskrivelig vred. Georg Brandes mødte dengang paa Arenaen og talte den danske Digter til rette, han fandt ingen Grund til Alarm.

Som man ser, noget fast moralsk Grundlag findes ikke. Smag og Behag raader. Det maa da ogsaa være Smag og Behag, der har bragt Magister Kehler til med saa stor Iver og Vrede at tage sig af Tilfældet *Stern*, og dog ser det ud til at vi meget godt kan enes om — Georg Brandes.1)

Min Angriber har overhovedet mærkværdig mange Synspunkter tilfælles med mig. Jeg skimter det allerede i visse Udtalelser om Stern som Aandstype, men Læserne overser det let, fordi Hr. Kehler som sværdsvingende Forsvarer samler al Opmærksomheden.

I det paafølgende Essay gives en Vurdering af Brandes glimrende Talerkunst og her sker noget som kun bliver paafaldende, naar man ser nøje til. Hr. Kehler henviser dem, der har forset sig paa Voltaire i Brandes Væsen til at faa Øje paa, at han ogsaa er Cicero.

Meget sandt, men er det et Forsvar? Er Cicero en Behagelighed? Læseren tvivler maaske, men saa sker der følgende. Hr. Kehler skriver: „over hans (Brandes) Arbejde i Aandsrevolutionens Tjeneste – 123kan sættes ikke blot hans eget smukke „Perseverando", men ogsaa dette: Hvorlænge vil I dog misbruge min Taalmodighed."

Men hvad er nu dette? Altsaa dog en Behagelighed? Eller er Hr. Kehler simpelthen bleven et Bytte for Frasen, og er gaaet paa Hovedet i Vandet som en Hund efter en Sten, eller er han blevet forskrækket over, hvad han selv har sagt, og har søgt en hastig Redning paa denne Maade? Jeg ved det ikke, han selv maaske heller ikke. Han ved maaske ikke engang, at han ser vaad ud.

Her foregik jo i Virkeligheden noget mærkeligt, en Rolleombytning. Den utaalmodige Revolutionære tiltordner Samfundet — Samfundsbevarerens Ord — Catilina i Ciceros Toga!

Har Tanken ikke været Hr. Kehler bevidst, da han skrev dette, saa er den i alt Fald kommen klart frem, da han senere karakteriserede sin Helt som „en velklædt Agitator". Det kan vel ikke tydes paa nogen anden og gunstigere Maade, end jeg gør det nu: Ensidig Tendens i Forbindelse med glimrende Form og høj Kultur! Jeg er ganske enig med ham — og han med mig! Vil man nu vide nærmere, hvorledes Hr. Kehler bedømmer Tendensen, saa kan man finde det i hans Omtale af *andre* Forfattere, i senere skrevne Artikler. Man kan læse, hvad han siger i det lille mesterlige Anatole France-Essay, om Ydmyghed og Hovmod, om Verdslighed og jordisk Idealisme, om den intellektuelle Assurance mod menneskelig Dumhed og meget andet. En lille Perle af kritisk Kunst! Man kan navnlig læse, hvad han skriver om Andersen-Nexø's „Irreligiøsitet", hvor 124han citerer *Chestertons* Ord om Kristendommen, Dickens og de Fattiges Lykke, og sætter den religiøse Visdom op mod den jordiske Idealisme, i „Marxismens sandede Ørken og Tusindaarsrigets Fatamorgana".

Hvad maa han da ikke mene om den langt farligere og videre virkende Irreligiøsitet i den Aandsrevolution, som greb med saa haard Haand ind i det fine Spind af evigt og forgængeligt? Den, som ikke blot overdøvede Sangen, men skadede selve Sangbunden, den, som satte Sindets Trods og Tankens Hovmod i Stedet for det, som er Grundlaget for alt Aandsliv i vor Verden: Ydmyghed overfor Livet i sidste Instans — Ydmygheden, som kan give selv de Rige en Del i „de Fattiges Lykke", den, som er Kilden til Religion, Poesi og Samfølelse. Her har vi den inderste Modsætning mellem to Verdenssyn, her har vi den frugtbare Jord og „den sandede Ørken", og Hr. Kehler viser tydeligt, hvor han staar.

Naar jeg nu yderligere minder om den nationale Stemning i hans Skildring fra Dybbøl, saa vil man indse, at jeg næsten i Et og Alt staar paa hans Side — eller han paa min!

Jeg har et Par Gange i denne Artikelrække omtalt de anarkiske Forhold i vort Aandsliv. Det kan siges, med et rundt Ord, at der i den konservative Presse sidder fuldt op af Brandesianere, som dog stundom er noget forskræmte, medens Brandes' 125eget Organ i en Aarrække har været Hjemsted for hans Modstandere, der dog ogsaa stundom er noget forskræmte! Kort sagt: Velklædtheden kan notere Sejre hos Fjenden, medens Tendensen har lidt sit Nederlag i Hovedkvarteret.

Dette Billede af vort Aandsliv er ingenlunde blottet for en Komik, som hjælper godt; men en Del Ulemper følger jo med, en Del Forvirring — en Smule Lumpenhed maaske ogsaa.

Kaotisk Gæring er imidlertid bedre end Forbening, der er jo i alt Fald Haab om Afklaring. Hvorfor ikke tro det bedste! Hvad Hr. Kehler angaar, skal det lades ham, at han aabenbart er i Udvikling og stadig skriver bedre og stadig mere tydeligt og frigjort. Selv om dette har skadet Helhedsvirkningen i den foreliggende Bog, betyder dens Usikkerhed jo lidet overfor Fremtiden. Der er en positiv Drift i ham!

Hvis Hr. Kehlet vil mene det helt alvorligt med Tingene, og hvis han vil stræbe efter Loyalitet, da vil han kunne blive en virkelig Værdi i vort Aandsliv! Han har store Betingelser for at forene det Bedste i den Brandesianske Skole: dens Intelligens, dens Kultur, dens aarvaagne Interesserthed.1) — Kort sagt: dens Velklædthed — med en Tendens, som gaar fra Ørkenen til Egne, der endnu flyder med Mælk og Honning.

*

126

DEN LANGE REJSE KUNST OG UDVIKLINGSLÆRE

I

Sjelden har en nordisk Aladdin haft Lommerne saa propfulde af funklende Frugter, som Johannes V. Jensen. Ringen har han ogsaa paa sin Finger og kan flyve, hvorhen han vil; men Lampen har han rigtignok ikke agtet paa. Aanden som bygger Slottet, lyder ham ikke.

Naar man læser „Den lange Rejse"s fem Bøger hver for sig, synes de alle som Bygværker betragtet at lide af en eller anden Skævhed. „Bræen" har den bedste Holdning, men ogsaa den er tilbøjelig til at skride sammen i Midten. Værkets sidste nys udkomne Del danner kun for saa vidt en Undtagelse, som Sammenhængen her er saa løs, at man helt kan se bort fra den. Paa dette Bind betegnes en Række Skildringer, der godt kunde hedde „Fra alle Tider og Steder", som en Bog om „Columbus". Hvis en Mand, der havde et Værelse i København, et i New-York, et i Madrid og et i Reykjavik, kaldte denne spredte Beboelse for et Hus, vilde han ikke udtrykke sig mere ekstravagant.

Naar det imidlertid forholder sig saaledes med de enkelte Bind, vil man forstaa, at deres Sammensvejsning 127
til en større Helhed, et Kæmpeværk, ikke frembringer nogen monumental Virkning. Her er herligt tilhuggede Sten, Søjler og Buer, en anselig Ophobning af Stof; men her mangler Plan, Forholdssans, Føling for Ligevægtens og Bærekraftens Skønhed og for Ideens Udløsning gennem Kræfternes Sammenspil. Mangelen paa simpel Orden er i Virkeligheden saa paafaldende, at man falder i Grublerier over Aarsagen. Den som ikke vidste bedre kunde tro, at han stod overfor Brudstykker af et Mesterværk, der var bleven galt sat sammen af en ikke helt kyndig literær Restaurator. Navnlig Columbusbogen vilde pege i den Retning. Her, vilde Litteraturforskeren sige, findes nogle Kapitler af en Roman om Amerikas Opdager, der fejlagtigt er bleven knyttet sammen med forskellige skønne Digte i Vers og Prosa, historiske Afhandlinger, noget om Darwin og adskilligt andet. En Del af det medtagne er formodentlig Studier til den ufuldførte Roman. Vi finder saaledes Henvisninger til Kildeskrifter, der efter Forfatterens Sigende vil give det rette Indtryk af Hovedpersonen. Vi finder ogsaa korte karakteriserende Bemærkninger, der venter paa en nærmere Forklaring, saaledes Paastanden om, at Columbus er et Eksempel paa den Forvildelse, der griber Nordboen i Syden, en interessant Tanke, hvis Begrundelse desværre synes at være tabt. Her er endelig et større Parti, der handler om „NorneGæst", som aabenbart skulde have været anbragt i Bogen af samme Navn. Hvilken Uret (vilde Forskeren sige) at anbringe disse Kapitler paa et Sted, hvor Læseren ønsker at høre mere om

Columbus og 128er i den Formening, at Norne-Gæst ligger trygt forvaret i sin Grav. Columbus, Columbus! raaber Læseren. Om det saa var Historien om Ægget, der kunde staa, vilde vi paa dette Tidspunkt have foretrukket den fremfor det uventede *og* ilde anbragte Bevis for Nornes overordentlige Sejglivethed.

Uvelkommen er Norne, netop fordi Johannes V. Jensen i sin Skildring af Columbus har gjort et saa glimrende Greb. Læseren venter, at Digteren her vil naa et Højdepunkt og skuffes, naar Grebet glipper. Med mesterlig Kunst er Columbus manet frem, saa hans Skikkelse træder os lyslevende imøde. Vi ser ham, mærker ham, fornemmer Tyngden af hans Skridt og modtager nogle hurtige men uforglemmelige Indtryk af en haardnakket Villie og en særegen robust *og* enfoldig Storhed. — Hvorfor slipper Johannes V. Jensen ham, just som han har ham? Det kan kun virke usandsynligt, at han her med velberaad Hu skulde give sig til at skrive Meksikos Historie for ikke at tale om Sagndannelsen: NorneGæst. Det foreliggende Værk kan ikke være ment som en færdig Bog, tænker Litteraturforskeren. Ja selv Kapitlerne om Columbus har noget ufærdigt ved sig. Alt hvad der findes af Bifigurer er kun yderst løst antydet, en lang Diskussion mellem Columbus og hans Fæller er kun et Skema, uhjælpeligt blottet for Liv. Vi staar da overfor et stort anlagt Historiemaleri, hvor Hovedpersonen er prægtigt malet med saftige, festlige Penselstrøg. Resten er nogle lettere Blyantsrids, nogle Streger og Punkter og saa det nøgne Lærred.

En Litteraturforsker, der saaledes havde faaet 129Blod paa Tand, vilde rimeligvis gaa videre endnu og paastaa, at Udgiveren selv havde skrevet visse Partier af Bogen. Det vilde forklare at en temmelig nødtørftig Genfortælling stundom afløser Digterens saa personlige kraftige og levende Fremstilling.

Endnu en Særegenhed ved Værket kunde tages til Indtægt for den her fremsatte Teori. Forfatterens Holdning overfor Stoffet præges af en vis Usikkerhed, som kun delvis finder sin Forklaring i Vanskeligheden ved at rekonstruere det primitive Menneske. Der er Steder, hvor et fremmed Element synes at have trængt sig ind i Fortællingen. Forfatteren kan stundom slaa om og gøre Halløj med de Personer og Forhold, han ellers behandler alvorligt nok. I „Skibet" har Tonen hyppig en Klang af Parodi. Germund hedder en Helt. Den berømmeligste af alle hans Bedrifter er Drabet af en frygtelig Drage — som knap er en Fod lang. Det er som om Stumper fra Ulysses von Ithacia her og der havde indsneget sig i Odysseens Tekst?

Ogsaa i „Det tabte Land" findes sære Ting. Da det første Menneske, „Fyr", et grundlæggende Geni, Ildens Opdager har fundet en tragisk Død, og er bleven stegt og opædt af sit Folk, viser Forfatteren en paafaldende Munterhed, som kun med Nød og Næppe kan gaa for Galgenhumor. Bagefter fortælles, hvorledes den ilde behandlede Velgører faar Oprejsning hos de Efterlevende, der i enhver Hensende har gjort sig tilgode paa hans Bekostning og heri spores unægtelig en vis Bitterhed.

„Hans Ry" hedder det, „og de Billeder, man betjente 130sig af for at maale hans Egenskaber, gik over i Sproget. Fyrig var Fyr, et Lys mellem Mennesker, klar, et skinnende, glimrende, et straalende Hoved, der udgik Glans fra ham, han funklede, den evige Ild var i hans Hjærte, han var al Oplysnings Begyndelse, han lynede, knitrede af Vid, han var gnistrende, hans Væsen var lutter Glød, og han var som en Fakkel i Natten, han blændede, ved ham var der Varme, han var ildfuld, flammende, han luede i Sjælen" o. s. v.

Naturligvis er dette Satire. Men mod hvem er Brodden rettet? Det klinger næsten moderne. Her er imidlertid Tale om „Skovfolket", nogle sølle førmenneskelige Skabninger med en ganske uudviklet Forestillingskreds. Læseren kommer let paa den Tanke, at en saadan Satire ikke hører hjemme her. Der er Repliker i „Den skønne Helene", som er vittige paa Kejserdømmets Bekostning; men de passer ikke i Iliaden.

En endnu dristigere Hypotese kunde fremsættes.

Naar man læser „Det tabte Land" og „Bræen" overrasker Ligheden i Anlæg og Enkeltheder. Det skulde vel ikke være to Varianter af samme Bog? Jeg omtalte „Fyr" i „Det tabte Land", som det første Menneske, og Retten til denne Hæderstitel i Værket kan ikke afdisputeres ham. Ikke desto mindre staar der om Dreng (i Bræen), som lever lang Tid senere, at han var det første Menneske. Fyr er Drengs Ligemand i Genialitet. Han er desuden mere human. At han bliver opædt af Mennesker, medens Dreng selv opæder Mennesker, kan ikke regnes ham til Forklejnelse og gøre ham mindre menneskelig.
131

Fyr og Dreng er begge beskæftigede med samme Problemer, Ilden, og de forfærdiger begge med stort Besvær en Økse. Om Dreng hedder det endelig, at han indhuggede et Hjul og et Anker i Klippen.

„Det var Kunstens og Litteraturens Begyndelse," staar der. Men om Fyr, hans Forgænger, har vi allerede hørt, at han lavede Billeder af *alle Jagtens Dyr*. „Jo, Fyr var en Kunstner," siger Johannes V. Jensen.

De to Bøger skulde vel ikke være Varianter af samme Værk? „Det tabte Land" kun et Udkast til den langt fyldigere „Bræen"?

Forøvrigt gentager ogsaa Norne Gæst tildels de samme Virkninger, uden i nævneværdig Grad at føre Værkets Idé videre frem. Ogsaa Norne maser med at lave Ild, og vi undgaar ikke Øksen. For tredie Gang gennemgaar Læseren al den Møje, som det i hine fjerne Tider kostede at frembringe et saadant Redskab.

Første Gang synes Læseren ikke, at det gaar særlig hurtigt. Anden Gang falder Tiden ham temmelig lang. Men tredie Gang! Kan Johannes V. Jensen da aldrig blive træt af at lave Økser! sukker Læseren.

Sæt, at Norne Gæst var en tredie Variant. Det vilde forklare meget. Som Værket nu foreligger, stjæler „Det tabte Land" „Bræen"s Virkninger, og „Norne Gæst" tværer dem ud.

Jeg behøver ikke at gaa ind paa de Indvendinger, som kan gøres mod denne Hypotese — den vægtigste er, at navnlig „Norne Gæst" indeholder Partier af saa stor Skønhed, at Forfatteren maatte have 132fundet Plads til dem i det færdige Værk. Vi, som kender dets Tilblivelseshistorie, ved, at Johannes V. Jensen først skrev „Bræen", senere „Norne Gæst" og endelig „Det tabte Land" som Indledning. Vi ved ogsaa, at Værket med sine store Fortrin *og* Fejl kortlægger hans kunstneriske Væsensart paa en fuldt ud anskuelig Maade. Hans Evne er digterisk malerisk, ikke digterisk konstruktiv. Alligevel er den hele Sandhed ikke sagt hermed, og det kan nok være Umagen værd at undersøge, om ikke særlige Aarsager har medvirket til Resultatet.

II

Et Sted midt i „Bræen"s Istidsrealisme har Dreng et forbavsende Syn. Han ser Livsudviklingen fra dens laveste til dens højeste Trin. Den udfolder sig for hans indre Øje, i Havet, i Dyndet og paa den faste Grund. Han ser en Salamander, i hvem han hilser sin næreste Slægtning, og efter saaledes at have gennemløbet nogle Millioner Aar af det forbigangne, gaar hans Blik adskillige Tusinde Aar ind i Fremtiden, og nu ser han sandelig selve Chicago, Teknikens, Trafikens og Elektricitetens Triumf. Dreng har selv slaaet Ild, og det bliver ikke skjult for ham, hvilke store Følger hans Opfindelse skal faa. Som Slutningsapoteose bivaaner han desuden, for at faa alle Ting med fra først til sidst, Lystaager i Funktion efter den Kant-Laplaceske Teori. Det er der altsammen!

Det maa siges at være et psykisk Fænomen af usædvanlig Mystik, men det mærkeligste af det hele 133er alligevel, at det, som saaledes aabenbares for Drengs primitive Sjæl, er den rene videnskabelige Rationalisme. Det er der altsammen til at se, tage og føle paa, hele vor Tids Børnelærdom, den store Evolutions lille Katekismus, som har det Fortrin fremfor den gamle, at den er let at fatte — saa let, at dens Visdom kan oprulles i Løbet af nogle Øjeblikke som en pragtfuld Film for den Videbegærliges Øjne. Uvilkaarlig spørger man, efter at have læst denne beundringsværdigt skrevne Oversigt, om der egentlig er stort mere at sige om Verden og Livet? Naturligvis; Detailler mangler. Billedet er heller ikke helt afsluttet; Chicagos tekniske Vidundere maa formodes at være i stadig Vækst; men det væsentlige er givet, Livet gaar frem fra en saare ringe Begyndelse til en overmaade stor praktisk Duelighed.

Den samme Tanke glimter frem i „Skibet", hvor Vikingefarten mod Syd bringer Forfatteren i Berøring med Kristendommen.

Stor Brug har han jo ikke for denne Livsanskuelse ifølge Værkets Plan; men ganske blind for dens Betydning er hans fintmærkende Nethinde dog ikke, selv om han lukker Laagene. Brug har han imidlertid for at se frem mod mindre dunkle Tider, og da aabner han ihvertfald Øjnene helt: Her hedder det om Kirkeklokken, der har ringet nogle Aarhundreder til Ære for et mindre praktisk Livssyn end Drengs. „Siden blev Klokken gravalvorlig og gammel, og nu spøger den som et dunkelt Genfærd over Storbyens vældige Tone, en skrøbelig Vimren af Uendeligheden, som Tranken har kvalt."
134

Ak stakkels svage Uendelighed! O stormægtige, triumferende Trafik! For ikke at være i Tvivl om, hvilken Idé der raader i Værket, kan vi søge det Resumé, Johannes V. Jensen giver paa nogle af Columbusbogens sidste Blade. Sikkerhed overfor, hvad der er Idéen hos denne Digter, har man nemlig ikke altid; men maaske faar vi den.

I det fantasifulde, pragtfuldt skrevne Kapitel, der kaldes „Sønden for Syd" skummer et Spøgelseskib henover Havet. Skipperen er Columbus — nu bleven til „den flyvende Hollænder", og ombord er alle Higerne og Opdagerne. Vasco da Gama, Bartholomeo Diaz, Magellan, Cook, Stanley og mange, mange flere. Her er ogsaa Opfinderne, som gjorde sig til Herre over Jordens Kræfter — et stolt og anseligt Følge — alle de, der er Heltene i „Den lange Rejse", som er Opfindelsernes og Opdagelsernes Bog og Bibel.

Dette Spøgelsesskib møder et andet Fartøj — „Beagle" hedder det, og ombord er Charles Darwin, der af Johannes V. Jensen bliver hyldet som den, „der drog den sidste Konsekvens af Opdagelsesrejserne fra Columbus til Cook."

„Før Darwin og Kendskabet til det primitive Menneske (siger Johannes V.), havde Menneskeheden set sig indefra i sjælfuld Belysning, Guds Billede, nu blev den nødt til at se sig selv udefra i Lys af sin Oprindelse". — Man vil se, at her raader fuldstændig Konsekvens, og en vis Sandhed er der ogsaa i Betragtningen: Det Ydre har sejret over det Indre! — I sin Tid hed det omvendt: „Imod det Ydre ruster sig det Indre."
135

Hvad sker der saa, da Darwin møder „den flyvende Hollænder"? Læseren føler sig spændt og usikker; noget kunde tyde paa, at en Overraskelse forestod. Vi ved nok, at „Beagle" ikke forliste; men vi befinder os jo ogsaa her i en billedlig Verden, og Hollænderen varsler Død, det er sikkert. Er det trods alt Darwinismen, der skal gaa under? Er dens Skæbnetime slaaet? Vi maa næsten tro det. — Men nej — det er alligevel ikke Digterens Mening, at Darwin, og hvad hans er, skal komme noget til. Hør her, hvad han skriver:

„At møde Dødssejleren skal betyde Forlis, det slog ikke til her i bogstavelig Forstand, derimod betød det, at Skæbnetimen var slaaet for hele den Grundanskuelse af Livet, Sjælene hjemme i Europa byggede paa."

Vi ser da, at Forfatteren trods den sælsomt valgte Myte har fastholdt sin Idé. Mødet med Dødssejleren betød heller ikke i billedlig Forstand Forlis for „Beagle". Det betød tværtimod Triumf for Darwinismen og Undergang for de Tanker, som ikke var ombord.

Alligevel sidder Læseren tilbage med en uklar Fornemmelse. Hvorfor skal Columbus og hans Følge flakke hvileløse om paa Vandene? Hvad har disse tapre Mænd forbrudt? Og Darwin, den Sejrende — han maa jo nu selv være ombord paa Dødssejleren?

Det følgende Kapitel hedder „Hjemme", og det handler om, hvorledes den flyvende Hollænder, den jordiske Opdageraand, skal blive forløst.

Forløst?

Her trænges altsaa til Forløsning. Men hvorledes 136og hvorfor? Svaret er ikke klart. Mig forekommer det i alt Fald, at Johannes V. Jensen her har omgivet sig med al den prægtige Taage, som staar til hans Raadighed.

Endelig kommer vi til Bogens sidste og ganske korte Afsnit, som er Spiret paa Værket. „Ave Stella" er dets Navn. Her vil vi vel finde alle Gaaders Løsning og Værkets inderste Mening.

„I Timen mellem Nat og Morgen— —staar der

i Himlen et Væsen, hældet ud over Verden og ser, en Kvinde formet af Lys i Lys, næsten usynlig.

Det er Jorden, hun betragter. Hun ser alt, hører alt, ogsaa Byen. Fra hele Monstret en tung, skurende Dundren, den uafladelige Bytone, der trænger op mod Himlen."— — —

„Hun deroppe hører den og ser ned, undrer sig, holder sig paa sit Hjerte, og ingen af dem dernede fatter, hvor der bliver følt for dem i Evigheden, med hvilken Ve og dyb Ynk et elskende Hjerte, som ikke kan hjælpe, følger deres Færd". Hvem er hun? spørger Digteren og svarer:

„— det kosmiske Væsen, der viser sig over Jorden som en Kvinde, for dem der kan se hende, det er Livet, Livets Stemme hinsides Æteren, hvorfra Kimene er kommen til Jorden, det sande Liv, Kærlighedens Ophav, hvorom vi ikke kan vide andet, end hvad vi ved i en Længsel."

Op gennem en lang, tilnærmet, fejlfuld og forladt og atter genoptaget Livs og Forvandlingsgang har Væsnerne paa Jorden søgt Form for, hvad der er et evigt, indre ukendt Stambillede, paa andre Stjerner?
137

Ave Stella!

Men kære, hvad er nu dette? Hvad er det, som hæver sig op over Havet. Hvem er hun, denne hinsidige Kvinde? Er hun ikke selve den stakkels „Uendelighed", „Evigheden" som nu er kommen til Hæder og Værdighed.

Staar vi ikke ligefrem overfor Menneskeheden, „seet indenfra" — „i sjælfuld Belysning"!

Saa var det maaske alligevel Darwinismen, som gik tilbunds, da den mødte Dødssejleren. Johannes V. Jensen har blot ikke seet det rigtigt, fordi Sammenstødet fandt Sted i Taage. Naar Vejret atter er klart, driver nogle Vragstumper paa Bølgerne, og jeg kan ikke tyde anderledes, end at Navnepladen er prentet med „Beagle"mandens Bogstaver.

Det er jo ikke det mindste underligt, om Johannes V. Jensens Syn er undergaaet nogen Forvandling i det lange Tidsrum, der ligger mellem „Bræen" og „Den lange Rejse"s sidste Bind. Det underlige er kun, at vi ikke

kan være vis paa, om Johannes V. Jensen selv ved det.

Det er fængslende at genkende Tidens aandelige Strid i denne Digters stærke og rige Bevidsthed. Det som forbavser og ægger til Modsigelse, er at vi ikke er paa det rene med, om han selv ser, hvad Kampen gælder. Jeg ved ingen anden Forklaring, end at Johannes V. Jensens Sind favner saa langt videre og naar saa langt dybere end hans Tanke, og at denne Tanke ingenlunde agter at indrømme sin Begrænsning, men trodsigt og halstarrigt bliver staaende paa sit, uden Hensyn til hans større Selv.

138

III

Engang for adskillige Aar siden skrev jeg, at Johannes V. Jensen var en religiøs Natur. Det vakte en uskrømtet Forbavselse, navnlig paa kirkeligt Hold, og jeg siger ikke noget om det; men maaske vil man nu bedre forstaa, hvad jeg mente? Johannes V. Jensen ejer ikke blot i rigt Maal den primitive Undren — Evnen til at se med ny skabte Øjne — af den faar hans Kunst al sin Glans — men ogsaa den vilde Higen mod det Hele og det Høje. Han har endelig, som vi nys har set, Driften til at personificere det sjælelige, „det hinsidige". Havde han ikke netop skrevet, at det var en *Kvinde*, der stod bøjet over Verden, var han vel næppe undsluppet for den Tort at blive beskyldt for at tro paa Gud.

Det religiøse Temperament er der; men det kan ikke nægtes, at hans Tanke omgaas de højeste Problemer paa en ret lyrisk og lunefuld Maade. Hvorfor holder han nu saa haar dnakket fast ved Darwinismen? Han, som af Væsensart er en Foregangsmand, bliver ved til det sidste at fægte for et System, hvis Mareridt hans Samtidige kæmpede sig løs af. Han fægter for sin stivnede Tanke imod sit levende Sind. Og det, skønt den *specielt darwinske*Udviklingslære ingenlunde har kunnet staa for Tankens Domstol og heller ikke for Forskningens, der gennem Arvelighedsundersøgelserne har tilføjet den et Dødshug. Besynderlig er denne hans Vedhængen, da Darwinismen dog er den mest ukunstneriske Livstydning, der nogensinde er fremsat! Darwins store Egenskaber indrømmet — saa vilde hans Systems 139Sejr virkelig betyde den Katastrofe, Johannes V. Jensen proklamerer uden maaske helt at se dens Rækkevidde; den vilde betyde alt aandeligt Livs Undergang. Tanken kan ikke bygge paa Flyvesandet og ingen Kunst blomstre frem paa saa gold en Grund. Og det er en Digter, der uden Forbehold sværger til denne Lære, der gør Skabelsens store Bog til et Høkerregnskab, hvor Enøre paa Enøre, møjsommeligt sammenstablede, udgør Livets hele Rigdom! Det hævnede sig, da Johannes V. Jensen satte et Stykke metafysisk Poesi som Spir paa sit darwinistiske Tankeværk. Et skønt Spir i og for sig; men Bygningen kunde ikke taale denne Prydelse, og Spiret selv tabte sin Skønhed dèr, hvor det stod, for der var ikke tænkt paa Spir, da Værkets Grundsten blev lagt. Saadan er nu engang Arkitekturens Love.

En halvskjult, sønderreven Patos har Værket dog vundet, for hvis jeg ser rigtigt paa den indre Oplevelse i „Den lange Rejse", saa kunde Johannes V. Jensen have fortalt Historien om en ung Digter, der som Columbus søgte „Det tabte Land" i Amerika, og da han havde vundet Kendsgerningernes Herlighed, opdagede, at han var bleven fattig, eller han kunde have skrevet en Digtning om den Mand, der vandt hele Verden, men tog Skade paa sin Sjæl. Et saadant Værk kunde vel være et Spejl for Mennesker, det kunde kaste Lys over Menneskeheden selv og dens Udvikling; men Johannes V. Jensen har ikke villet nøje sig dermed, han har stillet sig en Opgave, der forekom ham at være større. Lad 140os undersøge nærmere, hvori denne Opgave bestaar, idet vi holder os til, hvad der bevidst synes at have staaet Digteren for Øje. Han har villet skrive et Menneskehedens Epos, set under Udviklingslærens Synsvinkel. Denne Idétraad er tvundet sammen med en anden. Han har villet skildre Nordboens Sind i Kamp med Isen og fuld af Udvé og Hjemvé efter „Det tabte Land"; men da disse haarde Kaar og denne Længsels Uro fremelsker Opfinderevnen og Opdageraanden, bliver Nordboens og Menneskehedens Historie ud fra det givne Synspunkt saa nogenlunde eet. Om der paa denne Maade tildeles Norden en større Rolle i Verden, end den har Krav paa, vil jeg lad de Lærde om at afgøre.

Vi tør da sige, at den menneskelige Udvikling er Værkets egentlige Emne. Men ak, Udviklingen! — den er mangfoldig og den er lang, selve Midgaardsormen var ikke værre at komme i Lag med. De, der dyrker den som en Guddom, er nøjsomme. De hylder en Livsanskuelse, uden Hoved og Hale (i alt Fald uden Hoved), for ingen kender „Maalet". Hvorledes skal Kunstneren bære sig ad, naar han vil afbilde dette Uhyre. Hvorledes faa Tag over Hovedet paa en Bygning, der skal rumme noget, som ikke hører op. Der kan som vi har set gives et Resumé paa to Sider af Udviklingen, men der kan ogsaa skrives to Tusind Bind om den. Johannes V. Jensen har valgt at skrive fem store Hefter af Menneskehedens Historie, med særligt Henblik paa Øksens Udvikling og Amerikas Opdagelse. Det er temmelig vilkaarligt og alligevel saa fornuftigt begrænset som muligt, for saa vidt som Teknikens Fremskridt 141er det mest uomtvistelige og lettest overskuelige Element i

Menneskets Historie. Men ogsaa det mindst poetiske — for Teknik er en Ting for sig. Edison er en fængslende Skikkelse; men vil man gøre ham æstetisk anvendelig, maa man gaa let hen over hans tusind Patenter. Derimod gør Hjalmar Ekdal en fortræffelig Figur i Kunstens Verden, netop fordi han ikke var i Stand til at opfinde noget som helst. Besynderligt er det, at en saa intuitivt begavet Natur som Johannes V. Jensen kan forelske sig i den Grad i det rationelle! Han tilsidesætter gerne den primitive Psyke for et endogsaa tvivlsomt Indblik i den primitive Kogekunst.

Her er ikke Tid til at komme nærmere ind paa Udviklingsbegrebets utvivlsomme relative Ret og Nyttighed, heller ikke til at undersøge, hvilke skæbnesvangre Følger en altfor sikker Tro paa Fremskridtet kan medføre. Lad det være nok her at sige om denne Lære, der vilde træde i Religionens Sted, at den kun i ringe Grad har Bud til Personligheden. Derfor ser vi ogsaa, at Mennesker ganske uanfægtede af det forrige Aarhundredes Visdom er vedblevne med at være Kristne, Stoikere, Teosofer og Epikuræere. Personligheden kræver sit og Udvikviklingslæren har ikke nok at give den. Men den Lære, som ikke faar Tag i Personligheden, er farlig. Det væsentlige forflygtiges let til Fordel for det uvæsentlige. — Fortiden synes forældet i Forhold til Nutiden, og Nutiden er allerede forældet i Forhold 142til Fremtiden. Livet mister sin dybe Værdi, Tanken flakker ud i det Blaa. Alting flyder, alting bliver til Mellemtilstande, Intet faar fast Form, Tyngdepunktet er ude at flyve.

Men lad blot alt, hvad der taler til Fordel for Udviklingslæren, aflægge Vidnesbyrd — med Kunsten har den i alt Fald ikke stort at gøre. Kunsten vil bevare, det som har været *og* det som er. Kunsten vil eviggøre Personlighedens Værdier, Kunsten kræver Begrænsning, Afslutning, den fremstiller Bevægelser, som har deres fulde Forløb og Udløsning. I Kunsten bliver Bevægelsen plastisk. Goethe skrev engang til Carlyle: „Die Saint Simonisten bitte, sich fern zu halten." Paa samme Maade kan det siges til Digteren: Hold dig i en vis Afstand fra Udviklingslæren. Det er tvivlsomt, om du finder den rette Næring dèr — du vil i alt Fald let faa den galt i Halsen.

Hvorledes har Johannes V. Jensen nu affundet sig med sit vanskelige Emne? Han har udtømt Ideens Værdier i den Bog, han skrev først: „Bræen". Her har han skildret Mennesket i Kamp med Naturen, det grundlæggende Kulturarbejde, og et Samfundsliv i Vækst. Her er den Stemning, som gør Kulturarbejdet poetisk. Bogen er frisk, men mere havde han ikke at sige om den Ting, naar han vilde forblive i den æstetiske Sfære. Men saa tog Videnskaben ved ham. Han vilde have Grader og Variationer med, fortsat Udvikling og Fremskridt. Han indsaa, at naar Dreng havde lært sig at slaa Ild, maatte Ildstedet være kendt i Forvejen, og han gik derfor tilbage i Tiden og skrev „Det tabte Land", kun for 143at „Fyr" kunde hente Ilden op fra Vulkanens Top. — Det væsentlige i Bogen er en Paastand, som ikke engang virker overbevisende. Hvad bryder Forfatteren sig ellers om „Fyr"? — Han er der kun for Ildens Skyld og for at lave en endnu mere forældet Økse end den, „Dreng" har præsteret. (Johannes V. maa stadig opfinde baglæns). Fra et Udviklingsstandpunkt er Ilden og Øksen ogsaa det eneste, det kommer an paa. Intet Under at Digteren viser den største Sindsro, ja Munterhed, da hans Helt bliver opædt. Han vil gerne af med ham, for „Fyr" har jo gjort sin Pligt mod Udviklingen — om end ikke mod Poesien.

Med Bogen om „Norne Gæst", som vel skal føre Kulturen videre frem end „Bræen", er det gaaet paa en helt anden og højst karakteristisk Maade. Norne bliver flere Tusinde Aar gammel, og man tænker sig, at Digteren har gnedet sig i Hænderne, da han gjorde dette Fund: denne Mand med Livslyset, der kunde holde, saa længe det skulde være. Hvilken Masse af Opfindelser maa Norne ikke kunne gøre? Hvilke mægtige Kulturfremskridt! Læseren venter sig, at den tusindaarige i alt Fald vil have store Ting at fortælle om Historiens Gang.

Norne gør ogsaa, hvad han kan og skal, han tænder Ild og han laver en Økse. — Men efter at han ogsaa har bygget en Baad, giver Johannes V. Jensen Kultur og Opfindelser en god Dag og begiver sig til Skoven, med Norne og hans Pige. Han skal have Tak derfor. Denne Skildring af det unge Liv i Skoven ved Dag og Nat i Lykke og Angst, med Fisk i Bækken og Ulv mellem Stammerne og Egern i 144Træets Top er henrivende, overrislet af alle Poesiens friskeste Kilder. Men læg nu Mærke til, at i denne Bog, som handler om Aartusinder, ofrer Digteren over hundrede Sider, vel nok en Trediedel af det hele Bind, paa et Par yndige Ungdomsaar i den frie Natur, saa vil man faa et Indtryk af den Forskel, der er paa Poesi og Fremskridt, paa Digtning og Historieskrivning. Johannes V. Jensen skynder sig ikke med at komme frem, undtagen for saa vidt som han afgør Tusinder af Aar paa nogle Sider. Norne rejser rundt i Verden, vi hører ikke stort om, hvad han oplever, han kommer hjem stengammel. Ny Pige, ny Idyl! For en Skams Skyld fortælles det, at han med Forbavselse nu erfarer om Kulturens Fremskridt, bagt Brød, Ost, og hvad det nu er for Herligheder; men selv har Norne ikke fundet paa nogen Ting, og ved den første Anledning rejser han da ogsaa Nord paa til Sverige, bort fra Kulturen til Naturen og Idyllen igen. Johannes V. Jensen har sandelig ikke gjort synderlig Brug af de mange Tusind Aar, hans Idé saa overraskende havde skænket ham. Han strør dem ud for Vindene. Hvis Norne havde forladt Livet i sit halvfemsindstyvende Aar, havde lidet været tabt. Ja, selv om han var død som tyveaarig, havde Bogens væsentlige Skønhed, Idyllen, været bevaret. Vi ser her paany Modsætningen mellem Tanke og Sind hos denne Forfatter. Tanken vil frem, frem mod Kulturen, Sindet vil tilbage, tilbage til Naturen. Tanken vil forherlige Fremskridtet; men Poesien er reaktionær og blæser Tanken et Stykke paa sin vidunderlige Fløjte.
145

Vi nærmer os Værkets Afslutning. Vejen gaar over „Skibet", som i Forhold til Planen er et altfor bredt, halvt humoristisk Intermezzo. Vikingerne „opdager" jo nok Middelhavslandene, men paa en for disse skønne Egne saa overmaade ubehagelig Maade, at det kulturelle Udbytte ikke kan ansættes højt. Saa sluttes der af med Columbusbogens Konglomerat af alt muligt. Selv her paa Nutidens Tærskel vender Johannes V. Jensen Gang paa Gang tilbage til det primitive og Idyllen, hans Kærlighed, maaske af Gru for at gaa frem. Han følger Columbus over Havet og slipper ham, Opdageren har jo ogsaa dermed gjort sin Pligt mod Udviklingen og Resten er kun et Menneske — en forældet Kuriositet. Digteren opgiver da i halvfærdig Tilstand den ypperste Karakterskildring, han vel nogensinde har ydet. Er det blot af Hensyn til Udviklingen, som er tilfreds, naar Amerika er opdaget? Det er ialtfald et godt Paaskud. Johannes V. Jensen er bleven træt, og hvorfor da anstrenge sig med Mennesket, naar Udviklingen og Værkets Idé har nok i den geografiske Vinding.

Johannes V. Jensen er bleven træt, fordi hans Idé har tæret paa hans kunstneriske Kraft, og nu staar han jo ogsaa overfor et rigtigt Menneske, der viser Vejen til Nutiden og Virkeligheden. Han nærmer sig til Opdageraandens og Opdagersnillets endelige Triumf. Teknikens Vidundere og Udvendiggørelsens Fuldkommeise, og her kan det jo tænkes, at han, Primitivitetens Elsker, pludselig har følt, at han havde faaet nok af Teknik og Udvendighed, og Nutiden har rejst sig truende for hans Blik, og i 146et Øjebliks Desparation har han, højst uretfærdigt, sat alle sine Opfindere og Opdagere ombord paa Spøgelsesskibet til en frygtelig, uforløst Fart over Vandene, og selv er han gaaet ud under Stjernerne og har bøjet sig for det Evige. Ave Stella!

Men hans Tanke siger stædigt: Jeg er Darwinist, som en forhærdet Synder, der end ikke paa Retterstedet vil tilstaa.

Den lange Rejses konstruktive Fejl skyldes da efter min Mening, at den Idé, som skal binde Værket sammen, er en *ukunstnerisk Idé*, som Johannes V. Jensen tilsidst taber Troen paa. Værket er ikke blevet baaret oppe af en digterisk Tanke, men tynges mod Jorden af en videnskabelig Teori. Ikke i Kraft af, men paa trods af Ideen, har Johannes V. Jensen frembragt store kustneriske Værdier.

Store er de utvivlsomt. Værket byder paa rige Nydelser. Den almindelige Læser vil heller ikke føle Fejlene i tilnærmelsesvis samme Grad som den, der søger at efterforske deres Aarsag. Forfatteren iler forud ad en glat og forviklet Vej, stundom slaar han sælsomt ud med Arme og Ben, medens Anmelderen, som efterfølger ham, føler sig truet i sin Ligevægt; men Læseren, som søger Nydelse, behøver ikke at bekymre sig om Vejen. Han glæder sig over, hvad han ser, vide Landskaber *og* dybe Skove, Dagens Liv og Nattens Gru. Kniber det for Johs. V. Jensen med at skildre den enkelte Personlighed, Kulturbæreren, i det primitive Samfund, saa er Skildringen af Flokken saa meget mere levende. Vi ser Drengenes uvorne Færd og deres selvfølgelige Heltemod, men først og fremmest Pigerne i al 147deres lyse Dejlighed og vilde Blidhed og Mødrene og Børnene! Johannes V. Jensen bliver ikke træt af at forherlige Moderen med Ungen ved Brystet og paa Skødet og hængende ved hendes Skørter. Han maler som Middelalderens og Renæssancens Mestre Tavle efter Tavle, og altid er der den samme Skønhed og altid er der en ny Skønhed.

Hans skildrende Evne er hans store Indsats, hans Sprog er en Rigdom. Stundom bliver Mesterskabet til Rutine, stundom bliver Kraften til en overflødig Bersærkergang (og har affødt meget saadant hos hans Efterfølgere). Men han kan! og hvor han er bedst, giver han noget, som er tilgavns godt, stundom uovergaaeligt godt. Han er paa een Gang folkelig og festlig — og forener den danske Jævnhed med Tidens mest glimrende Kunst. Hans Sprog har Saft og Kraft — det føles nærende og kvægende som Brød og Vin, det er friskt som nykærnet, dugget Smør og har Honningens Blomstersødme. Det er ikke nok at rose ham for ypperlig Stil, hans Sprog er hans Sind og hans Sprog er en Handling, hans Livs egentlige Handling.

148

KUNST OG UDVIKLINGSLÆRE

I

Efter i 1921 at have fuldført „Den lange Rejse" (som jeg beskæftigede mig med i nogle Artikler om „Kunst og Udviklingslære") har Johannes V. Jensen indført et nyt Bind i Serien kaldet „Cimbrernes Tog". Han har desuden publiceret en Bog „Æstetik og Udvikling" og et Par Afhandlinger, hvori han søger at belyse sit eget

Værk og de Problemer, som staar i Forbindelse dermed.

For en Ordens Skyld skal jeg omtale ogsaa denne sidst tilkomne Literatur.

At et nyt Bind dukkede op midt i det fuldendte Værk, var der i og for sig intet overraskende ved, eftersom Plan eller Mangel paa Plan gjorde enhver Begrænsning vilkaarlig. — Overraskende er det derimod, at Efternøleren som Bog betragtet er langt mere vellykket end sine, jeg havde nær sagt, legitime Søskende.

Ikke at den overgaar dem i Skildringernes Pragt, heller ikke at Stilen er helt fri for de Pletter af det lidt for kælne og lidt for brutale, som nu engang følger med Jensens Kunst; men fordi den ligner en rigtig Bog.
149

Den synker ikke sammen i Midten som „Bræen", den „falder ikke i Fisk" som „Columbus". Den trætter ikke ved Gentagelser, og der bliver ikke lavet en eneste Økse i den. Den har kort sagt ikke meget med Udviklingen at gøre, og man kan tænke paa den uden noget Øjeblik at faa ondt i Forstanden.

Johannes V. Jensen er her slaaet ned paa et æstetisk tiltalende Stof, som han kunde overskue og beherske, han har gennemtrængt det med Varme og formet og bygget det med lykkelig Haand. At Bogen er rig paa Skildringer af stor Skønhed og Kraft følger af sig selv; men at den viser Forholdssans og frembringer en Helhedsvirkning, er Overraskelsen. Her staar et rigtigt Bygværk med Grundvold og Tag over Stuerne.

Det rent romanagtige Element, de Kombinationer, Forfatteren benytter, er vistnok ret nødtørftige og ikke særlig interessante; men hans beskedne Offer til et gammelt Kompositionsbegreb har alligevel en velgørende Virkning. Det giver Begrænsning, Fantasien faar Vejvisere, Hukommelsen Støttepunkter. Skildringernes Rigdom, som naturligvis er Hovedsagen ogsaa her, hober sig ikke op, men indordner sig under en Plan, idet Begivenhederne gaar fremad, til de maa og skal høre op.

Jeg mindes endnu det beklagelige Øjeblik, da Norne Gæst, længst hensovet i Oldtiden, dukkede op mellem Columbus og Darwin, som Carl den andens Hoved i Mr. Dicks Forestillingskreds. I „Cimbrernes Tog" derimod møder vi den gamle venlige Mand med idel Velbehag. Han er paa sin Plads dér — ja han tér sig endogsaa som en rigtig Romanfigur, 150redder Helten fra Døden og indfinder sig igen, da der staar Ting paa Spil, og ordner det Hele paa bedste Maade. Alt dette berettes med saa fin og nænsom Kunst, at intet Rabalder høres, naar han kommer og gaar; men en hel Deus ex machina er han alligevel. Biologi er dette ialtfald ikke, og selv Nornes lange Liv har ikke (hvad man jo ellers kunde vente hos Videnskabsmanden J. V. J.) nogetsomhelst med Steinachs Metode at gøre.

Værkets Fortrin beror selvfølgelig ikke paa denne i og for sig sparsomme Romanopfindsomhed, men paa at det halvhistoriske Stof er grebet af en Kunstners rige Fantasi, som har arbejdet uforstyrret af Biologens mindre velhavende Ideer.

Et lykkeligt Fund er dette Stof, det rummer i sig selv en Bevægelse, der føres til Ophør gennem et dramatisk Sammenstød. Her er Linje og Flugt, Opsving og Fald. Bevægelsen er bleven plastisk, og saaledes er der fremkommet et Kunstværk, som hviler i sig selv, — udløst af Udviklingens Evindelighed! Derfor kan Bogen godt have Perspektiv og Fremblik — ja, den faar det netop derved.

De stakkels Cimbrer udvikler sig overhovedet ikke i denne Bog, det gaar den forkerte Vej med dem, de gaar tilgrunde; men dette bevæger langt dybere, end om de havde opfundet en Slaamaskine. — Kunsten har nu engang sit eget Hjerte og sin egen Fornuft.

Maaske er det netop Cimbrernes kranke Lykke, der har frigjort Digterens Følelse og gjort den kunstnerisk frugtbar. — I „Bræen" og „Det tabte Land" blev „Udviklingen" baaret af Enkeltvæsener: 151 Dreng og Fyr, som ikke blev til Personligheder for Læseren, hvad enten dette nu kom af Opgavens Uløselighed, Forfatterens svigtende Evne eller af hans Program. I „Cimbrernes Tog" faar han heller ikke meget ud af de enkelte; men det er lykkedes ham at gøre Stammen til Personlighed, fordi den her har fælles Oplevelser og en Skæbne, som bevæger. Jensen har en stor Evne til at skildre Flokken, men den er ikke kommet helt til sin Ret i de tidligere Bøger, hvor han søgte at samle Interessen om abstrakte Personifikationer, der sprængte Rammen. I „Cimbrernes Tog" glimter der nu og da et Ansigt frem, som faar Liv af Stammens samlede Liv!

Historikerne om de historiske Skrøbeligheder, der jo ikke mangler. Som Kunstværk har „Cimbrernes Tog" langt fastere Grund under Fødderne end dens Forgængere. En god Hjælp er det, at Forhistorien har sit Sted i Jylland, hvor Digteren er saa fuldt ud hjemme, medens Afslutningen sker i Romerriget, hvis blotte Navn fremkalder Syner, og som i sig selv er et Symbol.

Meget er det nu ikke Johs. V. Jensen giver sin Læser af dette mærkelige Rom, men alligevel nok til at frembringe en virkningsfuld Modsætning. Vi faar et kinematografisk Billede af Senatet, set med Barbarens opspærrede Øjne, som lutter smaa skaldede Mænd og energiske Gestus. Dertil nogle Citater af Plutarch med Kunst indflettede i Teksten, og endelig en bedsk Skildring af Romerindernes Følelsesliv.

Jensen skærer dem alle over en Kam. Det vil bage en Misogyn indvortes. Til Gengæld har Cimbrernes 152Kvinder helt hans Hjerte. Blomster til dem alle! Han nænner ikke at lade en eneste sidde over. De er alle lige vidunderligt dejlige, og saa er der dog en, der er lige saa dejlig som alle de andre tilsammen. Digteren er fortryllet og hans Læser med ham.

Lad nu være, at han idealiserer sine kære Hjem- stavnsmænd. Den Varme, hvormed han omfatter dem, giver Værket dets inderste og særegne Skønhed. Deres Sammenstød med Overmagten og forsmædelige Undergang udløser en Følelse, som er sjælden i „Den lange Rejse", en sammensat Spænding, en tveægget rig Smerte. Noget kært gaar tilgrunde, noget Digteren har Samhørighed med: Stammen i dens oprindelige Friskhed! Men Sejrherren er Civilisationen. Samhørighed ogsaa her! Rom er nu engang Rom, hvad enten man vil eller ej.

„Cimbrernes Tog" er da en værdifuld Forøgelse af „Den lange Rejse" men samtidig en farlig Nabo indenfor Komplekset. Farlig er Bogen ogsaa for Værkets Idé, over hvilken den kaster et usikkert Lys.

II

Naar vi i „Æstetik og Udvikling" møder Johannes V. Jensens egen Bedømmelse af „Den lange Rejse", ser vi, at det er en meget rimelig Mand, vi har at gøre med. Han er i væsentlige Henseender kommen til samme Resultat, som andre, hvad Skrøbelighederne angaar og giver et særdeles rundhaan- det Udtryk derfor: 153

Planen er først bleven til, mens han skrev og dette er til Skade for Værket, — Norne Gæst burde være anvendt paa anden Maade i Kompositionen, Gentagelser burde være undgaaet og „Columbus" skal beskæres.

Hvis Forfatteren med denne Erkendelse vil gaa grundigt tilværks, hugge ud rundt omkring og føje passende Dele af det indvundne sammen til en ny Bog om Norne Gæsts sidste Aarhundreder, og saa placere dette Bind efter „Cimbrernes Tog" vil meget være vundet i Orden og episk Holdning.

Men maaske lægger han ikke synderlig Vægt der- paa. Et Sted siger han endogsaa, at det er ligemeget i hvilken Orden, man læser Bøgerne i hans seks- bindede Værk. Det virker forbløffende! I en sammenhængende Fremstilling plejer Faktorernes Orden ikke at være ligegyldig, selvom det kun gælder en Rejse fra Kalundborg til Aars, men i et Værk som vil give et Indtryk af Menneskehedens lange Rejse, af selve *Sammenhængen*, skulde denne Regel altsaa ikke gælde. Det ser ud, som om Forfatteren her ganske har opgivet Udviklingen i sit Værk, og saa er det dog den, han ellers fremhæver som det ene afgørende, og nu kan der jo nok være Tvivl om, hvad han egentlig mener med „Udvikling", men der er ingen Tvivl om, at han mener det alvorligt med den.

Dette privathistoriske Skrift byder paa flere Overraskelser. Johannes V. Jensen hævder her, (heldigvis for ham, med Urette), at hans Værk staar og falder med en vis tysk Teori der gaar ud paa, at Mennesket først er opstaaet i Norden. Jeg ved ikke om meget 154taler herfor, eller om man nogensinde vil kunne faa en begrundet Viden derom. Sagen synes imidlertid ret ligegyldig, eftersom Norden i hine fjerne Tider havde et tropisk Klima. Naar Øst bliver Vest og Syd bliver Nord kan vi ikke længere regne med dem som Modsætninger. Johannes V. Jensens Tanke med „Bræen" var da ogsaa den, at Kulden, Modstanden rejste Viljen og skabte Mennesket. Senere udsendte han „Det tabte Land" fra før Istiden og stjal derved Kraften fra sin egen Idé. Vistnok uden at det var ham klart blev „Dreng" Menneskehedens Grundlægger, allerede her sat noget til en Side som Grundlægger af et nordisk Samfund. Denne for et Menneskehedens Epos skæbnesvangre Forskydning træder stadigt mere tydeligt frem. Vikingerne drog til Syden og fandt Kristendommen — dér var en Udvikling foregaaet! Nu drager ogsaa Cimbrerne til Syden og finder Rom — dér er en Udvikling foregaaet! Nordboen og Læseren ser kun et Glimt af det Hele. — Bag Scenen i Syden er Tingene sket! Har nogen først behaget sig i Digterens temmelig nationalistiske Tanke, at Adam og Eva skal afsættes og Dreng og „Moa" indsættes maa han unægtelig blive noget lang i Ansigtet ved at se Kuldens svigtende Magt konstateret overfor de mærkelige Resultater, der er naaet af „Fløjeiskinden, som boler med Søndenvinden".

For nærmere at belyse sit Værks Kontinuitet (som altsaa alligevel maa være der) siger Johs. V. Jensen, at han i de forskellige Bind har skildret Menneskets forskellige Aldre. Cimbrerne skal være Pubertets- perioden og Vikingerne altsaa de mere voksne Ungdomsaar, 155men det er gaaet den forkerte Vej. Fremstillingen i Skibet giver Indtryk af Pubertet; i Sammenligning hermed virker „Cimbrernes Tog" som Manddom, hvad enten det nu er selve Udviklingen eller Forfatterens voksende Modenhed, der har spillet ham dette lille

historiske Puds.

Spørgsmaalet, om hvorledes Middelhavslandene forholder sig under denne Synsvinkel er end mere kompliceret, man forbigaas ganske, for det er vel ikke Meningen, at samme Skala skal gælde for dem, saaledes at Cimbrertidens (efter Johannes V. Jensens Mening) skaldede Rom bliver at hensætte i Pubertetsklassen?

Forklaringen er vel den, at Johannes V. Jensen har opgivet at skildre Menneskeheden. Ligesom Columbus har han opdaget noget andet end det han navigerede efter. Han har søgt Jorden rundt og fundet Norden og det kan jo være godt nok. Men unægtelig faar den efter Sigende Førstefødte paa denne Maade en forbavsende lang Barndom, medens mindreaarige Kulturer blomstrer og forgaar i andre Verdenshjørner.

Hvorledes gaar det imidlertid med Udviklings- idéen nu? Jeg forstaar ikke at Johs. V. Jensen kan se bort fra Kulturens Alderdom og Død, naar han har Tro paa en saa nøje Parallel mellem Individ og Samfund, at endogsaa Puberteten kan aflæses? — Det forekommer mig, at en fremmed og fjendtlig Tanke har listet sig ind i hans Synsmaade, et Udviklingsbegreb, som ikke har noget med hans eget at gøre. Er det ikke Spenglers Kulturpessimisme der taler her, den som benægter Kontinuiteten i Menneskets Historie 156og dermed forkaster hele den Udviklingslære Johannes V. Jensen bygger sit Værk paa? Men ogsaa dette skal altsaa kaldes Darwinisme.

Udviklingslæren (Darwinismen) er bleven Johannes V. Jensens onde Aand. Alt, hvad der lever, lyser, straaler og varmer i hans Digtning, har intet med den at gøre. Alt hvad der vakler, snubler, raver i Blinde og dumper i Mosehuller, skyldes denne hans udkaarede Lygtemand.

I „Æstetik og Udvikling" udfolder Digteren et frodigt Liv i Lyset, men vi møder ogsaa Docenten, som vil oplyse sin Samtid, og som udtaler sig med ophøjet Foragt om alt hvad der ligger udenfor eller over hans Horisont. Vi glider fra lyse Egne ind i en Skumring af Ord og opfatter kun enkelte stor- slaaede Udtalelser og korte Dagsbefalinger.

I en Afhandling om „Den daarlige Darwinisme" er Docenten eneraadende: Der møder vi Johannes V. Jensen i hans Mørke.

III

Maaske burde Johannes V. Jensen ikke kalde Nietzsches Produktion for „Hovedpine" selvom Betegnelsen rammer et og andet, for hvorledes skal man saa stille Diagnosen for hans egne Filosoferinger. Det kan ikke blive til mindre end Tarmslyng baade i Forstanden og Sjælen; men det er maaske Uret at bære Nag til ham af den Grund, for hvis Læseren har det svært, saa maa Forfatteren have haft det sværere.

Men bortset herfra taler intet til Ens blidere Følelser, 157medens man fordyber sig i Afhandlingen: „Den daarlige Darwinisme". Ingen Kunst, ingen Poesi dækker den nøgne Tanke, intet Græs gror mellem Stenene og minder om det gode Liv. Her møder vi afdøde Idéer, Eftersnak og den rene Tomhed, udstafferet med et proffessionelt stilistisk Hovmod, der gebærder sig, som om det bragte nye og mærkelige Ting til Torvs!

Men naturligvis, Ord er jo Ord, og Ord kan bruges til alt i disse Tider, og mange gaar sikkert tilfredse bort, naar blot de kan tage en ny Stilblomst med sig i Knaphullet. Maa Hjertet ikke hoppe i Livet paa en Ordtilbeder, naar Sprogkunstneren kommer med følgende prægtige Udtalelse om Rusland:

„Rusland og Darwin? Hjælp! Dog, vent lidt, jeg kommer mig, jeg skal nok faa det gjort; til Rusland vender jeg tilbage." „Hjælp!" Ikke„Hoho",ikke „Hu", men „Hjælp" det er fuldstændig nyt! Behøves der egentlig mere? Er Sagen ikke allerede klaret? Dog, der er Læsere, som ikke „kommer sig" saa let efter dette. Højst frastødende i deres udspekulerede Grumhed er Jensens Forhaanelser af Nietzsche At han bagefter slaar sig selv eftertrykkeligt paa Munden, gør ikke Sagen bedre, men bemærkes vel forøvrigt kun af de færreste, da ogsaa denne Gestus frembringer en Lyd, og er Ord mellem Ord.

Afhandlingens første Sætning og Hovedtesis lyder saaledes:

„Aar 1859 udkom „The Origin of Species", et Vendepunkt i Menneskehedens Syn paa sig selv, før dette Aarstal Kristendommen, efter det Biologien."
158

Det er lidt overdrevent. Som om der ikke havde været Vantro, Skepsis, Atheisme, hedensk Tankegang, ja

endogsaa Abetro før 1859, og som om ikke Kristendommen bestod efter dette Aarstal.

Den kristne Lære har sine egne Trængsler, en Skærsild af historisk og almindelig menneskelig Kritik, men den er forholdsvis lidet berørt netop af Biologien.

Evolutionen henter ovenikøbet et af sine Argumenter fra Genesis' Trinrække, og hvad Darwins Selectionshypotese angaar, som unægtelig var Gudsforladt, saa er den snart ogsaa forladt af Mennesker og Biologer. Men hvad handler nu dette Skrift- stykke om, som proklamerer Kristendommens Undergang og Darwinismens Triumf i samme Stund? — Om „den daarlige Darwinisme" handler den!

Naar man som jeg, mere end en Gang har undret sig over Johannes V. Jensens stædige Fastholden ved Darwin og alle hans Gerninger med Spark til hans Kritikere, saa griber man med en vis Interesse et Aktstykke fra samme Haand, hvor Dawinismen møder frem med den sorte Kokarde. Jeg kan ikke sige, at jeg blev skuffet i min Forventning om bitre Sandheder *og* haarde Ord, skønt jeg ikke fik noget nyt at vide. — Alt, hvad Johs. V. Jensen siger om Darwinismen og dens Forhold til Naturalismen og Nietzsche og den tyske Krigsfilosofi, er vel kendt — bare overdrevet — overraabt! Jeg betvivler overhovedet, at Darwinismen, hvad dens Følger angaar, nogensinde er bleven værre regaleret end af denne Darwinist.

I denne Forbindelse er det, at Nietzsche bliver bespyttet 159og kort efter nedladende takket, ikke fordi han søgte at bringe Aand ind i Darwins System; men fordi han paa afgørende Maade brød med den kristne Moral! Jeg staar raadvild her! Denne Tak indføres muligvis kun for at gøre Forvirringen komplet, da Argumentationen dog ellers gaar ud paa, at „Herremoralen" er et Toppunkt af „daarlig Darwinisme", men samtidig ser det ud til, at Johannes V. Jensen, naar han sætter Biologi og Kristendom i et absolut Modsætningsforhold, virkelig føler sig som Discipel af den helt ned til Liget i Graven forhaanede Tænker.

Efter nu at have givet Darwinismen („den daar- lige") Skylden for allandsens Ulykke, raader den uforknytte Forfatter Verden til at søge Helsebod ved at vende tilbage til Darwinismen! („den sande"). Det kan man kalde et godt Raad!

Skal der være Mening i dette, maa han dog fortælle os, hvad den gode Darwinisme er, om nogen saadan overhovedet er til eller kan tænkes. — Hvem garanterer desuden for, at Menneskeheden, vendt tilbage til „den sande Darwinisme", ikke vilde gen- nemgaa den samme Udvikling paany. Det er ikke let at se, hvorledes „Strugle for life" og „survial of the fittest" skal forblive paa et „liberalt" Standpunkt i denne yderliggaaende Verden.

Jeg betvivler, at der kan findes nogen „god" Darwinisme, og selv om den kunde opbygges, vilde det være ørkesløst, fordi Fundamentet allerede smuldrer. Men bortset fra dette, synes det dog en betænkelig Sag, at en Livslov, der dog maa formodes altid at have fungeret, i det samme den bliver opdaget giver sig til at fungere forkert, saaledes at alting gaar ad 160Heckenfeldt til; for dette er, saa vidt jeg forstaar, Johannes V. Jensens Mening. Ligger det da ikke nær at spørge, efter den gennem „Origin of Species" afskaffede Kristendom, om den ikke alligevel havde en Opgave og udøvede en beskeden Indflydelse i sin Tid? Jensen taler et Sted om Kultur som Hæmning, det kunde jo tænkes, at Kristendommen repræsenterede denne Hæmning, som hvis den findes i Darwinismen, ialtfald har skjult sig godt. Hvis man betragter den historiske Udvikling som en biologisk Proces, saa bliver Kristendommen en Faktor i Forløbet og kan ikke uden videre erstattes med „Biologi".

Det taagede Klima i Johannes V. Jensens Fremstilling gør det ret vanskeligt at finde Vejen, navnlig fordi man aldrig bliver helt klar over, hvad han mener med „Darwinisme". Enhver Art af Udvikling, organisk eller samfundshistorisk, faar den samme Betegnelse Hvor man synes at skimte hans egen Opfattelse, minder den dog snarere om Lamarcks. (Viljemomentet og Tilpasningen hos „Dreng"), men nej: altid skal det være Darwin!

Forklaringen ligger vistnok i et Forhold, hvorom Johannes V. Jensen selv beretter: Som Barn læste han en Gang et hadefuldt teologisk Angreb paa „Arternes Oprindelse", og blev i samme Nu Darwinist — før han havde læst et Ord af Darwin. Man forstaar at en katekismuspiaget Dreng pludselig, som ved et religiøst Gennembrud, faar Øjnene op for det store Naturslægtskab, og gribes af Taknemmelighed. —Darwin er dermed bleven en ny Katekismus, som der ikke maa rokkes ved. Det gælder Johs. V. Jensens Barnetro! 161

Jeg nægter ikke, at der er noget smukt i denne Kærlighed og Trofasthed, men med Tænkning har den intet at gøre, og Darwinismen befinder sig nu en Gang i Tænkningens Sfære, og kan ikke som et religiøst Dogme trone i oversanselig Ukrænkelighed.

Vi skal i den følgende Artikel se, hvorledes det gaar Johannes V. Jensen, naar han forsøger sig med den positive Side af Sagen. Det gaar ikke godt. Hans Katekismus strækker ikke til, og bereder ham rimeligvis i Løndom lige saa store Kvaler, som Luthers Lille en Gang i svundne Dage.

IV

„Darwinismen" bredte sig hurtigt og blev til en ny Dogmatik, som Alverden snart troede paa. — Her mente Menneskene at have fundet en Livs forklaring, som var forstaaelig, en Tro, som var videnskabeligt underbygget. At vi foruden en øget Kund- skabsmængde ogsaa havde faaet Flyvesand i Øjnene og under Fødderne, bemærkede de færreste. Revisionen har imidlertid nu allerede længe været i Gang og synes, at maatte føre til en Nedskrivning af Værdierne.

Johs. V. Jensen har vistnok lige faaet Færten af dette, og det kan forklare en Del af den Usikkerhed, der raader i hans Propaganda for Læren. Han minder om en Mand, der med glødende Overbevisning tager Ordet for at anbefale en Valgkandidat, men som midt i Talen faar et Telegram stukket op, der meddeler, at vedkommende er blevet arresteret. Det 162er ikke saa underligt, at han kommer til at hakke idet.

Der er sære Ting i hans Definition af Udviklingen: „Om den er et ned eller et op. Frem eller tilbage, Ingen kan vide det," siger han. Det minder om en nysudkommen Biologi, der ikke gør Propaganda for Darwinismen, men vil have den anholdt.

Men dette er ikke Forklaring nok. — Dertil har Johannes V. Jensen stridt for længe og for lidenskabeligt med Problemet. Jeg tror at Kampen med Midgaardsormen har trættet ham og det skulde ikke undre mig om han i sit Hjerte var nær ved at hade den. Alt medens han propaganderer finder han flere og flere Fejl ved den udkaarede. Han siger glimrende og sande Ting, men bestandig er det „daarlig Darwinisme", han afslører: den latterlige Tro paa at det nye altid er bedst, den dumme Forgudelse af Ungdommen, Fremskridtets Plage. Altsammen „daarlig Darwinisme!" Vi forstaar, at han har til Hensigt at sige noget smukt om „den gode", — men han opsætter det! Opsætter det bestandig!

Dog et Sted findes der en Udtalelse om noget positivt godt. I en Afhandling om „Udvikling og Moral" skriver han: „Hvad skal man ville? Hvad er godt og hvad er ugodt i Udviklingens Tjeneste?

„Saavel hvad der fremmer, som hvad der hæmmer, benytter den sig af, den arbejder under Love, som ikke er Nødvendigheder og omvendt. Visse Traade holder man i Haanden, men ved ikke, hvor de taber sig i det store brogede Mønster, men hvis man siger det saadan, at alt, hvad der tjener til at besvare i hvert Fald *status quo*, Tilstanden som vi 163i Øjeblikket kender den, alt det er godt, saa kan man staa ved, hvad man siger."

Status quo! Saa var der dog mere, Udviklings- moral i Luthers lille!

Men skal dette mon staa i den nye Katekismus, som Johannes V. Jensen længes efter? Han venter sig store Resultater af en vidtomspændende Propaganda og foreslaar at ikke færre end en Milliard smaa Katekismer i „Udviklingslærens Begyndelsesgrunde" skal spredes over den hele Klode. „Omkostningerne derved kan afholdes ved en eneste Whiskyannonce bagpaa." — Det sidste er vel nok Spøg, men burde være Alvor, for hvis de omtalte Begyndelsesgrunde skal hentes fra Johannes V. Jensens egne Udtalelser, kan de saaledes oplyste nok trænge til en Hjertestyrkning.

Det er trods alt fængslende at følge denne Skribent paa hans mange Veje og Stier. Er hans Tanke pedantisk, saa er han til Gengæld selv ganske upedantisk i sit Forhold til den og skriver løs af karsken Bælg. Naar han giver sig Blottelser er han ofte bedst. — Var han blot selv klar over sin Tilstand, vilde hans *Søgen* ikke blive hæmmet af hans Trang til at *forkynde*. Han er endnu hildet i en svunden Tids Idénet og spræller som en Flue i et Edderkoppespind Hvis det lykkes ham at komme løs, vil han staa i sin fulde Kraft.

Mærkeligt er det, at han der med saa stor Styrke reagerede mod Halvfjerdsernes og Firsernes Aand, 164nu staar som den eneste Arvtager til disse Tiders grundlæggende Idéer, om end ikke til deres Kultur, hverken i godt eller ondt. Internationalismen, Darwinismen, Ringeagten for Nationen og for „Sjælen" har han arvet. Hele hans snevert „biologiske" An- skuelsesmaade er forrige Aarhundrede om igen.

I Kraft af sit Temperament gjorde han sig fri, men hans Tanke er forbleven bunden. Gennem de radikale Meninger, han forkynder, synes vi da, at se ind i et primitivt og stærkt Sind, religiøst stemt, nationalt farvet ja tilmed konservativt i sin Tyngde og sin Tilknytning til Traditionen.

To vidt forskellige Indflydelser udgaar derfor fra ham, en fra hans Tanke, en fra hans Digtersind, den første forvirrende, den anden forfriskende og berigende. Da hans Sind er saa langt stærkere end hans Tanke, kan vi holde ham en hel Del til gode.

V

Naar man læser Professor W. Johannsens „Biologi" faar man ikke det Indtryk, at denne fremragende Videnskabsmand og fængslende Skribent turde paatage sig at udgive nogen Katekismus i Udviklingslærens Begyndelsesgrunde. Han kender dem nemlig ikke. Det er forøvrigt behageligt at træffe en saa lærd Mand, der i visse Henseender er lige saa uvidende, som du og jeg.

Naar Professor Johannsen ikke blot er skeptisk overfor Udviklingstanken, men ogsaa synes at nære en vis Uvilje mod den, er det sandelig ikke paa Grund af nogen Forkærlighed for Mystiken, men 165udelukkende fordi han finder den *uvidenskabelig*. Professorens Synsmaade er fra først til sidst den rene Videnskabs og har deri ogsaa sin Begrænsning. Han ser, at Fysikere og Kemikere har med konstante Størrelser og Forhold at gøre, og han dyrker en Biologi, der opfører sig lige saa fornuftigt. Han gør samvittighedsfuldt Rede for, at det har vist sig mere og mere umuligt at føre Livet ind under kemiske og fysiske Formler; alligevel er det hans Haab, at det engang maa ske. Han beretter lige saa samvittighedsfuldt om Selvdannelsesteoriens fuldstændige Nederlag; men mener dog til syvende og sidst, at Livet maa være opstaaet ved „Selvdannelse", et besynderligt Begreb, der vel skyldes den videnskabelige Ulyst til at operere med ukendte Størrelser, selv hvor det forekommer en Lægmand mere videnskabeligt at erkende Nødvendigheden af deres Tilstedeværelse.

Den yderste Konsekvens af Professor Johannsens Tanke er vel, at der slet ingen Udvikling er foregaaet, men at Skabningen i det væsentlige har været den samme fra Tidernes „Begyndelse". En saadan Betragtning, der vil forekomme de fleste Nu- tidsdannede rystende som et Jordskælv, gøres dog ikke direkte gældende. En vis Indrømmelse til Palæontologien redder et Stykke Udvikling, uden at man dog kan se, hvilken Betydning, stor eller lille, Professor Johannsen tillægger den. Klar, som denne Skribent er, lader han hellere Tingene staa hen i et lidt usikkert Lys, end han vil sige noget, han ikke kan staa ved. Ordet Udvikling rummer jo ogsaa vidt forskellige Begreber og Palæontologiens store 166Stenskrift kan unægtelig tydes paa mere end en Maade.

Hvad der imidlertid træder klart frem i Bogen er, at Livet saa vidt det kan iagttages, ingenlunde forholder sig paa den Maade, som Udviklingslæren har forudsat. Arveligheden fungerer stik modsat — „Udvalget" kan ingenting positivt, „Tilpasningen" synes at udeblive. Da, saa vidt jeg ved, ikke en Gang en Neger trods brændende Ønsker nogensinde er bleven hvid Mand saa synes en vis Ubønhørlighed at raade. Græsset har ikke fundet paa noget nyt, Me- dusen er ikke kommen videre, Fluen saavel som Elefanten har benyttet Tiden daarligt. Kun Mennesket udfolder sig i Forandringer i en mangfoldig Historie, gør Fremskridt, taber og vinder og er dog det samme bestandig. Udviklingen fungerer ikke, som man kunde vente, men synes gennem uhyre Tidsrum at have ladet Skabningen i nogenlunde Ro. Forsaavidt kan der nok dyrkes en Biologi, som ikke udvikler sig væk.

Hvis dette nu i Tidernes Morgen har forholdt sig anderledes, saa kan man dog vistnok roligt sige, at efter Darwins Metode har den ikke nogensinde fungeret. Professor Johannsen forkaster i samme Grad Lamarcks og Darwins Tydning, og det kan jo være, at de overfor Erfaringen i samme Grad kommer tilkort. For Tanken derimod er Lamarcks Idé ingenlunde saa frastødende som Darwins, idet den franske Forsker dog regner med noget positivt, et formende, skabende Princip. En gammel Antidar- winist er derfor Videnskabsmanden særlig taknemmelig i sit Lægmandshjerte for hans Kritik af Læren 167om „Det naturlige Udvalg" og ønsker blot, at han havde dvælet længere ved denne besynderlige Idé, der har sat sig saa fast i Bevidstheden, styrket af Respekten for Darwins store Forskeregenskaber og ædle Personlighed.

Systemet er passivt, ja egentlig livløst. Deri ligger det frastødende og farlige. Hvis en Mand, der havde udvalgt de bedste Billeder paa en Udstilling, gererede sig, som om han var en stor Kunstner, og lod de stakkels Malere høre, at deres Fortrin nærmest beroede paa en Tilfældighed, vilde han optræde omtrent paa samme Maade som „Natural Selection" gør i Darwins Værk. Skaberen i Skammekrogen; Samleren i Højsædet!

Professor Johannsen anfører, som næppe stemmende med Virkeligheden, at Hjortens hurtige Løb skyldes det Udvalg, Rovdyrene foretager. De rappeste undslipper. Meget muligt, at dette er galt, da (som det bemærkes) Overfaldet sker fra Baghold, og de ældste og yngste, hvis det gælder Kapløb, vil være uheldigst stillede, men der er i alt Fald intet fornuftstridigt i Udvalgstanken her. Derimod maa man spørge: Hvorledes har Hjorten faaet Ben? Hvis den ingen Ben har, kan den ikke løbe! En Vinder i et „Sjælland rundt" kan udvælges til de olympiske Lege og faa smukke Præmier dertil, men Benene havde han i Forvejen, og de er det vigtigste! Man kan ikke løbe paa en Vorte. Først brugelige Ben, saa Udvalg! Hvad Udviklingen kan præstere, bliver da noget sekundært.

Hele vor Periodes Tankeliv har lidt under en Overvurdering af det sekundære.
168

Vi ved i Virkeligheden kun saa lidt om Udviklingens Væsen og intet, intet om dens Begyndelse; men det spontane Frembrud, de pludselige Fremstød maa dog være Hovedsagen, de langsomme Omdannelser en Biting.

Den psykologiske Baggrund for Darwinismens Sejrsgang er en vidtdreven, lidt smaaborgerlig Rationalisme, bistaaet af en Lyrisme, der ikke bekymrer sig om Enkeltheder. Man funderer paa Tingene og synes, det maa være svært for Naturen at lave saadan noget som et Menneske fra Grunden af. Det er ogsaa ufatteligt (skønt en og anden Person kan gøre Indtryk af at være klasket sammen i en temmelig stor Hast). Nu kommer Udviklingslæren og svarer: Naturligvis er det frygtelig svært, men naar man arbejder med Geologernes Millioner af Aar, eller med Fysikernes en Milliard, fire hundrede Tusind Aar, saa gaar det!

Millioner af Aar er svære at gabe over. Tallene blænder og blinder! Tilsidst tænker man maaske, at med saadan en Arbejdsdag kunde man sagtens gøre det selv. Ja mere end det: Paa denne Maade har Menneskeheden nærmet sig den Anskuelse, at med tilstrækkelig Tid til sin Raadighed, kan selv *Ingenting* mageligt lave *Hvadsomhelst* af *Ingenting*. „Ur- fænomenet" er bleven til noget næsten Nul, der er falden ned fra en anden Stjerne, og saaledes knap nok kommer os ved. Mysteriet er bleven borte, opløst i lutter bitte smaa Forandringer. Livet i Skammekrogen! Mekaniken i Højsædet!

Er Naturen da saa langsom? Er det bare Tid, det 169kommer an paa? Er der ikke Lyn i Livets store Ting og Øjeblikke, som er mere end Aar?

Den beskedneste af alle Skabninger er vel et Snefnug, det opstaar i et Nu ved et køligt Pust og er maaske smeltet paa din Haand i det næste, og dog havde Dronningen af Saba i al sin Pragt ikke skønnere Smykke.

Mikroskopet aabenbarer denne dulgte Herlighed, som intet Øje har set — Snefnuggenes Rigdom af fint sammensat, lovmæssig ordnet, harmonisk Skønhed, i en *Mangfoldighed af Variationer*.

Hvis Snefnuggene havde været levende, vilde vi saa ikke med Tanken netop paa deres Form have sagt, at de var fremstaaet som Resultater af en Udvikling med Parringsvalg og Kamp for Tilværelsen og „natural selection" og hvad det nu altsammen kaldes. Nu siger vi blot; at saaledes er det og saaledes var det første Gang Vintervejr mødte Vanddamp og gav den Form. Snefnugget er et Ur- fænomen.

Er der ikke her et Fingerpeg som viser at Naturen kender andre Metoder, end den langsomme? — Et Herrens Vejr, en Fortætning og Vrimmelen er der?

Darwin hentede ialtfald selv sin Idé fra den fysiske Verden, men han fandt den paa et Omraade, der synes mig mindre egnet til Sammenligning med individualiserede Ting. Han overførte Bevægelsen fra Jordens geologiske Udvikling d. v. s. dens Omdannelse gennem Tiderne, til sit System. Deraf det langsomme, viljeløse, tilfældige, og døde som kendetegner 170det. Men for dog at faa en Smule Gang i Tingene tildelte han „Udvalget" saa meget Sjæl som en saa negativ Personlighed kan formodes at besidde og det er ikke meget.

Den Darwinistiske Tankes endelige Fald vil da betyde en lykkelig Begivenhed i Aandslivet. Hvis Menneskeheden endnu har Kraft til at stige op til en højere Erkendelse vil ingen Videnskab længer lægge Stene paa dens Vej. Vi staar atter Ansigt til Ansigt med Mysteriet i al dets Gru og Herlighed, nøgent utilsløret af Rationalismens Støvsky.